İOANNA KUÇURADİ

NIETZSCHE ve İNSAN

YANKI YAYINLARI

İOANNA KUÇURADİ

NİETZSCHE VE İNSAN

YANKI YAYINLARI

İSTANBUL MATBAASI
Nuruosmaniye Cad., 90 — İstanbul
EKİM — 1967

Kemâl'e

«Herneye ki bir insan yaşantılarıyla ulaşamıyor, buna kulakları da kapalıdır.»

NİETZSCHE'YE YAKLAŞMA

Felsefî düşünce tarihinde *insan*, Nietzsche ile bir düşünürün ana araştırma problemi ve hareket noktası oluyor; diğer bütün problemler *insana göre*, yaşıyan insana göre, hayatla doğrudan doğruya olan ilgileri bakımından kavranmağa ve değerlendirilmeğe çalışılıyor.

Bir düşünürün hareket noktası doğrudan doğruya yaşıyan insan olunca, o düşünür "sistemci" bir filozof, ya da klâsik anlamda bir filozof olamaz. Gerçekten de Nietzsche, felsefî düşünce tarihinin getirdiği problemlerle, ancak kendi gözleriyle kavramağa çalıştığı realite* bakımından hesaplaşır; problemleri, meslekten ya da kürsü filozoflarının bıraktığı yerden değil, hep kendisinden ve çağından hareket ederek ele alır; sonra da bu çağı

---

* "Realite" terimi çok yüklü bir terimdir; bu yazıda *realite*, insan olaylarıyla insan başarıları anlamında kullanılmıştır.

oluşturan ve temelini meydana getiren problemlerden realiteye, insan realitesine dalar.

Nietzsche'nin, kendinden önceki filozoflarda bu arada "Tarih Felsefesi"ni kurmuş olanlarda da — gördüğü en büyük eksiklik, filozoftan filozofa "miras kalan eksiklik", t a r i h d u y g u s u n u n eksikliğidir. Oysa "her büyük insanın geriye doğru etkisi olan bir gücü vardır: bütün tarih, o insan için yeniden tartıya konur ve geçmişin binbir sırrı saklandığı yerden sürüne sürüne çıkar ortaya — o n u n güneşine. Günün birinde daha nelerin tarih olacağı önceden kestirilemez. Geçmiş, belki de, aslında daha açığa çıkarılmamıştır!"[1].

Ancak bu tarih duygusu ve geçmişi kavrama, *kausal* olayların bilgisi değildir. Hedef, bu olaylarda saklı olan insan problemlerini ortaya koymak; her çağın aktüalitesinden belkemiğini çekip çıkarmak; şimdiyi oluşturmada payı olan ve yaşıyan insanın arka plânını, "varlık şartları"nı meydana getiren şeyleri kavrıyarak geleceğe yön verebilmektir.

Her çağın düşünürlerinin k a d e r idir bu: kendi çağları, kendilerinden önceki düşünürlerin, onların gerçekleştirmek istediklerinin ürünüdür; kendi çabalarının ürünü ise gelecek çağları hazırlar. Her büyük düşünür kendi çağının insanı olduğu kadar, gelecek çağların da insanıdır. Bu bakımdan ona düşen iş, kendi zamanının ve geçmişin ona verdiği problemlere dayanarak, insanı, değişen ve değişmez yanlarıyla insanı kavramağa çalışmak ve geleceği gözönünde bulundurarak söyliyeceğini

1. FW, 34.

söylemek; kendi yaşaması ve düşüncelerinin, ürününü ancak gelecekte verebileceğine inanarak yaptığını yapmaktır. Şimdi bir düşünürün pek etkiliyemiyeceği bir zaman alanıdır; çünkü şimdiye rengini veren şey, geçmişteki düşünürlerin çeşitli düşünceleri ve bu düşünürlerin doğru ya da yanlış anlaşılması ve açıklanmasıyla yetişen çoğunluktur.

Yüzyılımız boyunca Nietzsche üzerinde pek çok şey söylendi, cilt cilt kitaplar yazıldı, birsürü düşünceler ona yükletildi, birçok akımların kaynağı onun düşüncelerinde bulunmak istendi, birçok meseleler karşısında *pro* veya *contra* tutumunu öne sürmek denemeleri yapıldı.

Ancak, Nietzsche üzerinde konuşabilmek için, Nietzsche'yi bütünüyle tanımak, onun dilini bilmek şarttır. Herhangi bir problem konusunda Nietzsche'yi konuşturmak istiyen, onun, değil tek ya da biriki cümlesine, bir tek yazısına bile dayanarak fikir yürütmekten, sonuç çıkarmaktan, yahut genelleştirmeler yapmaktan sakınmalıdır. Nietzsche'de öyle cümleler, hem de pekçok cümleler vardır ki, onları kavrıyabilmek, onun bunlarla neyi dile getirmek istediğini gösterebilmek için, araştırıcının Nietzsche'yi bütünüyle ve kendi gözleriyle tanımış olması şarttır. Yoksa Nietzsche'de sözler insanı çok kolay — tabiî denecek kadar kolay — aldatabilir; söylendikleri bütünden çekip çıkarılınca çelişik görünen birçok cümleler yanyana dizilebilir; hattâ, belli sözlere rağmen, Nietzsche'nin hiç söylemediği, hiç söyliyemiyeceği şeyleri ona yüklemek yanlışına düşülebilir, düşülmüştür de. Çünkü Nietzsche'de "kuvveti isteme", "iyinin ve kötünün

ötesi", "karamsarlık", "nihilism", "perspektivism", "ebedî dönüş", "üstinsan", "moral", "değerler yaratma", "fizik" ve bunlar gibi birçok terimler geçer. Nietzsche'yle ilgili kulaktan dolma bazı şeyler bilenlerin bile ağızlarında sakız gibi çiğnedikleri ve çeşitli açıklamaları yapılmış ya da hiç yapılmamış bugibi terimleri, Nietzsche'nin dilini bilmiyen, Nietzsche'yi bütünüyle tanımıyan anlıyamaz, denebilir.

Nietzsche hiçkimseye karşı veya hiçkimseden yana değildir. Onun binlerce sayfayı kaplıyan çabası, herşeyi problem yapmak, insanın herşeyini — bilgisini, sanatını, değerlendirmelerini, moralini, dinini, eğitimini, kısaca yapısıyla ilgili herşeyi — problem yapmak içindir.

Ancak Nietzsche insanın herşeyini neden problematik görür? Herşeyi neden problem yapmak ister? Bunun nedeni, Nietzsche'nin "doğruluğu" ve realiteyi olduğu gibi gören kendi "gözlerinin başkalığı"dır.

Bu bakımdan Nietzsche'nin kullandığı sözlerin ikili bir anlam taşıdığını gözden kaçırmamak gerekir. Mâna ve değeri bizim gözümüze terkedilmiş olan realitenin mânalandırma ve değerlendirilmesi iki ayrı yoldan, iki ana açıdan yapılmaktadır: bu iki ana yoldan biri, sürü insanının kendine göre mânalandırma ve değerlendirme tarzı; diğeri ise, yaratıcı kişilerin mânalandırma, değerlendirme ve gösterme tarzıdır. Bu iki tarz, temelden ayrı olan, ama yanyana bulunan birçok değer yargıları tablosu ortaya koyarlar.

Kaçınılmaz olduğu kadar, birbiri için gerek-

li olan bu iki ana değerlendirme tarzının insan tipleri — yaratıcı kişi ve çeşitli görünüşleriyle sürü insanı — aynı sözleri kullansalar da, başka başka diller konuşur; çünkü birinin hareket noktası realite, var olan, diğerinin ise kendisi ve şeylerin kendisiyle olan ilgisidir. Bu yüzden, her defasında Nietzsche'nin bu iki tipten hangisini konuşturduğunu; ya da ne zaman kendisinin konuştuğunu, ne zaman da başkalarını — çeşitli yüzleriyle sürüyü — konuşturduğunu ayırabilmek ve şu yahut ta bu yana kayarak genelleştirmeler yapma yanlışına düşmemek için, Nietzsche'nin dilini öğrenmiş olmak gerekir.

Çünkü o, bütün problemleri her zaman bu iki tip insan açısından ayrı ayrı olarak ele alır; her problemin bu iki ayrı tip için taşıdığı ayrı mâna üzerinde durur. Bu ise, çok defa sanıldığı gibi, bir değerler relativismi olmaktan çok uzaktır: problem görebilme veya görememe meselesi; ya da problem olduğu yerde problem görememek, olmadığı yerde de ezbercilikten, mantıkçılıktan, ahlâkçılıktan veya bu alanda birşeyler söylemiş olmaktan dolayı problem uydurmağa çalışmak meselesidir.

Olup bitene bukadar başka başka gözlerle bakan insanların kurdukları değerler basamaklarının, değer yargıları tablolarının başka başka olması tabiidir. Ama değer yargıları tablolarının, değerleri basamaklandırmanın başka olması, bu iki ana insan tipinin değerlere yüklediği ayrı mânadan ileri gelir. Ancak bu ayırma gözönünde bulundurulunca, Nietzsche'nin satırlarındaki *ironi* yakalanabilir.

Şunu da söylemek gerekir: bu iki ana insan ti-

pinden birine, yani yaratıcı insana, belki de tip demek doğru değildir Yaratıcılar bir tip meydana getiremiyecek kadar *tek tek* insanlar, "yüzyıllardan yüzyıllara birbirlerine haykıran", ancak kendi kendileri olan insanlardır. Bunlardan biri de diğerlerine şöyle der: "şimdi sizlere diyorum ki, beni yitirin ve kendinizi bulun; ve ancak hepiniz beni inkâr ettiğinizde, ben size döneceğim"[1].

1. Z, Armağanlar veren erdem üstüne, 3.

A — REALİTEYİ DEĞERLENDİRME ÇABASINDA İNSAN

1 DEĞERLER VE MORAL

*"Wandel der Werte-das ist Wandel der Schaffenden."** Z

Realiteyi değerlendirme insan yapısı gereğidir. Ancak, bu değerlendirmenin bir problem olarak — insanın bütünüyle, hayatı ve yapıp ettikleriyle ilgili bir değerler problemi olarak — ortaya konması Nietzsche'nin bir başarısıdır.

Eski Yunan felsefesinde değerler problemi, erdemler problemi olarak görülür. Etiğin ana problemi "iyi nedir?" sorusudur. Erdemler basamaklandırılır, bu basamakların tepe noktasına da belli bir erdem ya da "iyi" yerleştirilir. Ana soru, bu "iyi"-

* "Değerlerin değişmesi — bu, yaratanların değişmesidir."

nin, dolayısıyla onun karşıtı olarak "kötü"nün ne olduğudur.

Değerleri, ancak moral değerler olarak gören bu görüş, çeşitli ayrıntıları ve yoğunluk dereceleriyle Nietzsche'nin zamanına kadar gelmiş, eski Yunanlılardan sonra Batı dünyasının hayatını son derece etkilemiş, Hristiyanlıkla da bütün Avrupa'nın moral anlayışının temelini meydana getirmiştir. Bu görüşün hedefi, herne pahasına olursa olsun "insan varlığının moral yorumlanmasının ve moral mânalandırılmasının"[1] savunmasını yapmaktır. Şeylerin, olup biten herşeyin değerlendirilmesi, ancak ve ancak geçerlikte olan moral bakımından yapılmış, bu değerlendirme tarzı da tek doğru değerlendirme tarzı olarak, dokunulmaz olarak kabul edilmiştir.

"Sokrates'ten beri Avrupa tarihinde ortak belirti, diğer bütün değerleri moral değerlerin boyunduruğu altına sokmak denemesidir; öyle ki bu değerler yalnız hayatı değil, aynı zamanda 1. bilgiyi, 2. sanatları, 3. devlet ve toplumun çabalarını da yönetip yargılasınlar. Tek ödev "daha iyi olma" [çabasıdır]; diğer herşeyse bunun için bir araç (ya da rahatsız edici bir şey, bir engel, bir tehlike: dolayısıyla ortadan kaldırılıncaya kadar kendisiyle savaşılacak [bir şeydir]...) — Buna benzer bir akım Çin'de de. Buna benzer bir akım Hindistan'da da [görülür]."[2]

Nietzsche'ye göre, şampiyonu Sokrates'in dü-

---

1. VS, 5.
2. N.

şüncelerinde temelini bulan Batı dünyasının bu ahlâk görüşü, insan hayatına aykırı — trajik olmıyan — bir değerler görüşüdür. Böyle bir görüşün ana kaygısı, iki zıt moral "değer" olarak "iyi" ile "kötü"yü sınırlandırmak; böylece de çeşitli araç ve yollarla, ilkini öğretmek, diğeriyle de savaşmaktır. Hayatın tabiî haklarını görmemezlikten gelen, onu yoksullaştıran, insanın yapısına aykırı bir görüştür bu.

Yunan trajik çağının bitmesiyle, bu çağa rengini veren trajik insan tipini yetiştirmiş ve insan yapısına en uygun bir yaşama biçimine dayanan bir kültür sona erer. Bundan sonra ortaya çıkan kültürler, birbirine zıt kültürler, zıt insan tipleri yetiştirmeyi hedef edinmiş olsalar bile, bunların ortak belirtisi, insan hayatına olan aykırılığıdır. Çeşitli sokratik kültürler (İskenderiye kültürü, 19. yüzyılın bilimciliği ve ihtilâlci tipi sözgelişi) olduğu kadar, bilime sırt çeviren kültürler de (buddhist kültür, belli bir zamana kadar Hristiyanlığa dayanan Avrupa kültürü ve buna benzer kültürler), hepsi, insan hayatının bir tek yanını ağır bastırmak, hayatı moral bir oluş olarak görmek istiyen, insan başarılarını ve insanla ilgili herşeyi de bu açıdan değerlendiren kültürlerdir.

Oysa Nietzsche, değerler ve değerlendirme problemini moralin bir problemi olarak değil, insanın bütün aktivitesiyle ilgili bir problem olarak ele alır, bu bakımdan da morali problematik görür. İyi-kötü zıtlığına dayanan ve "b u dünyadaki" gerçek hayatı "mahkûm eden" moralin karşısına o, hayatı, olduğu gibi ve bütün haklarıyla yaşıyan insan hayatını koyar; öyle bir hayat ki, bunda, insanın

gerçek "metafizik aktivite"si moral — ve buna dayanan din — değil, en geniş anlamda "sanat", yaratıcılıktır*.

'Moral' sözü Nietzsche'de çoğu zaman olumsuz bir anlam taşır. Moral, şeylerin değeriyle ilgili bir hazır yargılar bütünüdür. İnsanlar "başkalarının yargı gücüne kendi yargı güçlerinden çok güvenirler"[1]. "İyi" damgasını taşıyan herşeyi, hep iyi saymak eğilimi vardır insanlarda, "tembel ve korkak" insanlarda. Bu türlü kalıplaşmış yargılardan meydana gelen bir moralin bütün görüşlerinde antropolojik — Nietzsche'nin deyişiyle psikolojik — temel eksiktir; başka bir deyişle, bütün bu türlü görüşler insanın yapısına aykırıdırlar.

Bu aykırılığı gösterebilmek için araştırılması gereken sorular şunlardır: "insan iyi-kötü değer yargılarını hangi şartlar altında kurdu? B u n l a r ı n k e n d i d e ğ e r i n e d i r? Şimdiye kadar insanın gelişip serpilmesini engelledi mi, yoksa buna yardım mı etti? Acaba sıkıntılı bir durumun, hayatın yoksullaşmasının, hayatın soysuzlaşmasının bir belirtisi midir? Yoksa tersine, bu değer yargılarında hayatın doluluğu, gücü, istemesi, hayatın yürekliliği, hayatın güveni ve geleceği ele mi veriyor kendini?"[2]. Problem yapılan, araştırılması gereken, moralin değeridir; başka bir deyişle, moral değerlerin değeri ve moral değerlendirmelerin de-

---

* "Değerler etiği"nin kurucusu Max Scheler'in arka plânını Nietzsche'de aramak gerekir.

1. MA, 89.
2. GM, Önsöz, 3.

ğeri, "iyi" veya "kötü" diye adlandırılan şeylerin kendileri ve böyle adlandırmaları, böyle değerlendirmeleridir.

Nietzsche'de üzerinde durulması, hesabı verilmesi gereken birbiriyle ilgili, dolayısıyla seçik olarak kavranılması güç olan kavramlardan üçü değerler, moral ve değer kavramlardır. Bunlarla Nietzsche neyi dile getirir? Aralarında nasıl bir ayrılık yapar? Değerler, moral ve değer arasında nasıl bir ilgi vardır?

Nietzsche'de moral, herhangi bir değerlendirme tarzı; belli bir çağın değer yargıları ve "iyidir-kötüdür" dediği şeylerin tablosudur. Bu değer yargıları, şeylere "iyi" veya "kötü" denmesi, dolayısıyla yapılması veya yapılmaması gereken, insandan insana, değer tabloları da çağdan çağa değişir. Değerler değil, değer taşıyan şeyler değil, bu değerlerin ve şeylerin yorumlanması, onlara yükletilen mâna ve önem — onlara yükletilen değer —, başka başka değerlendirmelere göre olumlu ya da olumsuz olmaları, tablodaki sıraları — ön plâna veya arka plâna geçmeleri — dır değişen.

"İyi" ile "kötü", yani değerlerin değerlendirilmesi böylesine göreli olunca, hür ve yaratıcı kişilerin moraldışı kişiler, moral s i z kişiler olması tabiidir. Hür insan, yaratıcı insan, çevresini ve zamanını yöneten moralin gözlükleriyle realiteye bakarak fikir yürütmez; insanlar karşısında yargıç rolünü oynamaz. "Filozof, İsa gibi, "yargılamayın!" demelidir; ve bir filozof kafasıyla diğer kafalar arasındaki son ayrılık şu olabilir: filozof â d i l o l m a k

ister, diğerleri ise y a r g ı ç o l m a k."[1] Nietzsche'nin "iyinin ve kötünün ötesi" sözüyle dile getirmek istediği "öte", belli bir moralin değer yargılarının dışında olma, bunlara dayanarak yargılamamadır. Ama bunun, çoğu zaman sanıldığı gibi, rastgele bir başıboşlukla herhangi bir ilgisi yoktur.

Peki, bu değerlendirme kargaşalığı içinde, "iyi" ile "kötü"den söz edilemiyecekse, değerlendirmelerimizin ölçüsü ne olabilir? "İyi insan"dan, "kötü insan"dan hiç söz edilemiyecek mi? Söz edilemeyince, böylesine açıkça görünen insanlar arasındaki başkalık neye dayanır? Nietzsche'nin yaşadığı çağın moral anlayışını ve bunun gibi olan her moral anlayışını problematik yapan, eleştirilmesini gerektiren ne? Herşeyden önce de moral, filozofların bu "Kirke"si, bu şekilde anlaşıldığında, Nietzsche'den önceki etikçilerin durumu nedir?

Yüzyılımızın başlarına kadar, insanın bütün yapıp ettiklerinin değerlerle ilgisini araştıran etikle moral — Nietzsche'nin anlamında moral — arasında, çeşitli nedenlerden dolayı ayrılık yapılmamış, ikisi karışık olarak, herzaman az veya çok moral kaygılarla ya da moral kaygıların etkisi altında araştırılmıştır. Bugün, i n s a n ı n insanlararası bağlantılarında araştırılması etiğin konusudur; insan l a r ı n değer yargılarının kaynağını araştırmaksa — doğru veya yanlış olarak — sosyolojinin ana araştırma alanlarından birini meydana getirmektedir. Etikle moral arasındaki ayrılığın ortaya konabilmesi, antropolojinin bağımsız bir araştırma alanı olmasının ve de-

1. MA, İkinci cilt, birinci bölüm, 33.

ğerler probleminin araştırılmasının bir sonucudur. Bu ayırmanın başarısı, karışık olarak araştırmanın karşılaştığı birçok güçlükleri bir yana itmesi olmuştur. Bir yana itilmiş güçlüklerin en önemlilerinden bir örnek, bugünkü etik için, Nietzsche'ninkinden başka bir anlamda, iyi ile kötünün, iyi ile kötü insanın problem olmaktan çıkması olabilir.

Gerçi Nietzsche de, başka sözlerle de olsa, etikle moral arasında bir ayırımın yapılmadığına dikkati çekmek ister. Günlük hayatta, "her sınıftan insanların toplantılarındaki konuşmalarda, psikolojik çözümleme ve birlikte hesap etme sanatı eksiktir: insanlar üzerinde pekçok şey söylenir, ama i n s a n - d a n söz edilmez hiç"[1]. Ona göre, bütün etikçiler — bu arada Kant ve Schopenhauer de — etiklerini kendi zamanlarının moraline dayanarak, onu "verilmiş olarak" kabul ederek ve bu morali haklı çıkarmak için kurdular. "Moral filozofları, moral olayları ancak kabataslak, rastgele bir noktadan hareket ederek veya olur olmaz kısaltmalar olarak, kendi çevrelerinin, sınıflarının, kiliselerinin, kendi zamanlarındaki anlayışın, kendi iklimleri ve coğrafî bölgelerinin ahlâklılığı gibi birşey olarak bildikleri için; milletler, çağlar, geçmişlerle ilgili bilgileri yetersiz, kendi merakları da az olduğu içindir ki, moralin asıl problemleriyle, b i r ç o k moraller karşılaştırılınca ilk defa ortaya çıkan problemlerle yüzyüze gelemediler."[2] Çünkü ana hedefleri, buldukları morali haklı çıkarmak, onu doğrudan doğruya veya dolayı-

1. İbid., Birinci cilt, 35.
2. J, 186.

sıyla öğretmekti. Kendisi ise bundan sıyrılma, çeşitli morallerle hesaplaşarak kendi zamanının moralinden sıyrılma çabasmdadır.

Ancak onun istediği şey de, ilerde görüleceği gibi, bir çeşit moral, ama başka bir moral, y e n i bir moral, yeni bir değerlendirme tarzı, değerlerin yeni bir değerlendirilmesidir.

Nietzsche'nin istediği şey, 'yeni bir değerlendirme tarzı, yeni bir moraldir' derken, burada 'moral'den neyi anlamak gerekir? Nietzsche son yazılarının bağımsız bir aforisminde şöyle der: "benim 'moral'den anladığım şey, bir değerlendirme sistemi, bir varlığın hayat şartlarıyla sıkı ilgisi olan bir değerlendirme sistemidir"[1]. Böyle anlaşılan bir moralde problem olan, kişinin kendisi ya da bir tip insan ve onun varlık şartlarıdır. Değerlendirme problemi, moralin bir problemi değil, antropolojinin bir problemi oluyor.

Nietzsche'nin istediği, yeni bir moraldir; ama yaptığı, insanı araştırmaktır. Ancak böyle bir araştırmanın sonunda belli bir moral, belli bir değerlendirme tarzı, geçerlikte olan moralden, kalıplaşmış, donmuş moralden bambaşka, yeni bir moral, "deneyen bir moral", "kendisine bir hedef koyan moral", açık bir moral ortaya konabilir; değerler yeniden değerlendirilebilir.

Ancak i n s a n ı b i l e n bir kişi şeyleri doğru olarak, tabiî değerlerine uygun olarak değerlendirebilir. Çünkü realite, hayat, olup biten herşey moraldışıdır; değişmez moral diye birşey yok, ancak

---

1. N.

moral yorumlamalar, moral değerlendirmeler vardır.

"Değerlendirmenin kendisi ne demektir?... Cevap: moral değerlendirme bir açıklamadır, bir yorumlama tarzıdır. Açıklamanın kendisi, belli psikolojik durumların bir belirtisi olduğu kadar, geçerlikte olan yargıların belli bir seviyesinin de bir belirtisidir."[1] Bu da şu demektir: değerlendirme realitede bir mâna görmedir; görülen mâna, ya değerlendiren kişinin yapısıyla ilgilidir, o kişinin olduğu gibi olmasının bir sonucudur; ya da o çağda veya o çevrede geçerlikte olan moralin bir sonucudur.

Bununla hemen iki tip moral belirmektedir: bu "iki moral tipini birbirine karıştırmamak gerekir: sağlam kalmış tabiî bir güdünün başlıyan çöküntüye karşı kendini koruduğu moralle; tam bu çöküntünün onunla kendini dile getirdiği, haklı çıkardığı ve hızlandırdığı başka bir morali"[2]. Bunlar realitenin başka başka değerlendirme tarzlarına dayanan moral tipleridir.

Bir moralistin — bir antropologun — yapacağı şey, belli bir morali temellendirmek değil, çeşitli morallerin ana çizgilerini ortaya koymak ve dayandıkları temelleri göstermektir. Bir antropologun yapacağı şey, "bir moral tipleri teorisine hazırlık olarak material toplamak, yaşıyan, gelişen, ortaya çıkıp yok olan narin değer duyguları ve de-

---

1. WM, 254.
2. İbid., 268.

ğer ayrılıklarının uçsuz bucaksız alanını kavramlaştırarak düzene koymak; ve belki de bu yaşıyan kurumun tekrarlanan ve sık sık rastlanan biçimlerini görünür kılmayı denemek"[1]tir. Etiğin konusu budur. Araştırılması gereken belli bir moral değil, çeşitli morallerin dayandığı değerlendirmelerin kendileri, insanın yapısına sıkı sıkıya bağlı olan değerlendirme problemidir. Böyle bir etik ise ancak antropolojik temellere dayanarak kurulabilir; çünkü böyle bir etik, belli bir insan görüşünü ve antropolojik araştırmaları önceden gerektirir.

Bugün, Nietzsche'nin söylediklerinden onun etik görüşü çıkarılabilir. Ancak, Nietzsche'yi araştırırken karşılaşılabilecek sorulardan biri, onun etiğiyle antropolojisinin ayrı olarak ele alınmasının Nietzsche'ye uygun olup olmadığı sorusu, daha da, hiç böyle ayrı ayrı ele alınıp alınamıyacağı sorusudur.

Genel olarak, böyle bir ayırmanın yapılabilmesi, bir düşünürün insan görüşüne; yapıp ettiklerinin ve yaşadıklarının bütünü olarak insanı, bütünüyle ve bir birlik olarak insanı ele almasına, yahut ta insanın tek tek yapıp ettiklerini ayırarak, hareketleri, yapan insanın bütünlüğünden kopararak problem edinmesine bağlıdır. Bir düşünürün etiğiyle antropolojisi ancak ikinci durumda, "isteme ve bilgi alanında atomculuk" görüşü işbaşında olduğunda birbirinden ayrılabilir. Oysa "hakikatte, bütün yapıp ettiklerimiz ve bilgimiz sürekli bir akıştır; aralarında boşluklar bulunan olaylar dizisi de-

1. J, 186.

ğil"[1]. Yapılan edilen herşey kişinin bütünlüğünde temelini bulan bir birlik meydana getirir. Ayrıca, a y n ı hareketler olmadığı içindir ki, hareketler sınıflandırlamaz, gruplara ayrılamaz.

Bu böyle olmakla birlikte, Nietzsche'ye kadar bütün düşünürler — yalnız Schopenhauer b i r b a k ı m a bunların dışında tutulabilir — insanlar arasındaki yapı başkalığını tek tek yapıp ettiklerinin başkalığına dayanarak temellendirmişlerdir. Bu tek tek hareketleri ise hep moral bakımından ayırıp sınıflandırmışlar; insanın realitesini, insanın etik yapısını moral değerlendirmelere dayanarak, hareketlerin yüzyıllardan beri geçerlikte olan morale uygun veya aykırı olmalarına bakarak kavramak istemişlerdir. Bu moralin kendisi ise problematik olarak görülmemiştir.

Ancak, bir moralin değer yargıları ne şekilde kurulur? Bu kuruluş izlenebildiğinde, moralin problematik oluşu kendiliğinden açığa çıkar.

Ahlâklılık nedir? Ahlâklılık, ister seve seve, isterse de zorlukla "çok eskiden geçerli kılınmış bir kurala veya geleneğe boyun eğmek"[2]tir; kişinin, hareketlerini ve değerlendirmelerini buna uydurmasıdır. Bir geleneğe, bir kurala bağlı olmak iyidir; kötü olan ise bundan kopmadır. "Alışılmamış bir şey yapmak, nekadar akıllıca veya aptalca olsa geleneğe karşı gelmek, gelenekten çözülmek": kötüdür; çünkü bu moralle ayakta duran insan grubunun varlığı tehlikeye girer. Bu bakımdan belli bir insan

1. MA, İkinci cilt, ikinci bölüm, 11.
2. İbid., 96.

grubunun moralinin dışında olma — bu dışta olma ister bu moralin gerisinde, isterse de bu moralin ilerisinde olsun — kötüdür; bunun dışında olan insan, ahlâklı olmıyan insandır. Bir hareketin veya bir insanın ahlâklı ya da iyi görünmesi, o insan grubunun değer yargılarına, ayakta durabilmesi için ortaya konmuş değer yargılarına g ö r e dir; insanın kendisi veya hareketin kendisi önemli olmıyor.

Böylece moral, bir insan grubunun ayakta durabilmesi, kendini bir birlik olarak sürdürebilmesi için "iyidir-kötüdür" dediği şeylerdir. Bu birliği koruyan herşey iyidir; onu tehlikeye düşüren herşeyse kötüdür.

Ancak iyi-kötü zıtlığına dayanan bir moral — böyle zıtlıklara dayanan her moral — insanlar arasındaki ayrılığı bir yapı ayrılığı olarak değil, bir derece ayrılığı olarak görmek zorundadır. Ayrıca zamanla, tarihî varlık alanında olup biten değişmelerle, bir insan grubunu ayakta tutan şeylerin değişmesi kaçınılmaz bir şeydir. Bu arada, geçerlikte olan değer yargılarının kuruluş nedeni de unutulduğundan, o moralin değer yargıları içi boş kavramlar, şekil olarak kalır; ama yine de dokunulmaz onlara, kendi başlarına hedef sayılırlar. Böylece o moralin değer yargıları sarsıntı geçirir, moralin kendisinin de çıkmaza girmesi kaçınılmaz olur.

Bu tip moral varlık temelinden yoksundur, insanın yapısına aykırıdır. İnsanların yapıp ettiklerini faydalı olmaları bakımından, ya da bu düşünceyle kurulmuş değer yargıları tablosuna göre iyi-kötü, ahlâklı-ahlâksız diye ayırmak; insanlar arasındaki farkı moral bir fark olarak görmek ise bir

yanılmadan ileri gitmez. "İyi insanın varlık şartı yalandır: başka bir deyişle, realitenin öz yapısını herne pahasına olursa olsun görmek i s t e m e k - tir..."[1]

Peki, insanlar arasındaki ayrılık, açıkça görünen bu ayrılık, moral bakımdan bir ayrılık değilse, bu ayrılığın temeli ne olabilir?

İnsanlar arasındaki ayrılık bir yapı ayrılığıdır; ve insanlar arasındaki bu yapı ayrılığı, onların değerlerle olan bağlantılarında, yaşamalarının bütününde, yapıp ettiklerinin temelini meydana getiren değerlendirmelerinde ortaya çıkar. Bir insanın diğer insandan farkı, kendi zamanına, çevresine ve tarihe "yön vermiş olan ve yön veren" değerler ve değerlendirmelerle hesaplaşmasında veya hesaplaşmamasında, hattâ onları kullanmasında ortaya çıkar.

Kendisinden başka bir şey olmıyan realiteyi, moraldışı olan realiteyi değerlendirme çabasında insanlar, çoğu zaman içinde yetiştikleri ve bulundukları moralin değerleri açısından değerlendirir. Moral değerler hangileridir? Moral değerler, belli bir moralin "iyi" veya "kötü" diye adlandırdığı herşeydir. Şeylere biçilen değer bu moral değer yargılarına g ö r e dir. Değerlendirenle değerlendirilen şey arasına belli bir moralin hazır yargıları ve kavramları girer. Kendisinden başka bir şey olmıyan realite, bu hazır değer yargıları tablosuna g ö r e değer kazanır. Bu tablo baş değerdir; tartışılamıyacak, dokunulamıyacak kadar "kutsal"dır. Buna göre, olup

1. EH, Ben neden kader yaratan insanım, 4.

biten herşeyin değeri — demek ki — önceden biçilmiştir; şeyler kendi başına değer taşımaz, geçerlikte olan değer yargılarına göre değerli veya değersizdir. Değerlere yükletilen mâna da, temelini bu hazır yargılarda bulur. Her değer yargıları tablosu ise realitenin ve değerlerin belli bir yorumlanmasına dayanır; bir insan, bir çağ veya bir kültüre göre bir değer yargıları tablosunda "iyi" diye adlandırılan bir şey, başka bir insan, çağ ve kültüre göre "iyi" olmıyabilir. Dönüp dolaşıp yine aynı soruyla yüzyüze bulunuyoruz: değerlerin değeri relatif midir? Ya da Nietzsche'nin deyişiyle, "şimdiye kadar yapılan değerlendirmelerin değeri ne?" Buna cevap verebilmek için "moral değerleri eleştirmemiz, bu değerlerin değerini problem yapmamız gerekir"

Buna ilk önce söylenebilecek şey, "iyi" ile "kötü"nün — güzel-çirkin, doğru-yanlış gibi — birer değer, zıt iki değer olmadığıdır. "Kendi başına iyi" ve "kendi başına kötü" olan bir şey yok, "iyi" veya "kötü" diye adlandırılan şeyler vardır, "iyi" veya "kötü" yüklemleriyle kurulan değer yargıları vardır. Değer yargıları — moral değer yargıları da bu arada —, değerlerle bir değildir şüphesiz. Değerler başka, değerlerin değerlendirilmesi de başkadır. Çoğu zaman yapılan, realitenin — ve değerlerin — moral değerlendirilmesidir. Ama başka değerlendirmelerin de olabileceği gerçeğini unutmamak gerekir.

Nietzsche'yle ilgili sorulacak dikenli sorulardan biri, onun "değerler"le, dolayısıyla "değerlerin yeniden değerlendirilmesi"yle neyi dile getirdiğidir. Nietzsche için değerler nedir?

Nietzsche'nin 'değerler' sözüyle dile getirdiği

şey, bütün i n s a n b a ş a r ı l a r ı , en dar anlamından en geniş anlamına kadar bütün insan başarıları, i n s a n ı n h e r ş e y i — düşünceleri, ülküleri, bilimi, sanatı, felsefesi, dini, moralleri, tarihi —, mânalı gördüğü herşey birer değerdir. Bütün bu insan başarılarının tabiî bir değeri, insanın hayatı için bir değeri vardır. Nietzsche'nin çağı, tâ Sokrates'ten beri bütün Batı dünyası, bu değerleri ancak kendi morali bakımından değerlendirmiştir. Bu insan başarılarının — bu değerlerin — arasında bir tek insan başarısı olan hristiyan moralini, kendi başına moral, dokunulmaz ana değer durumuna getirmiş olan bir insan topluluğu*, "sırasıyla dini, tapınmayı, morali, tarihi, psikolojiyi kendi t a b i î d e - ğ e r l e r i y l e — düzeltilemiyecek bir şekilde — ç e l i ş m e y e d ü ş ü r d ü "[1]; insanın bütün başarılarına, yaşaması için şart olan şeylere tabiî değerlerine aykırı bir mâna ve değer yükledi. Bu yorumlama tarzı, bu insan topluluğunun ayakta durması, var olması, güç kazanması için şarttı. Bu yorumlamayla meydana gelmiş olan değer yargıları tablosu — moral — Nietzsche'nin zamanına kadar Avrupa'nın morali olarak kaldı.

Tarih boyunca hep yeniden olup biten bir şeydir bu : çeşitli kişiler, çeşitli insan toplulukları ve çeşitli çağlar insan başarılarına, her biri bağımsız olarak birer değer olan ve insanın yaşamasını sağlıyan insan başarılarına çeşitli mânalar yüklerler; bazan birini, bazan da diğerini ön plâna getirirler,

---

* Museviler.

1. A, 24.

baş değer, "mutlak" değer yapmak isterler.* Var olmaları için gereklidir bu. Her defasında söz konusu olan başarının diğer başarılar arasında insan hayatı için önemini, mânasını gösterecek yerde, onu tabiî bir şekilde, g ö r e r e k değerlendirecek yerde, diğer bütün başarıları sırf bu "baş" değer olarak "kabul ettikleri", tapındıkları başarının açısından değerlendirmeğe çalışırlar. Şeylerin değerlendirilmesi, şeylere o tek başarı bakımından mâna yüklemekle olur; oysa bir şeyin değerlendirilmesi, onun insan hayatı için taşıdığı mânayı k a v r a m a k l a, "tabiî değer"ini k a v r a m a k l a olur. Böyle bir kavramanın ise morallerle ilgisi yoktur.

Bazan "moral için moral" (iyi için iyi), bazan "sanat için sanat" (güzel için güzel), bazan da "bilim için bilim" (hakikat için hakikat) istenir sözgelişi. Böyle bir tutum, moralin, sanatın, bilimin, ya da karşılarına böyle bir tutumla çıkılan her değerin "tabiiliğini yitirmesinde önemli bir basamaktır: o, son değer olarak görülür"[1]. Çünkü "bir idealin gerçekle olan bağları çözülürse, gerçek zorla bir kenara itilir, yavanlaşır, iftiraya uğramış olur"[1]. "Güzeli güzel için istemek, hakikati hakikat için istemek, iyiyi iyi için istemek — bunlar, realiteye değen k ö t ü n a z a r ı n üç şeklidir"[1]; realiteye ön yargılarla yaklaşmak, realiteye bir çağın moda morali, moda sanatı, moda bilimi, moda felsefesi, moda idealleri, moda düşünceleri a ç ı s ı n d a n yaklaşmaktır; sonuç olarak ta bu realiteyi, insanın reali-

* Bugün bilimi yapmak istedikleri gibi.

1. WM, 298.

tesini çarpıtmaktır bu. İyinin, güzelin, hakikatin ne olduğunun bilindiği ileri sürülür: bu ise bir "kalpazanlık"tan başka birşey değildir.

Realiteye aykırı olarak değerlendirilen her insan başarısı, yani belli bir açıdan — ister moral değer yargıları tablosuna dayanarak, isterse de ana değer olarak görülen başka herhangi bir başarmın açısından — değerlendirilen her insan başarısı tabiiliğini yitirir; insanın hayatı için taşıdığı mâna görülmez olur. Değerler ne zaman tabiiliğini yitirir? Değerler *sholastik* bir şekilde ele alınınca: o zaman "değerler, aktiviteye hâkim olacak, onu yönetecek yerde, [realiteden] kopmuş, idealist bir şekilde ona karşı tavır alırlar ve onu mahkûm ederler"[1]. İnsan başarılarının ve davranışlarının hayat için değeri, hayat için taşıdıkları mâna ortaya konacak yerde, davranışları ve başarıları hazır değer yargılarına uydurmak, şu veya bu yöne doğru zorlamak istendiği zaman olur bu. Söz gelişi "bir hareketi onu yapan insandan ayırmak; nefreti ve küçümsemeyi "günah"a karşı çevirmek; kendi başına iyi, ya da kendi başına fena olan hareketlerin olabileceğine inanmak: bütün bunlar moralin tabiiliğinin yitirilmesidir" Oysa "kendi başına bir hareket değer bakımından tamamen boştur: herşey bu hareketi kimin yaptığına bağlıdır"[2].

Nietzsche için önemli olan, bir hareketi kimin yaptığıdır. Nietzsche'nin antropolojisinin dü-

---

1. N.
2. WM, 292.

ğüm noktası ve felsefeye kattığı çok önemli bir başarıdır bu görüş.

Realiteyi, olup biten herşeyin ve insan başarılarının tabiî değerini, insan hayatı için taşıdıkları değeri görmek; geçerlikte olan moralin dışında, çağı yöneten değerlerin dışında, "iyinin ve kötünün ötesinde" değerlerin değerini biçmek; bunu da yeni bir başarıyla, belli bir insan başarısı alanında yeni bir adımla göstermek: değerlerin yeniden değerlendirilmesi budur: budur yeni değerler yaratmak. Değerlendirme insanın bir varlık şartıdır. "İlk defa insan şeylere değer yükledi, yaşıyabilmek için — ilk defa o yarattı şeylerin mânasını, insanca bir mânayı"[1]: işte bu, değerlerin değerlendirilmesidir.

"Geçmişi kurtarmak ve bütün 'böyle idi'yi, bir 'bunu ben böyle istedim'e çevirmek — kurtuluş benim için bu demek ilk defa!"[2]: bu, değerlerin yeniden değerlendirilmesidir.

"Değer duygularımızın ne dereceye kadar y a r a t ı c ı l a r ı olduğumuzu bilmemiz gerekir — yani tarihe ne dereceye kadar "mâna" yükliyebildiğimizi"[3]: bunun yapılmasıysa değerlerin yeniden değerlendirilmesidir.

Tarih boyunca insan başarılarının bugün için mânasını kavrıyarak geleceği hazırlamak; yaşıyabilmek için yeni başarılar ortaya koymak: değerlerin yeniden değerlendirilmesi budur.

Görüldüğü gibi, değerlerin yeniden değerlen-

---

1. Z, Binbir hedef üstüne.
2. İbid., Kurtuluş üstüne.
3. N.

dirilmesi, Nietzsche'nin filozoflarda eksik gördüğü "tarih bilgisi"ne, "tarih duygusu"na, perspektifli bir görüşe dayanır.

Ancak, bu "tarih duygusu"na dayanan yeni değerlendirmelerin ölçüsü nedir? Platon'dan beri Nietzsche'nin zamanına kadar her türlü insan başarılarının ve olayların değerlendirilmesinde ölçü, bir "öte" düşüncesi olmuştur. Bu "öte"nin hedefi ise, açık veya kapalı olarak, belli bir moralin düzeniydi. Din için bu "öte", bir "öte dünya", bilgi için "ide", *"Ding an sich"* ve buna benzer şeyler, kısaca bilinmiyen ya da bilinemiyen bir varlık alanıydı. Ama bu "öte" düşüncesi, yaşıyan insanın realitesine aykırı, hayata aykırı bir görüş olarak hayatı yoksullaştırmıştır; çünkü böyle bir şeyi hedef olarak göstermek, "bakışın belli bir yönüne doğru bir çeşit eğitim görmek, kişinin kendi gözleriyle görmesini imkânsız kılmak istiyen bir bakma tarzını istemek"[1]tir.

Pragmatist görüşlerin ölçüsüne gelince: pragmatism için, bizi ileriye götüren her düşünce, inanç, davranış, bizi ileriye götüren herşey değerlidir. Kısaca 'bizi ileriye götüren şey hakikattir' şeklinde dile getirilebilecek olan ve çok defa Nietzsche'nin görüşü olarak ortaya konan William James'in bu görüşü, Nietzsche'ye aykırı bir görüştür. Çünkü Nietzsche için bir tek düşünce ya da bir tek davranış havada kalan bir şeydir; bir tek davranış veya düşüncenin mânası kavranılamaz, tek başına bir düşünce veya davranış değerlendirilemez de. Bunun

1. WM, 269.

yapılabilmesi için, onu ortaya koyanı, onu yapanı, o insanı bilmemiz gerekir. Çünkü her davranış ve düşünce onu yapan veya ortaya koyan insanın bütünlüğünde temelini bulur; o insanın bütünlüğü bakımından mâna kazanır ve ancak o zaman anlaşılabilir.

İnsanın bir şeyi yapabilmesidir yeni değerler, yeni başarılar ortaya koyan. Her halis başarı yeni bir değer ortaya koyar. Her halis başarı önceki başarıların — değerlerin — yeni bir değerlendirilmesine dayanır; hazır değerlendirmelerin ürünü değildir. "Belli bir değerlendirmeden "eser"-lerin meydana çıkması ne kadar tabiî değilse; etkileme, kullanılma kaderine sahip olan eserlerin de, belli bir değerlendirmeyi ve en sonunda bir düşündürmeyi birlikte ortaya koyması o kadar tabiidir. İnsan değer duygularını kuvvetlendirmek için değil, bir şey yapmak için kendi kendine eğitim görmelidir; insan ilkin bir şeyi yapabilecek durumda olmalıdır..."[1] Değerlerin yeniden değerlendirilmesi, önceki başarılarla yapılan bir hesaplaşmada onlara yeni bir mâna kazandırmakla, realiteye uygun bir mâna kazandırmakla ve onları ileriye götürmekle, yeni başarılarla ileriye götürmekle olur. Geçmişi değerlendirmenin hedefi, şimdiyi değerlendirmenin hedefi olduğu gibi, geleceği hazırlamaktır. Geleceği hazırladığı ölçüde bir başarı değer kazanır.

Bu bakımdan yeni değerlendirmelerin ölçüsü insan; ama her insan değil, realiteyi kendi gözleriy-

---

1. İbid., 192.

le gören, geçerlikte olan moralin dışında yeni başarılarıyla yeni değerler ortaya koyan, geleceğe yön verebilen yaratıcı insan; milyonlarca insanın yaşamasını haklı çıkaran trajik insandır.

2 — ÇEŞİTLİ DEĞERLENDİRME YOLLARI

«Höher als "du sollst" steht "ich will" (die Heroen); höher als "ich will" steht "ich bin" (die Götter der Griechen).» WM*

Nietzsche'nin zamanına kadar bütün etikçiler, açıkça görünen insanlar arasındaki yapı ayrılığından çok, insan davranışlarının, tek tek hareketlerin başkalığı üzerinde durdular; bunun temellendirilmesini de bir ön yargıya dayanarak yapmayı denediler. Kişilerin yapıp ettiklerini, tek tek hareketlerini, geçerlikte olan morale uygun olup olmamaları bakımından "ahlâklı" veya "ahlâkdışı" hareket diye adlandırdılar ve bu hareketlerin ana özelliklerini ortaya koymayı denediler. Bu, insanın etik yapısının,

---

* «"Yapmalısın, etmelisin"in üstünde "ben istiyorum" durur (kahramanlar); "ben istiyorum"un üstünde de "ben'-im" durur (Yunanlıların tanrıları).»

istemenin hürriyeti veya determinismi görüşleri çerçevesi içinde kavranılmasıdır. Hürriyeti "kabul edenlere" göre, morale uygun davranışlarda bulunan insan moralli insan — hür insan —, aykırı davranan insan da hür olmıyan insandır. İsteme hürriyetini "kabul etmiyenler" ise, ergeç çıkmazlara saplanan başka çözüm yollarını denediler.

Bunlardan ayrılan tek düşünür Schopenhauer'dir ki, o, üçüncü bir tip insanı ortaya koymakta, *genie*'yi ayrı bir insan tipi olarak görmektedir. Ancak Schopenhauer de bu gelenekten büsbütün sıyrılmamış ve etiğinde moral hareketlerin ve moral olmıyan hareketlerin belirtilerinin araştırılmasına büyük bir yer ayırmıştır.

Oysa Nietzsche'ye göre, moralli insan tabiî insandan daha değerli değildir. "Moralli insan, düşünülebilir (metafizik) dünyaya tabiî insandan daha yakın değildir"[1]; çünkü insanları bu şekilde ayırmanın varlık temeli yoktur; çünkü böyle "metafizik-düşünülebilir bir dünya yoktur"

Geçerlikte olan herhangi bir moral, insanlar arasındaki yapı ayrılığını temellendirmekte ölçü olamaz. Çünkü her moral son bir temel değil, insanın diğer başarıları arasında bir tek başarıdır. Her moral olan biteni ve insan başarılarını b e l l i bir şekilde değerlendirmedir. Bir moralin kendi mantığı sonuna kadar götürüldüğünde, bu moralin kendi kendini bir yana itmesi, kendi kendini arkada bırakması tabiî bir sonuç olur.

Araştırılması gereken, bir hareketi — dolayı-

---

1. MA, 37.

sıyla bir insanı — ahlâklı yapan özellikler değil; insanların yapı ayrılıkları, insanların aynı şeyleri başka başka görmeleri, bu yüzden de başka başka davranmaları, çeşitli değerlendirme tarzları ve çeşitli morallerin dayandığı ayrı değerlendirme tarzlarıdır.

Bir tek hareket, kendi başına bir hareket, ne ahlâklı ne de ahlâksızdır; onun mânası ve değeri, onu yapan insanın bütünlüğüyle, öz yapısıyla ilgilidir; ancak onu yapan insan bütünlüğüyle gözönünde bulundurulduğunda, anlaşılabilir ve değerlendirilebilir, mânası ve değeri kavranabilir.

Tek tek hareketlerin ahlâklı ve ahlâkdışı diye ayrılması, dinin bir görüşünden ileri gelen "psikolojik" - antropolojik bir yanılmadır. «'Moral' ve 'moral dışı' zıt kavramlarını ortaya koymuş psikolojik yanılma, 'bencil olmama', 'egoist olmama', 'kendine hayır deme' görüşüdür. Hepsi gerçek dışı, uydurma.»[1]

Bu yanılmanın nedeni, belli bir yapıda olan insanların, sürü insanının, realiteyi tabiî değerine aykırı değerlendirmesidir. Böyle bir görüş tarzı, kişiliği, bir insanın geçerlikte olan moralinin dışında olmasını, sürü için tehlikeli görür; bunun için de kişiliği olan insanları, kendi gözleri, yeni hedefleri olan insanları bir köşeye iter. Bu anlayış için, insanın "kişiliğini silerek", "benini silerek" yaptığı her hareket, egoist olmıyan hareket moral harekettir. "Şöyle soruldu: insan hangi hareketlerle kendine en şiddetli bir şekilde evet der? Bu hareketlere

1. WM, 786.

(...) hak tanınmadı, bu hareketler küçümsendi, tiksinildi onlardan: bencil olmıyan itilimlerin varlığına i n a n ı l d ı ; bütün bencil itilimlere k a r ş ı ç ı k ı l d ı ; bencil olmıyanları i s t e n i l d i . Bunun sonunda ne oldu? En güçlü, en tabiî — daha da — t e k g e r ç e k itilimlere hak tanınmadı. Bir hareketin övülmeye değer görülmesi için, onda bu türlü itilimlerin i n k â r e d i l m e s i gerekirdi. P s i k o l o j i k m e s e l e l e r d e k o c a m a n b i r t a h r i f "[1]

Etiğin konusu insanın tek tek hareketleri olunca, etiğin ana probleminin isteme ve istemenin hürriyeti olması tabiidir. İşte isteme ve onun hürriyeti problemi de böyle bir ön yargıya dayanılarak ele alındı.

Nietzsche'ye kadar bütün filozoflar, bu arada birçok psikologlar da, isteme ile ilgili birçok apayrı görüşler ortaya koydular. Ancak hepsinde ortak olan, istemeyi kişiden ayırarak ele almaları, onu, insanın kendi başına bir yetisi olarak görmeleridir. İsteme bazan bağımsız bir yeti, bazan "ruh"un bir yetisi, ya da "aklın" bir yetisi, "saf pratik akıl"la aynı şey olarak; bazan da insanın sadece bir yetisi değil, insanın aslî yanı — daha da: varlığın aslî yanı — olarak görülmüş ve onun hürriyetinden ya da determinisminden söz edilmiştir.

Nietzsche'ye göre ise isteme, insanın belli bir yetisi, kendi başına bir yetisi değildir. "Bugüne kadar psikolojisinin i s t e m e s i , haklı çıkarılmamış bir genelleştirmedir; bu isteme y o k t u r h i ç ; bir-

1. İbid., 786.

çok şekillerle ortaya çıkan b e l l i bir istemenin şekillenmesi kavranılacak yerde, istemenin içini dolduran şey, istemenin "ne"si istemeden çıkarılmakla, istemenin karakteri s i l i n i p a t ı l d ı ."[1]

Ayrıca Schopenhauer'in "yaşamayı isteme"si de yanlış bir genelleştirmedir. İsteme, b i r ş e y i i s t e m e olduğundan, insanın istiyebilmesi yaşamasını şart koşar. Ancak yaşıyan bir varlık bir şeyi istiyebilir; yaşamayı isteme ise bir tek durum, sayısız şeyleri isteme arasında bir tek istemedir.

Nietzsche'ye göre, insanın en köklü istemesi ve baş karakteristiği "kuvveti isteme"dir. "Nerede canlı bir varlık buldumsa, orada kuvveti istemeyi de buldum"[2]: Zerdüşt'ün bir sözüdür bu. Bütün insanların istediği şeylerin, tek tek şeylerin — bu arada "hakikati isteme"lerinin, "sağlığı isteme"lerinin ve bu gibi şeyleri istemelerinin — temelinde, kendilerini kuvvetli duyma istemeleri vardır.

Ancak "kuvveti isteme", kuvvetli olmayı isteme, kuvvetli duymayı isteme ne demek? İnsan kendini ne zaman ve nasıl kuvvetli duyar? Kuvvetli olma ne demektir? Kuvvet nedir?

Kuvvet bir şeyi yapabilmedir. Kuvvetli olma, hedef edinilen ş e y i yapabilme demektir. İnsan hedef edindiği bir şeyi yapabildiği zaman, istediği bir şeyi yapabildiği zaman, i s t e d i ğ i ş e y i yapabildiği zaman kuvvetli duyar kendini.

Görüldüğü gibi, problem olan, insanın istemesi değil, b i r insanın istediği ş e y dir. Sorulacak so-

---

1. İbid., 692.
2. Z, Kendini yenme üstüne.

ru, bir insanın şunu veya bunu istemesini — yapmak istediği şeyi ve bunu yapabilmesini — ayarlıyanın ne olduğudur.

Bir insanın yapmak istediği, onun realiteyi değerlendirme tarzına, realiteye yüklediği mânaya sıkı sıkıya bağlıdır; başka bir deyişle, onun görebilmesine — realiteyi görebilme veya görememesine, realiteyi kavrıyabilme veya kavrıyamamasına — bağlıdır.

İnsanlar arasındaki yapı ayrılığı, onların realiteyi görebilme gücüne; olan biteni ve insan başarılarını, "değerleri", insanla ilgili herşeyi başka başka tarzlarda değerlendirmelerine dayanır. Dolayısıyla, en geniş anlamından en dar anlamına kadar yapmak istedikleri, hedef edindikleri şeylerin temelden ayrı olması, "kuvveti isteme"lerinin temelden ayrı bir şekilde, onların öz yapılarına göre ortaya çıkması tabiî olur.

Kuvveti isteme, çoğunluğu meydana getiren bir tip insan söz konusu olunca, onun, belli bir değerlendirme tarzını, kendini ayakta tutan değerlendirme tarzını, belli bir morali geçerli kılmayı istemesi; ya da geçerli olunca, kendini koruması için bu morali korumayı istemesidir. "Halkın iyi ve kötü diye inandığı şey, bana eski bir kuvvet istemesini ele veriyor"[1]: bu da Zerdüşt'ün sözüdür. Başka bir insan tipi söz konusu olunca, kuvveti isteme, geçerlikte olan moralden koparak kendi gözleriyle görmeyi istemek, "sağlığa kavuşmayı istemek" demektir. Başka bir insan tipi için de kuvvet, geleceğe, insanın geleceğine yön verebilmektir.

---

1. İbid., Kendini yenme üstüne.

Bu bakımdan Nietzsche'de sık sık rastlanan ve üzerinde çok söz söylemiş olan "kuvveti isteme" gibi, "boyun eğme" ve "kendini yenme"* de ayrı insan tipleri için ayrı bir mâna taşır.

"Nerede canlı bir varlık buldumsa, orada boyun eğmenin sözünü de duydum. Her canlı varlık boyun eğen bir varlıktır"[1]: bu da Zerdüşt'ün bir sözüdür. Ne var ki, bir insanın boyun eğdiği şeyi ayarlıyan, o insanın yapısıdır: insanların çoğu kendi zamanlarının ve çevrelerinin moraline boyun eğerler; bazıları kendi kendilerine, pek azları da kendilerine ve insanlar için koydukları hedefe.

"Bak, ben h e p k e n d i k e n d i n i y e n i l e m e k z o r u n d a o l a n ş e y i m Hayatın bir sözüdür bu Zerdüşt'e. İnsanların çoğu 'kendini yenmeden' kendi benlerini, egoismlerini yenmeyi, morale uymayı, hiç olmazsa uyar görünmeyi anlarlar; bazıları bu moralden kopmayı, kendi yollarını arayıp bulmayı, pek azları da kendi kendilerini yenilemeyi anlarlar.

Görüldüğü gibi, bütün bu insanlar aynı sözleri kullansalar da, başka başka diller konuşur; aynı şeylere baksalar da başka başka şeyler görür. Realiteyi değerlendirmeleri başka başkadır: çünkü onlar başka başka yapıda insanlardır. "Bir insanın değerlendirmeleri, onun ruhunun yapısından bir şeyi — ruhunun kendi yaşama şartları olarak, kendi

---

* 'Selbstüberwinden' sözü bu yazıda yerine göre — hangi insan tipi için kullanılıyorsa — kendi kendini yenme, kendi kendini arkada bırakma ve kendi kendini yenileme olarak çevirildi.

1. İbid., Kendini yenme üstüne.

ihtiyacı olarak neyi gördüğünü — ele verir."[1] Kişi istese de istemese de, değerlendirmeleri onu ele verir.

Nietzsche'de insanlar realiteyi görebilme veya görememeleri, bu yüzden de realiteyi başka başka tarzlarda değerlendirmeleri bakımından üç ana tipte toplanabilir:

Nietzsche'nin sürü, kalabalık, yığın, halk, bilge olmıyan, iyi insan, zayıf insan ve bunlara benzer adlar verdiği insan tipi, yaşamasını geçerlikte olan moral içinde kolayca ya da zorlukla ayarlıyan; kendi gözleriyle göremediği realiteyi bu moralin değer yargılarına göre değerlendiren; ya da kendini ve kendi gibilerini ayakta tutan bir değerlendirme tarzını, çevresinin veya çağının morali haline getiren insan tipidir. Bu, kendisine yapmalısın, etmelisin" denilen insandır.

Kendi gözleriyle gördüğü realiteyi ilk defa değerlendiren, tabiî değerine uygun olarak değerlendiren, tesadüfen, arada sırada, şurada burada yetişmiş insan tipine Nietzsche trajik insan, dionizik insan, üstinsan, kendisinin kelimeye yüklediği mânada "filozof" der. Bu insan, olduğu gibi olan, kendi kendisi olan, yapıp ettikleri ve başarılarıyla İnsana ve geleceğe yön veren büyük çapta yaratıcı insan, "ben'im" diyen insandır.

Bu iki insan tipi arasında üçüncü bir tip vardır ki, o, geçerlikte olan moralin kalıplaşmış değer yargılarının insan realitesine aykırı olduğunu gören, geçerlikte olan morali problem yapan, temel-

---

1. J, 268.

lerini "kazan", ama yaratıcı olmıyan, ya da h e n ü z yaratıcı olmamış insan; kendi gözleriyle görmek i s t i y e n, kendi kendisi olmak i s t i y e n, kendi yolunu arıyan, ancak kendi hayatına yön verebilen insan, "ben istiyorum" diyen insandır. Bunun durumu trajik kişilerin geçirdiği bir ara dönemdir. Bu insanlara Nietzsche hür insan, bilen insan, hazırlayıcı insan der. Bu insanla trajik insanın sınırında Zerdüşt bulunur.

Bunlar "susarak, tek başlarına, kararlı, görünmiyen iş yapmayı ve bunda dayatmayı bilen insanlar[dır]: içten gelen bir eğilimle, bütün şeylerde a r k a d a b ı r a k ı l a c a k olanı arıyan insanlar: sevinçli, sabırlı, sade olma ve büyük çapta boş gururu küçümseme onlara vergi olduğu kadar, yenince büyükkalplilik gösterme, bütün yenilmişlerin de küçük çapta boş gururuna göz yumma onlara vergi olan insanlar: bütün yenmelere ve her yenmedeki, şan ve şerefteki tesadüf payına keskin bir gözle bakan insanlar: kendi bayramları, kendi iş günleri, kendi yas günleri olan, buyurmağa alışmış ve buyururken emin, gerekince de boyun eğmeğe aynı derecede hazır insanlar, her iki durumda aynı derecede gururlu, aynı derecede kendi işlerine hizmet ederek; birçok şeyleri göze alan insanlar, verimli insanlar, mutlu insanlar! Çünkü, — inanın bana! — en büyük verimliliğin ve var olmadan tad almanın ürününü toplamanın gizi şudur: t e h l i k e l i y a ş a m a k ! Şehirlerinizi Vezüv'ün üzerinde kurun! Salın gemilerinizi araştırılmamış denizlere! Kendi gibileriniz ve kendi kendinizle savaş durumunda yaşayın! Korsan ve fatihler olun, hâkim olamadığınız,

istediğinizi elde edemediğiniz sürece, siz Bilenler! Ürkek geyikler gibi ormanda gizlenmiş yaşamanız için yetmesi gereken zaman uçup gider! Sonunda bilgi kendine uygun olan şeye elini uzatacak — hâkim olmak istiyecek, elde etmek istiyecek bunu, siz de onunla birlikte!"[1]. Bunlar, bu ara dönemi arkada bırakıp bunu yapabilenler, trajik kişilerdir, bu dünyayı ayakta tutan kişiler.

a) Sürü insanı

*«Drei Verwandlungen nenne ich euch des Geistes: wie der Geist zum Kamele wird...»**Z

Sürü insanı kimdir? Sürü insanı, günlük dilde "kötü insan" denilen, ahlâk kurallarına saygı göstermiyen insan, ya da yığın insanı değildir. Sürü insanı moralli insandır. Her çeşidiyle sürü insanı, geçerlikte olan moralin ve onun "gerek"lerinin sınırları içinde rahat rahat ya da zorlukla dolaşan, yapıp ettiklerini ve değerlendirmelerini bu moralin değer yargılarına uydurmağa çalışan insandır.

Sürü insanı için, bütün "değer"lerin, insanla ilgili herşeyin değerlendirilmesi kendisinden önce yapılmıştır. Kişinin tek yapacağı, bunlara göre yaşamak, yapıp ettiklerini bu değer yargılarına göre ayarlamaktır. "Şeylerin bütün değeri — o, bende yansır. Bütün değer daha önce yaratılmıştı ve bü-

---

1. FW, 283.

* "İnsan varlığının üç değişimini size adlandırıyorum: insan varlığının nasıl deve olduğunu..."

tün yaratılmış değer — buyum ben. - yapmalısın, ... etmelisin"[1] diye konuşur moral. Sürü insanı için, içinde bulunduğu moralde problem olan hiçbirşey yoktur. Moral ve onun değer yargıları tartışma konusu bile olamazlar; çünkü onları tartışmak, bu moralin dışına çıkmak demek, moral s i z olmak demektir. Sürü insanının bunda herhangi bir hürriyeti yoktur. Hür olabileceğinin farkında bile değildir o.

Sürü insanının tek yaptığı, bu morale b o y u n e ğ m e k t i r Yapıp ettiklerini yöneten, olayları ve durumları kendi gözleriyle görmesine dayanan kendi değerlendirmeleri değil, geçerlikte olan moralin değer yargılarıdır. Hareketin değeri kesindir; her tek insan bu değerlendirmeye bağlıdır. Bu moral değer yargılarına aykırı bir davranışta bulunduğunda — bu davranış, ister bu moralin ötesine adım atan bir davranış, isterse de bu morale göre geride olan bir davranış olsun, her iki durumda — kişinin rahatı kaçar, yaşama hakkı tanınmaz ona: çünkü o "ahlâksız"dır; çünkü o "kötü insan"dır.

Ama sürü insanının, yapıp ettiklerini geçerlikte olan morale uydurabilmesi için, "günde on defa kendini yenmesi" gerekir. Sürü insanının kendini yenmesi ise, istemediği halde, güçlükle, geçerlikte olan morale uyması ya da uyar görünmesi demektir. Sürü insanının dilinde kendini yenme: bedenini yenme, isteklerini yenme, benini, egoismini yenme demektir: çünkü insanın istekleri "kötü" şeylerdir: çünkü egoism moral dışıdır; sürü teklerinin

---

[1]. Z, Üç değişim üstüne.

birbirini yemesine sebep olabilir. Bunları kötü gören görüşün temeli, dinin insan görüşüdür. "Nedir bu insan? Bir hastalıklar küpü, dünyaya, insanın manevî yanıyla saldıran hastalıkların küpü: avlanmak istedikleri yer orasıdır. Nedir bu insan? Bir azgın yılanlar yumağı, birbiriyle binde bir rahat durabilen bir azgın yılanlar yumağı — kendi başlarına oraya giderler ve dünyada avlarını ararlar"[1]: bu, İsa'dan sonraki Hristiyanlığın insan görüşüdür. Bir insanın, moralli bir insan olabilmesi için, bütün bunları — kendini — yenmesi gerekir. Ancak, sürü insanı kendini yenemez: istediğinden başka bir şey istiyemez. Bir insandan, istediğinden başka bir şeyi istemesini beklemek, onun başka bir insan olmasını istemek, sürüden kopmasını istemek demektir. Sürü insanı kendini yenemediği içindir ki, onun kendini olduğundan başka türlü göstermesi gerekir; hiç olmazsa, yapıp ettiklerinin morale uygun görünmesi, kendisinin de moralli insan görünmesi gerekir. Sürü insanının kendini yenmesi böyle olur.

Sürü insanı neden moralli insan görünmek ister? Neden yapısına aykırı bir şeyi yapar görünmek, neden egoismini yener görünmek ister? Sürü insanının geçerlikte olan morale bağlı olmasının, çoğu zaman da bağlı görünmek istemesinin çeşitli nedenleri vardır: bu nedenler bazan tembellik, bazan korku, bazan da sürü içinde "kuvvetli" görünme, söz geçirme isteği olabilir. Sürünün geçerlikte olan morale boyun eğmesi çoğu zaman tembellik ve korkudan ileri gelir; sürü başlarının morale boyun eğer

1. İbid., Solgun suçlu üstüne.

görünmesi, bu morali topla tüfekle moraldışı insanlara karşı koruması ise, sürü başlarının kendi sürüleri içinde ve sürüye girmiyenlere karşı "kuvvetli olma istemeleri"dir. "Çok ülkeler, çok milletler ve yeryüzünün birçok yerlerini görmüş olan o yolcuya*, "insanların hangi özelliklerini herzaman heryerde buldun?" diye sorulduğunda, dedi ki: insanlar tembelliğe yatkındırlar. Bazılarına öyle gelecek ki, şunu söylemiş olsa, daha doğru ve daha geçerli bir şey söylemiş olurdu: insanların hepsi korkaktır. Onlar geleneklerin ve sanıların arkasında saklanırlar."[1]

Bu, sürü insanının hiçbir zaman hür olamaması, kendi kendisi olamaması, tek olamamasıdır. Çoğunluk, rahat olsun diye, kendi gözleriyle bakıp yorulmasın, kafasını kurcalayıp tedirgin olmasın diye, morale sığınırcasına boyun eğer. Çünkü sıradan insanın en çok korktuğu şey komşusudur, komşusunun kendisiyle ilgili düşünceleridir. İşte, rahata olan bu düşkünlüğü, tembelliği ve uyuşukluğudur sürü insanını komşusundan korkmağa zorlıyan; sürüce düşünmeğe, sürüce davranmağa, kendi kendisi olmamağa zorlıyan.

Sürü teki için başkalarının kendisiyle ilgili düşünceleri ne kadar önemliyse, sürü başı için de "kamu oyu" o derece önemlidir; çünkü sürü başı olmak, ya da sürü başı olarak kalmak, sürü çoğunluğunun isteğine bağlıdır. Geçerlikte olan morale en uygun şekilde davranan ya da davranır görünen

---

* Schopenhauer'e.

1. UB, Üçüncü parça, 1.

sürü teki, sürü başı olur. Sürü başı olmak istiyenin, bu sürünün moral değer yargılarının otomatı, o moralin hacı yatmazı olması gerekir. Sürüde, o sürünün değer yargılarına göre en üst basamaklara varabilmek için, şu veya bu alanda sürü başı olabilmek ve orada kalabilmek için, sürü başının, ya da sürü başı olmak istiyenin, bu morale bazan uyması, çoğu zaman da uyar görünmesi şarttır.

Sürü yığın değildir. Nietzsche sürüden, aralarında belli bir moralle bağlı, o sürünün bir zamanlar ayakta durmasını sağlamış bir moralle bağlı insan birliklerini anlar; bunlar "aile birlikleri, cemaatler, soy birlikleri, devletler, milletler, kiliseler", partiler, cemiyetler ve hertürlü gruplaşmalar olabilir. Bir sürüyü o sürü yapan, onun moralidir; bu sürüden olan, ister sürü teki, ister sürü başı olarak bu sürüyle ayakta duran insan, bu morale bağlı kalmak zorundadır.

Sürü başı derken, bir topluluğun başında bulunup onu yöneten bir kişiyi, bir kralı ya da bir devlet başkanını anlamamak gerekir. Sürü başı, bir sürünün değer yargılarına göre en üst basamaklarda bulunan insandır. Sürü başları moralden morale, yani sürüden sürüye ve aynı sürüde devirden devire değişir. Bir devirde veya bir sürüde, çağın modasına göre sürü başı kral, rahip veya asker olabileceği gibi, başka bir sürüde veya devirde sanayici, tüccar, mühendis, bakan, milletvekili... olabilir.

Bu bakımdan sürü insanı için moral, bir araç, birkaç anlamda bir araçtır. Oysa sürü insanı, mora-

li baş değer, değerin kendisi olarak gösterir ve bütün değerlendirmelerin, bütün olup bitenlerin bu morale uygun olmasını ister. Sürü insanlarının morale uygun yaşamalarını gerektiren, sürünün çıkarı olduğu kadar, sürü tekinin de çıkarıdır. Morale uygun yaşama, toplumla kişi —sürü ile sürü teki— arasındaki uyumu sağlar. Moral, sürünün kendi içindeki dengesini sağlıyan bir araçtır: moral, bir yandan sürü tekinin bu moralin değer yargılarına uyduğu ölçüde "iyi insan" görünmesi, toplumun "ideal"ine uygun bir insan görünmesi, dolayısıyla rahat yaşaması için bir araçtır; diğer yandansa sürü başı olmak istiyenler için, bu hedeflerini gerçekleştirmelerinde bir araçtır: belli bir moralin değer yargılarına en uygun yaşar görünen insan, bu sürüde baş olma h a k k ı n ı kazanır; çünkü o, sürü idealinin etli kemikli örneğidir. O da bundan faydalanır, kendi çıkarını ve kendi değerlendirmelerini geçerlikte olan moralin arkasına saklıyarak, çıkarına uygun değerlendirmeleri örtük bir şekilde geçerli kılar. Ayrıca sürü, çoğunluğu ve sürü başlarıyla sürü, morali kendi varlığını korumak, başka sürülere karşı olduğu kadar, bu sürünün dışında olan insanlara — moraldışı, hür insanlara— karşı kendini korumak için silâh olarak kullanır. Sürünün, moraldışı insanları, kendisi gibi değerlendirmiyen insanları ezmek için elindeki tek güç ve silâh moraldir. Bundan dolayı sürü, bu tek silâhına, morale, kutsal denebilecek bir bağlılıkla sarılır ve ona toz konduranlara savaş açar; çünkü bir sürüyü ayakta tutan tek şey, ancak ve ancak

morali, hür insanların başında Damokles'in kılıcı gibi salladığı kendi moralidir.

Sürü insanının istediği, belli bir değerlendirme tarzının, sürüsünün varlığını başka sürülere ve sürüye girmiyen insanlara karşı koruyan değerlendirme tarzının, *kendi değerlendirme tarzının* geçerli olmasıdır. "Herkes, kendi işlerini becermesini sağlıyan doktrinden ve değerlendirmeden başka hiçbirinin geçerli olmamasını diler. Dolayısıyla bu, *her çağdaki zayıf ve* **orta insanların,** *daha güçlü kişileri daha zayıf yapma eğilimidir: baş yol moral yargı.* Daha güçlü kişilerin daha zayıflara karşı davranışı damgalanır daha güçlü kişilerin yüksek durumlarına kötü adlar takılır."[1] Sürü, moraldışı insanları kendine benzetmek, onların etkili olmasını önlemek, onları "zararsız" duruma getirmek ister; bunu yapamayınca da onlara "kötü insan" der. Bu şekilde, geçerlikte olan moral değer yargılarının şeylere uygun olmadığını gören birçok kişiler de, "kötü insan" damgasından kurtulabilmek için kendilerini harcarlar; çünkü sürü çoğunluktur: ona karşı durabilmek için çok kuvvetli, çok yürekli olmak, kendi gözlerine kayıtsız şartsız inanmak gerekir. "Çokların azlara karşı savaşı, sıradan insanların az bulunur insanlara karşı, zayıfların güçlülere karşı savaşıdır bu; bu savaşın en ince dağıtma yollarından biri, seçkin insanları, ince insanları, iddiası olan insanları zayıf olarak tanıtmak ve

---

1. WM, 345.

kuvvetin kaba araçlarını onların kullandığını göstermektir."[1] Her babayiğit dayanamaz buna. Sürü, tekleri ve başıyla sürü, kendi değerlendirme tarzının devamını bu şekilde sağlar; bu da sürünün "kuvveti isteme"sidir.

Sürü insanının bütün kaygısı sürüce ayakta durmaktır: o tamamen passiftir ve her türlü yaratıcılıktan yoksundur. Ona, kendi morali çerçevesi içinde, ya da bu moralin perdesi arkasında ne söylense, buna 'evet' der; ama bu 'evet' "eşeğin eveti"dir, Zerdüşt'ün mağarasındaki eşeğin. Tek yapabileceği, ancak ve ancak tepki göstermedir; bu da onu "aktif" gibi gösterir. Bu tepki, kendi moralinin değer yargılarına aykırı davranan insanlara gösterdiği tepkidir. Bunu göstermek zorundadır; yoksa kendi varlığı, sürünün varlığıyla birlikte tehlikeye girer. Mutluluğu da bir narkotik gibidir; "düşünmenin uyarılması, bedenin gevşemesi" olarak anlaşılır. O hiç tabiî, açık kalpli değildir; passif olduğu kadar kurnazdır: "ç a r p ı k ruhludur; düşünmesi, saklı köşeleri, dolambaçlı yolları, arka kapıları sever; saklı herşey, onu k e n d i dünyası, k e n d i güvenliği, k e n d i iyileştirici ilâcı olarak çeker; susmakta, unutmamakta, beklemekte, tedbir olarak kendini küçültmekte, kendini alçaltmakta ustadır"[2]. Zekâsını bu şekilde öylesine bileyip keskinleştirmiştir ki, kendini koruma konusunda hiç açık vermez.

Nietzsche sürü morali derken, gözönünde en

---

1. İbid., 345.
2. GM, Birinci deneme, 10.

çok bulundurduğu belli bir sürü morali ve onun değerlendirmeleridir. Bu moral, daha önce de söylendiği gibi, Yunanlıların trajik çağından sonra Sokrates'le başlayan, özellikle de Hristiyanlığın — İsa'nın değil, kilisenin — Batı dünyasında kök saldırdığı, baş değer yaptığı sürü moralidir.

Bu morali Batı dünyasında geçerli kılan üç tip sürü insanı vardır: üç tip sürü insanı, hür insanlara karşı kuvvet kazanmak, varlıklarını duyurabilmek, ayakta durabilmek için, "değerler"in yeni bir değerlendirmesini yapıyor ve bu değerlendirme tarzını geçerli kılıyor. Böylece sürüce değerlendirme tarzı bir moral oluyor ve tek değerlendirme tarzı, şeylerin tabiî değerini ayarlıyan tek değerlendirme tarzı olarak görülüyor. Bu, çokların azlara karşı baş kaldırması, değerler problemi tarihinde bir ihtilâldir. Bu ihtilâl, insanla ilgili herşeyin yeni bir değerlendirilmesinden meydana gelir. Bu yeni değerlendirmede, bir yandan çeşitli yüzleriyle sürünün faydası baş değer oluyor; diğer yandan ve bunun bir sonucu olarak ta moral değerlere, insanın erdemlerine yeni bir mâna, sürünün faydasını koruyan bir mâna yükletiliyor Söz gelişi: sürü insanı için d o ğ r u l u k, insanın "tanınabilir olması" ve "içini açık ve değişmez işaretlerle açığa vurması"dır: çünkü bunu yapmıyan, kendini saklıyan, sürü için tehlikelidir; insan başkalarını aldatmamalıdır: çünkü kendisi de aldatılmamalıdır. Sürü insanı için o b j e k t i f o l m a söz geli-

şi, "kenara çekilme", "*ne mepriser presque rien*"*, "birşeyden yana veya birşeye karşı olmama", "suya sabuna dokunmama", "passif bir tekrar olma", "herkesin düşündüğü gibi düşünme", "şeylerin bir insanı hiç mi hiç ilgilendirmemesi"dir. Adaletten ise sürü insanı "eşit kuvvete sahip olmayı" anlar. Sürü insanı için güvenme iyidir: çünkü güvenmeme gerginlik yaratır, tedbir gerektirir; kuvvetlilere saygı göstermek iyidir: yoksa onlar düşman kesilir; hakikati sevmek iyidir: çünkü hakikat bir açıklamadır, kafayı yormak gerekmez; birlikte acı çekmek iyidir: çünkü bir şey için acı çekmek bağımsız bir görmeyi gerektirir; hoşgörürlük iyidir: çünkü karşı tavır takınma insanın başına iş açabilir.

Sürü insanı — sözüm ona — "barışsever", "köşesiz", "iddiasız", "saygılı", "yiğit", "dürüst", "sadık", "güven dolu", "fedakâr", "anlayışlı", "yardıma hazır", "çalışkan", "asketik"tir; "başkalarının haklarına saygı gösterir", "söz dinler", "kıskanmaz" "çıkarının peşinde koşmaz" Ama bütün bu özellikleri ve bu türlü tutumu, sürünün teklerine, kendi gibilerine, bu sözlere aynı mânayı veren kendi gibilerine karşı böyledir. Bütün bu özellikler ancak sürünün içinde "işler" Sürünün dışında olan, kendi gibi olmıyanlara karşı ise düşman, egoist, acımaz, amansız, ölçüsüz, iddialı, yırtıcı, korkak, eğri ve kıskançtır; kendini gizler, öç almak ister, onlara boyun eğdirmek ister, onlara karşı "dürüst" değildir.

* Hemen hemen hiçbirşeyi hor görmemek.

Görülüyor ki, sürü insanının özellikleri en yüksek moral değerler sayıldı ve diğer bütün moral değerlere bunlara göre bir mâna yükletilerek yeni bir moral kuruldu; bütün insan başarıları ve olaylarının, insanların ve yapıp ettiklerinin değerlendirilmesi de bu morale göre yapıldı. Yeni bir moral değer yargıları tablosunun ortaya çıkması ve insanla ilgili herşeyin buna göre yargılanması demektir bu. Bir defa ortaya konmuş bu değer yargıları tablosuyla herşeyin değeri biçilmiştir; bundan sonra insanlara düşen iş, buna göre yaşamak, yapıp ettiklerini bunlara uydurmak, olup biteni buna göre yargılamaktır demektir bu. Sürülerin birbirlerine karşı, sürü insanlarının birbirlerine karşı çıkarlarının korunması demektir bu.

"Moralin tarihinde ortaya konan şey, bir kuvvet kazanmayı istemedir: bu istemeyle köleler ve ezilmişler, bazan gelişmemiş olanlar ve yapıları gereği acı çekenler, bazı bazı da orta insanlar, kendileri için uygun olan değer yargılarını geçerli kılmağa çabalarlar."[1] Bu üç tip sürü insanının ana moral değer yargıları şunlardır 1) soylu olmıyan en üstün olandır ("sıradan insan"ın itirazı), 2) tabiî olana karşı olan en üstün olandır (zavallıların, nasibi kıt olanların itirazı); 3) birörnek olan en üstün olandır (sürünün, "orta insan"ların itirazı)"[1]

Ancak, çeşitli yüzleriyle sürü insanının bu itirazı kime karşıdır? Bu itirazın hedefi ne? Bu itiraz

---

1. WM, 400.

moralinin yerleşmesinin, kök salmasının nedeni ne? Kök salıp baş değer olduktan sonra, bunda direnmenin nedeni ne? Sıradan insan kimdir? Nasibi kıt insan kim? Orta insan kimdir?

"Şimdiye kadar yeryüzünde bunca gelişmiş kuvveti isteme, moral değerler bakımından ne demektir? Cevap: —onun arkasında üç kuvvet saklanır: 1) sürünün güçlü kişilere ve bağımsız kişilere karşı olan tabiî güdüsü; 2) acı çekenlerin ve cılız insanların mutlu insanlara karşı olan tabiî güdüsü; 3) orta insanların kural dışı insanlara karşı olan tabiî güdüsü."[1] Bu itirazlarla sıradan insan, cılız insan ve orta insan, tek kelimeyle sürü insanı, "çoklar pekçoklar", "lüzumsuzlar" hür insanlara karşı, sürüye girmiyen insanlara karşı kuvvet kazandılar, birçok tek tek olabilecek insanları sindirdiler. Bu da pek güç olmamıştır: çünkü sürü, çoğunluğu meydana getirir. Yerleştikten sonra bu moralin devamı da güç olmamıştır: çünkü insanlar alıştığı şeyden kopamıyorlar, kendi kendileriyle çarpışamıyorlar: çünkü tembel ve korkaktırlar başkalarının kendileriyle ilgili düşüncelerinden korkarlar: çünkü rahatlarına düşkündürler. Böylece sürü morali istediğini başarmıştır. Bundan böyle o, "tek tek insanlara, ancak bütün için, bütün için en iyi olan şey için var olma hakkı tanır, kendilerini bu bütünden koparanlardan tiksinir"[2].

---

1. İbid., 274.
2. İbid., 275.

Bu bakımdan en yüksek moral değerler "sosyal değerler" oldu; en yüksek moral değerlere sürünün faydasını koruyan bir mâna yükletildi; diğer moral değerlerse "sosyal değer" olabildiği ölçüde yeni tablonun basamaklarında yer aldılar. "İnsanın, hizmetinde yaşaması gerektiği en yüksek değerler, özel olarak çok güç, çok pahalıya mal olan bir şekilde insanı kazandıkları zaman — bu sosyal değerler, daha etkili olabilmek için, tanrının buyruklarıymış gibi —, "realite", "hakikî" dünya, umut, gelecek dünya olarak insanın üzerine kuruldu."[1] Cılız insanların, sıradan insanların ve orta insanların farkında olmadan yaptıkları işbirliğiyle meydana gelen ve yüzyılımızın ilk onyıllarma kadar azçok geçerli olan Batının moralidir bu.

"Sıradan insan", "günlük insan" kimdir? O, hangi moral değerleri ana değer yapmak istedi veya yaptı? Sıradan insan "geçindiği" şey olan insandır. Onun değerlendirmelerini ayarlıyan, "kamu oyu" ve basın, yani gazetelerdir. "Sıradan insan şimdi de kendisi için hep başkalarının kanaatini bekler ilkönce, sonra da tabiî güdüsüyle bu kanaate boyun eğer; ama bunun "iyi" bir kanaat olması gerekmez, fena bir kanaat, hiç parlak olmıyan bir kanaat ta olabilir."[2]

Böyle bir insan için ve kendini sürekli olarak ezilmiş duyan bir insan için ana moral değerler "eşitlik", "kardeşlik", "hürriyet" ve "adalet"tir. Sı-

1. İbid., 7.
2. J, 261.

radan insan için bütün insanlar "Tanrının karşısında", ya da "kanunun karşısında" birdir. İnsanlar arasında yapı ve değer ayrılığı görmenin, insanları basamaklandırmanın baş düşmanıdır; çünkü tek olmak, kendi gözleriyle görmek herkesle aynı değerlendirmeleri yapmamak demek, "kamu oyu"nu hesaba katmamak, o sürü moralinin dışına çıkmak demektir. Günlük insanın insanlardan beklediği şey, herkesin herkesle gözlerini ve gönlünü bir yapmasıdır; yani herkesin herşeyi aynı şekilde değerlendirmesini, herkesin günlük insan olmasını ister. Çünkü kendisi böyle yapar, ya da yapar görünür; kendisi böyledir, ya da böyle görünür. Değerlendiren insanla değerlendirilen şeyler arasında hazır moral değer yargıları tablosu girince, insanla şey arasında, insanla realite arasında bir defalık bir bağın kurulamaması, bağımsız değerlendirmelerin yapılamaması kaçınılmaz olur. Herkes herkesle aynı şekilde görmek, aynı şekilde değerlendirmek zorundadır; ama değerlendirmedeki bu birlik, değerlendirilenin birliğinden ileri gelmez; geçerlikte olan moralin gözlüğüyle sağlanan uydurma bir birliktir. Bunun farkında olmıyan sıradan insan, aynı değerlendirmeleri yapan insanların "eşit" insanlar olduğuna inanır ve eşitlik ister; çünkü o, yapısı gereği, köle, ezilmiş bir insandır. "Öc alırız bizim gibi olmıyanlardan, söveriz bizim gibi olmıyanlara"[1]: bunu söyliyen bir *tarantula** dır, bir eşitliz vaizidir. Oysa insanlar eşit değildir: "adalet böyle der"

---

1. Z, Zehirli örümcekler üstüne.
* Kocaman, zehirli örümcek.

Günlük insan moralinin ideali sonuna kadar götürüldüğünde, yüzyılımızın sosyalist rejimlerinin ve bilimci akımın hedef edindiği tip, Nietzsche'nin "son insan", "en tiksinilecek insan", "en küçümsenecek insan" dediği tip ortaya çıkar.

"Son insan" nasıl bir insandır? "Son insan", "içinde hiç boşluk taşımıyan" insan, kendi kendini küçümseyemiyen, kendi kendisine gülemiyen, kendi gücünün sonsuzluğuna inanan, bilimin herşeyi başarabileceğine inanan, çarşıda pazarda başarı kazanan, etrafında "sinek toplıyan" modern insan; halis şeyleri kırıp döken, "halka indiren" popüler yapan modern insandır. "O zaman yeryüzü küçülür ve üzerinde son insan zıplayıp hoplar, herşeyi küçük yapan son insan. Cinsi kurutulamaz onun, pire gibi; son insan en uzun yaşıyan insandır. 'Mutluluğu biz bulduk' — der son insanlar ve göz kırparlar. / Yaşamanın zor olduğu bölgeleri bırakıp gittiler: çünkü insanın sıcaklığa ihtiyacı vardır. İnsan hâlâ komşusunu sever, ona sürtünür: çünkü insanın sıcaklığa ihtiyacı vardır. / Hastalanmak ve güvenmemek günahtır onlar için: insan sağma soluna bakarak yürür. Hâlâ taşlara ya da insanlara takılan budaladır! / Biraz zehir arada sırada: tatlı düşler gördürür. En sonunda çok zehir, tatlı bir ölüm için./ İnsan hâlâ çalışır, çünkü çalışma, zamanı geçiren bir şeydir. Ama bu zaman geçiren şeyin zararlı olmamasına bakılır./ İnsan artık yoksul olmıyor; zengin de olmıyor: ikisi de fazla yük olur. Yönetmeyi hâlâ kim ister? Boyun eğmeyi kim ister hâlâ? İkisi de fazla yük olur./ Sürü başı yok, bir t e k sürü vardır! Herkes aynı şeyi ister, her-

kes herkesle aynıdır: başka türlü duyan, kendi isteğiyle deliler evine gider./ 'Bir zamanlar bütün dünya deliydi' — en incelmişleri der ve göz kırparlar./ İnsan zekidir, olup biten herşeyi bilir. Böylece alay etmesinin sonu yoktur. İnsanlar çatışır, ama çabucak barışır -- yoksa mideleri bozulur./ İnsanın gündüz için küçük zevkleri, gece için küçük zevkleri vardır: ama insanın sağlığa da saygısı var./ 'Mutluluğu biz bulduk' — der son insanlar ve göz kırparlar."[1]

Birçok bakımlardan birinci tip sürü insanına zıt özellikler taşıyan, ama yine de sürü insanı olan nasibi kıt, zavallı, cılız, kansız insan kimdir? Onun ana moral değer yapmak istediği değerler hangileridir? Bu ikinci tip sürü insanını, hayattan yüz bulamıyan insanlar, tabiatın onlara cimri davrandığı insanlar, sürekli olarak mânadan yoksun bir acı çeken insanlar meydana getirir. "Baskı altında olan, ezilen, acı çeken, hür olmıyan, kendilerine güvenmiyen, yorgun insanlar bir moral meydana getirirlerse, bunların moral değerlendirmelerinin ortak özelliği ne olabilir? Olabilir ki, insanın genel durumu için kötümser bir kuşku dile gelecek, belki de insan, durumuyla birlikte hüküm giyecek. Köle, güçlü kişinin erdemlerine iyi gözle bakmaz: şüphe ve güvensizlik doludur; orada sayılan her "iyi" şeye güvenmemekte u s t a dır. Oradaki mutluluğun bile halis olmadığına kendini inandırmak ister. Tersine, acı çekenlerin var olmasını kolaylaştırmağa yarıyan bütün özellikler öne sürü-

---

1. İbid., Önsöz, 5.

lür ve ışık seline tutulur: burada birlikte acı duyma, sevindiren yardıma hazır el, sıcak yürek, sabır, çalışkanlık, alçakgönüllülük saygı konusu olur — çünkü burada en faydalı özellikler ve var olmanın baskısına dayanmanın hemen hemen tek yolu bunlardır."[1]

Görüldüğü gibi, bu tip sürü insanı için baş moral değerler yakınını sevme — bu arada düşmanını sevme de —, altruism ve birlikte acı çekmedir. Çünkü cılız insan ancak bunlara dayanarak ayakta durabilir; böyle bir değerlendirme tarzı olmayınca, ne kendisine, ne de kendi gibilerine var olma hakkı tanınır.

Bu değerlendirme tarzı sonuna kadar götürüldüğünde, ideal olarak "kansız insan", tabiata aykırı insan ideali, melek, bilmeyi gereksiz bulan insan, kansız bilge, genç kız kalma ideali ortaya çıkar. Bunlar hep almak istiyen, hiçbirşey vermiyen insanlardır. Ancak, bu kansız ideal, insanın yapısına aykırı bir şey istediği için, erişilmesi zor, ulaşılamaz denebilecek kadar zordur. Ulaşanlar, ya da ulaşır görünenler, o sürüde baş olurlar.

Bu tip sürü insanlarının belli başlı "baş" ı rahip, ulu kişiyle — gerçekten inanan insanla — ilgisi olmıyan rahiptir. Rahip tipinin ana özellikleri nelerdir? Hayatı ve insanla ilgili herşeyi değerlendirmesi nasıldır?

Bu değerlendirmeye göre "bizim hayatımız (içinde bulunduğu herşeyle birlikte, "tabiat", "dün-

---

1. J, 260.

ya", oluş alanı ve gelip geçicilik alanının bütünü) büsbütün başka cinsten bir var olmaya bağlanır: ama bizim hayatımızla bu var olma arasında bir zıtlık vardır; bizim hayatımız kendine karşı d ö n m e d i k ç e, k e n d i k e n d i n e 'h a y ı r' d e m e d i k ç e bu var olmayı imkânsız kılar: bu durumda, asketik hayat durumunda hayat, o diğer var olma için bir köprü sayılır"[1].

Bu tip insan, hayat ona cimri davrandığı için, hayattan da öc almak ister; istediği ama hiç ele geçiremiyeceği şeylere, ulaşamıyacağı durumlara 'hayır' der; "burada benzeri olmıyan bir kızgınlık, hayatın bir unsuruna değil, hayatın kendisine, hayatın en derin, en güçlü, en iç şartlarına hâkim olmak istiyen, doymak bilmiyen tabiî bir güdünün ve kuvveti istemenin kızgınlığı hüküm sürer; burada kuvvetin kaynaklarını tüketmek için kuvveti kullanma denemesi yapılır; burada fiziolojik iyi olmanın kendisine, özellikle de onu gösteren şeylere, güzelliğe, sevince kıskanç ve kötü bir gözle bakılır; oysa gelişmemiş olma, kuvvetten düşme, acı, talihsizlik, çirkinlik, kendi isteğiyle cezalanma, benlikten sıyrılma, kendine işkence etme, kendini feda etme karşısında memnunluk duyulur, bunlar a r a n ı r"[1]. Çatışmalı bir durumdur bu: burada "hayatın karşısına hayat" çıkar: burada dipdiri, kendi yolundan şaşmıyan hayata karşı, kendini nasıl olursa olsun devam ettirmeğe çalışan bir hayat çıkar. Cılız insan hayata 'hayır' der, ama bu 'ha-

---

1. GM, Üçüncü deneme, 11.

yır' ın içinde birçok 'evet' ler vardır. İstediği dipdiri hayatı yaşamak için gerekli güçten yoksun olan kansız insanın hayata 'hayır' demesi, kansızlığını koruyan birçok şeye 'evet' demesi ve bunları bir ideal olarak ortaya koymasıyla olur bu. Ancak, bu idealin temeli nedir? Onun arkasında saklı olan ne? Onun istediği şey ve doğurduğu sonuçlar nelerdir? Bu idealin kuvvet kazanması neyi gösterir? Bu idealin mânası ne, değeri nedir?

Asketik idealin kaynağı, soysuzlaşmış ama her çareye baş vurarak ayakta durmak istiyen, var olmak için didinen bir hayatın kendini koruma ve kurtarma güdüsüdür; bu ideal, hayatın en derin, dokunulmamış tabiî güdülerinin ara vermeden hep yeni silâhlar ve buluşlarla savaştığı kısmî bir fiziolojik çıkmaza girmeyi ve bitkinliği gösterir. Asketik ideal böyle bir silâhtır: durum, bu ideale inananların sandığına tam zıttır — bu idealde ve bu idealle hayat, ölümle ve ölüme karşı savaşır; asketik ideal, hayatı korumak için bir yutturmadır."[1]

Bu tip insanın sürü başısı, bu tip insanın efendisi, güçlü kuvvetli olamadığı için cılız olmaya 'evet' der; o, sağlam olamadığı için hasta ve hastalıklı olmaya 'evet' der; o, güzel olamadığı için çirkin olmaya 'evet' der; o, sevinme gücünü kendinde bulamadığı için acı çekmeye 'evet' der; o, yenemediği için yenilmeye 'evet' der; o, mutlu olma gücünden yoksun olduğu için "bu kadar zavallılık

1. İbid., Üçüncü deneme, 13.

içinde mutlu olmak ayıptır" der.

Bu tip sürünün başı, kendisi hasta olan bir doktordur; çünkü hasta olan sürüsünü anlıyabilmesi için, onun da hasta olması gerekir: çünkü sağlam insanların hastalarla uğraşacak zamanları yoktur. Rahip tipinin krallığı, hastaların, ezilmişlerin, nasibi kıt olanların, yapıları gereği acı çekenlerin ülkesidir; sağlığın, sevincin fışkırdığı alan bu ülkenin dışında bulunur. Bu hasta doktorun hasta sürüden farkı, kendine hâkim olmayı bilmesi, kendini ehlileştirmiş, "terbiye etmiş" olmasıdır; ancak bu şekilde o, hasta sürüsüne bir dayanak, bir sığınak olabilir, onları koruyabilir.

Bu hasta doktor, sürüsünü — kendini de — kime karşı korur? Başka sürülere karşı ve sürüye girmiyen tek tek insanlara, sağlam insanlara karşı korur: ama en önemlisi, sürüsünü sağlam insanlara imrenmekten korur. "Onları kendilerine karşı, sürünün kendi içinde kıvılcımlar saçan zayıflığa, kine, kötülükten sevinmeye karşı ve bütün manyakların ve hastaların birbirlerine karşı duydukları herşeye karşı korur; başıboşluğa, sürünün içinde — kızgınlığın sürekli olarak biriktiği, son derece tehlikeli ve patlayıcı olan bu maddenin boyuna biriktiği sürünün içinde — ergeç başlıyan çözülmeye, sürünün kendi kendini çözmesine karşı zeki, sert ve gizli bir şekilde savaşır."[1]

Hasta doktor iki şeyin yönünü değiştirmek, onlardan bir ideal meydana getirmek, bir ideal "imâl

---

1. İbid., Üçüncü deneme, 15.

etmek" çabasındadır; öyle ki sürünün ve sürü tekinin hayatı uyumlu olsun; öyle ki ezilenlerin hayatı bir mâna kazanmış olsun.* Rahip, ezilmiş sürü insanının iyileşmez hastalığını, her an patlamağa hazır kızgınlığını dağıtmak, kılığını değiştirmek, başka bir yön vererek onu zararsız hale getirmek için — tedavi edilemiyen herşey gibi — kendine karşı çevirir: böylece yeni bir ideali, yeni putları olan bir morali geçerli kılar.

İnce ve korkunç bir mantıkla, bu tip sürü insanının sıyrılamıyacağı şeylere yeni bir mâna ve değer verilir. "Zayıflık m e z i y e t olur", "karşılık verme gücünün eksikliği 'iyilik' olur; korkak alçaklık 'alçakgönüllülük' olur; kin bağladıklarına boyun eğme 'söz dinleme' olur. ( ) Zayıf insanın kendisini sövülmüş duymaması, bol bol korkaklığı bile, kapıda durması, kaçınılmazcasına beklemek zorunda olması, burada 'sabır' gibi iyi adlar kazanır; onlara erdemin k e n d i s i denir; öc alamamaya öc almak istememe, hattâ belki de suçu bağışlama denir (çünkü o n l a r, neyi yaptıklarını bilmezler — ancak biz biliriz o n l a r ı n yaptıklarını!). 'Düşmanı sevmek' ten de söz edilir ve ter dökülür."[1] Ama bütün bunlar sağlam insanın tabiî yapısına aykırıdırlar.

Moral değerlerin, erdemlerin yeni bir değerlendirilmesidir bu; cılız insanların yaptığı bir değerlendirme, bir tepkinin sonucu olan bir değerlendirmedir: "ancak zavallılar iyidir; ancak yoksullar,

---

* Yüzyılımızda *diversion* psikanalizin tekniğine de girdi.

1. İbid., Birinci deneme 14.

zayıflar, alçaklar iyidir; ancak acı çeken, ihtiyacı olan, hasta olanlar, tiksindirenler dindar insanlardır, Tanrının kutluladığı insanlardır, mutluluk ancak onlar için vardır"[1]. Ama bütün bu değerlendirmeler realitenin tabiî değerine aykırı değerlendirmelerdir.

Yapılan şey şu: belli bir insan tipi ya da belli bir sürü için faydalı olan, onun çıkarına uygun olan veya kaçınamadığı şeyler, moral değerlerin adları arkasına saklanır ve bir siyasî partinin kullandığı yollarla başa geçer, güç kazanır.

Hasta doktorun yönünü değiştirdiği ikinci şey acı, ezilmişlik, isteksizlik, bezginlik, bıkkınlıktır. "Kötü bir şey başımıza gelince, ya onun nedenini ortadan kaldırarak, ya da bize olan etkisini değiştirerek, yani kötü olana iyi bir mâna vererek, faydaları belki daha sonra görülecek olan bir mâna değişikliği yaparak ondan sıyrılabiliriz."[2] Hasta doktor ikinci yoldan yürür. O, "ancak acının kendisiyle, acı çekenin isteksizliğiyle savaşır, bunların nedeniyle d e ğ i l, hasta olmanın kendisiyle d e ğ i l"[3]. Buna karşı aldığı tedbirler kısa sürelidir; acı çekeni uyuşturmak için birçeşit narkotiktir onun tedbirleri. "İnsanı kaplıyan bu isteksizliğe karşı, b i r y a n d a n yaşama duygusunu en düşük dereceye indiren silâhlarla savaşılır. Elden geldiği kadar artık hiç istememe, hiçbirşeyin ihtiyacını duymama; duygulandıran herşeyden, "kan"

---

1. İbid., Birinci deneme, 7.
2. MA, Birinci cilt, 108.
3. GM, Üçüncü deneme, 17.

yapan herşeyden sakınmak (tuz yememek: [Hint] fakirlerinin sağlığı koruma yolu); sevmemek; tiksinmemek; sarsılmamak; öc almamak; zenginleşmemek; çalışmamak; dilenmek; olabilirse kadınlardan tamamen uzak kalmak, olamıyorsa da elden geldiği kadar az yakınlık; düşünce alanı için Pascal'ın ilkesi: *il faut s'abêtir**. Bunun sonucu psikoloji ve moral bakımından dile getirilirse: "benlikten sıyrılma", "ululaşma"; fizioloji bakımdan dile getirilirse: "hipnotize olma" — bu çaba, aşağı yukarı bazı hayvan türlerinin k ı ş u y k u s u n a, birçok sıcak iklim bitkilerinin de y a z u y k u s u n a benziyen bir durumu insan için de yaratmak, alınan besinin sindirimini ve yakılmasını en azına indirmek çabasıdır; öyle ki hayat devam etsin, ama insan bunun farkında olmasın."[1] Bu, bezginlikle savaşma yollarından biridir; ancak bu yol pek seyrek kullanılır. D i ğ e r y a n d a n "mekanik aktivite ve bununla ilgili herşey — kayıtsız şartsız düzenlilik; düşünmeden, harfi harfine söz dinleme; birörnek yaşama; zamanı doldurma; "kişiliksiz" olmaya, kendini unutmaya, *"incuria sui"*** ye izin verme, hattâ bunlara kendini alıştırma"[2] ve buna benzer şeyler, bezginliğe karşı savaşmada çoğu zaman kullanılan, ince düşünülmüş başarılı başka bir yoldur.

Bunun yanında hasta doktor, "küçük insanlara

---

* Hayvanlaşmak gerekir.
1. İbid., Üçüncü deneme, 17.
** Kendini ihmâl etme.
2. İbid., Üçüncü deneme, 18.

k ü ç ü k sevinçler" hazırlar: başkalarına sevinç verme sevincini, başkalarına iyilik yapma, başkalarına armağanlar verme, başkalarının yükünü hafifletme, başkalarına yardım etme, başkalarına bazı şeyler yapmayı gösterme, başkalarını avutma, başkalarını övme, başkalarına — ama herkese — özel bir ilgi gösterme, bununla da sevinme ve sevindirmeyi öğretir. Sevindiren insansa sevindirdiği insanın karşısında "k ü ç ü k bir üstünlük" duyar, böylece de tatmin olur.

Hasta doktor bütün bunları —sürü teklerinin birbirine yardım etmesini— organize eder, sürüsünün hayatını düzenler. Cılız insanlar birbirine dayanmadan ayakta duramazlar, yıkılıverirler; bunun için de sürü halinde yaşamaktan — bunun onlar için de kötü yanları olmakla birlikte! — başka çıkar yolları yoktur. "Bütün hasta ve hastalıklı insanlar, boğucu bezginlikten ve zayıflık duygusundan sıyrılma ihtiyacından dolayı, tabiî bir güdüyle sürüce organize edilmeğe çabalarlar: asketik rahip bu tabiî güdüyü yakalayıp geliştirir; sürünün bulunduğu heryerde, bunu, bu zayıflık güdüsü istemiş ve rahip zekâsı organize etmiştir."[1]

Bu ideali ortaya koyan moralin yaptığı şey, hernekadar iyileşmez bir hastalığı — ezilmişlerin kızgınlığını — kendi karşısına çevirerek, ezilmiş insanı bir dereceye kadar zararsız hale getirmek ve ezilmişliğini unutturmaksa da, o, insanları "daha iyi" yaptığını, "mükemmelleştirdiğini", "yücelttiğini" ileri sürer. Ancak, bu moralin dilinde insanın "daha iyi

1. İbid., Üçüncü deneme, 18.

olması", "insandaki hayvanın ehlileşmesi" demektir: insanın "daha iyi" olması demek, sürünün moraline uygun örnek bir insan, ama başkalarıyla da birörnek insan olması demektir. Bunun sonuçlarını sormak, İnsanın geleceği için neye malolacağını sormaksa hiçkimsenin aklına gelmez. "Rahipler — ve onlarla birlikte yarırahipler, filozoflar — e ğ i t i c i etkisi iyi sonuçlar veren, ya da iyi sonuçlar verir görünen — "daha iyi yapan" — bir doktrini hakikat diye adlandırırlar. Böylece de, bir zehirin iyileştirici özellikleri vardır diye, onun zehir olmadığını söyliyen, halktan çok saf bir üfürükçüye ve sihirbaza benzerler."[1] Onların mantığı, "iyi sonuçlar veren şeyin iyi olması gerekir; iyi olan şey yalan söylemez"; "iyi ürün veren şeyin hakikat olması gerekir"[1] der.

Bu anlayışta iki şey birbiriyle karıştırılıyor: burada karıştırılan, insanın ehlileştirilmesi, "terbiye edilmesi" ve insanın eğitilmesidir. Bu karıştırma, belli bir moralin dışında olan, bu morale göre ister geride, isterse de ilerde olan insanların, fark yapılmadan her ikisinin de moralsiz, "kötü insan" denmesine benziyen bir karıştırmadır. Bu moralin istediği "terbiye": insanların bir yanının, "hayvan yanının", insanın yapısına ait birçok tabiî şeylerin ezilmesi; insanların başka bir yanının da, "hayvan olmıyan" yanının ağır bastırılması; insanların belli bazı "gerek"lerin çerçevesi içine sıkıştırılması; tek tek olmamaları, sürüleri için daha az zararlı bir hale gelmeleridir. Ancak "hayvanlığın ehlileştiril-

1. WM, 396.

mesinin, çoğu zaman bu hayvanlığa zararı dokunur: moral insan da, daha iyi bir insan değil, ancak zayıflatılmış bir insandır. Ama daha az zararlıdır..."[1] sürüsü için. Ve böyle bir ehlileştirme, sözgelişi bir cani söz konusu olunca, işe yarıyabilirse de, bunu sürü moralinin ötesinde olan bir insana uygulamayı istemek, insanı karikatüre çevirmeyi istemek olur. Bu sürü moralinin yanıldığı nokta, insanlar arasında yapı farkı görmemesi, bütün insanları bir görmesi ve birörnek yapmayı istemesidir. Oysa eğitimin çabası, insanlara tek tek olmalarına, kendi kendileri olmalarına, sürü moralinden kopmalarına yardım etmek; tabiî yanlarını boğmadan yardım etmektir. Nietzsche'nin eğitimden neyi anladığını kendisinden dinliyelim: "eğitim, benim anladığım mânada eğitim, insanlığın bitmez tükenmez kuvvet biriktirmesinin bir yoludur; öyle ki kuşaklar, atalarının başarılarını ileriye götürebilsinler — yalnız görünen şeylerde değil, içten de aynı zamanda, organik olarak onlardan gelişerek, d a h a k u v v e t l i o l a n a doğru...; tek tek kişiler gevşek, eşit, birörnek olunca, bir b ü t ü n olarak insanlığın gelişeceğine, daha kuvvetli olacağına inanmakta büyük tehlike vardır... İnsanlık havada olan bir şeydir: e ğ i t i m i n hedefi hep, en tek tek durumlarda bile, ancak d a h a k u v v e t l i insan olabilir (eğitilmemiş insan zayıftır, müsriftir, dengesizdir)"[2]. Eğitilmemiş insan kalıcı şeyler yapamaz; bu insan, kendisi ve diğer insanlar için dünyanın ayak-

---

1. İbid, 397.
2. İbid., 398.

ta durmasına yardım edemez.

İnsanları "daha iyi yapma" çabası, "iyi" ile "kötü'yü zıt iki "realite", zıt iki "değer" olarak kabul eden bir anlayışa dayanır. Bu anlayış "iyi ile kötü zıtlığında, iyi ile kötünün karşılıklı olarak birbirini şart koşmasının tartışılamıyacak kadar kesin olduğunu kabul etmez; aksine ikincisi ortadan kalkmalı, yalnız birincisi kalmalıdır; birinin var olma hakkı vardır, diğeri ise hiç var olmamalıydı"[1]. Ancak bu, insan realitesinin yarısını dondurmak demektir* Çünkü bu, başka başka yapılı insanların, zıt değerlendirmeler yapan insanların varlığını görmemezlikten gelmek, hayattaki bu ikiliği görmek istememek demektir; hayatın ve kişinin çatışmalı yapısını, sürekli olarak çatışan değerlendirme tarzlarının kaçınılmazlığını görememek demektir; insanları, bir gerçeğin yarısını ağır bastırarak "terbiye etmek"le yobazlar meydana getirmeyi istemek demektir.

Bu ikinci tip sürü morali ve sürü insanı ilk bakışta birinci tip sürü morali ve sürü insanına büsbütün zıt görünür. Ancak, bu moraller ve insanlar arasındaki zıtlık, başka bir deyişle de asketik ideal-"modern bilim" zıtlığı, ya da rahip tipi-bilimci "modern insan" zıtlığı, üstün körü kurulmuş bir zıtlıktır. Herşeyden önce bu her iki tip insan sürü insanıdır: kendi gözleriyle göremiyen, "değerleri" kendileri değerlendiremiyen insan tipleridir: bunlar ayakta durabilmek için, kendilerini güç-

---

1. İbid., 351.

* Nietzsche buna *"die Hemiplegie der Moral"* der.

lü duyabilmek için, bu hedefe uygun kurulmuş olan değer yargıları tablolarına boyun eğerler. Görünüşteki fark, bu iki tablonun, bu iki moralin farkından ileri gelir; yoksa bir değerlendirme tarzının farkı değildir bu.

"Modern bilim"in asketik ideale zıt görünmesinin nedeni, bu bilimin "Tanrısız", "öte dünyasız" olması ve "olumsuz erdemler"e yer vermesidir. Ancak bu, "modern insanın — ya da rahip tipinin — bir kuruntusundan ileri gitmez. Çünkü "modern bilim" — Nietzsche'nin çağındaki bilim — kendi kendine inanmıyor; ve bu bilimde değerli bir şey varsa, bu bilimde sevgi, kendini verme gibi şeylerle karşılaşılırsa, bunlar asketik idealin "en son ve en soylu şeklidir" ancak. "Bilim, asketik idealin en son görünme şekli olmadığı yerde — bunlar da çoğunluğun bilimle ilgili yargısını değiştiremiyecek kadar seyrek, seçkin, tek tek durumlardır —, her türlü korkaklık, inançsızlık, kemirici kurt, *despectio sui**, vicdan azabı için bir s a k l a n m a y e r i d i r : ideal eksikliğinden doğan k a y g ıdır; büyük sevginin e k s i k l i ğ i n d e n doğan acıdır; kişinin k e n d i i s t e ğ i n e b a ğ l ı o l m ı y a n bir azla yetinme ile yetinememesidir."[1] Bu türlü bilimin, asketik idealin de, en çok korktuğu şey "ayılmak"tır: realiteyi olduğu gibi görmektir. Sürü insanının nihilismden sakınmasının tek yolu Tanrı'ya — ya da onun yerini alabilen herhangi bir puta: bilime, "vatan"a, soya ve buna benzer şeylere — inanmaktır.

---

* Kendini küçük görme.

1. GM, Üçüncü deneme, 23.

Asketik idealin güç kazanmasının nedeni, işte nihilisme çıkan bu kapıyı kapaması; insanın acı çekmesini açıklaması, ona bir mâna yüklemesi, boşluğu doldurmasıdır. Çünkü bilim, sürü insanının yüzyüze geldiği bu boşluğu ergeç dolduramıyacak bir duruma düşmek zorundadır. "Kopernikus'tan beri insan, eğik bir yüzeye girmiş gibi görünüyor — gitgide artan bir hızla yuvarlanıp merkezden uzaklaşıyor — nereye? Hiçe doğru mu? Kendi hiçliğinin d e l i p g e ç e n duygusuna doğru mu? Peki, bu yol, tam e s k i ideale götüren yol değil midir?"[1] Bu, insanın hiçliğinin doktrinidir. Asketik ideal aynı şeyi öğretmiyor muydu? Ayrıca, asketik ideal "mutlak hakikat"in peşinde değil miydi? Bilim de, Nietzsche'nin zamanındaki bilim de, bulamadığı "mutlak hakikat"i aramıyor muydu? Dönüp dolaşınca, sürü insanı için tek çıkar yol "öte dünya"ya sığınmak olmıyor mu? Hiçlik te olsa, asketik idealin gösterdiği yol bir çıkar yoldu; insanın bir şeyi isteyebilme gücü — bu istenen şey hiçlik bile olsa, insanın istiyebilme gücü — korunabiliyordu bu şekilde. "İnsanî olandan, ama daha çok hayvanî olandan, daha da çok maddî olandan tiksinme, duygulardan böylesine dehşet duyma, aklın kendisinden dehşet duyma, mutluluk ve güzellikten korkma, her kuruntu, değişme, oluş, ölüm, istek ve istemenin kendisinden kaçmayı isteme, bütün bunlar — bunu kavramak yürekliliğini gösterelim — h i ç i i s t e m e, hayatı istememe, hayat için şart olan ana şeylere karşı baş kaldırma demektir; ama yine de bir i s t e-

1. İbid., Üçüncü deneme, 25.

medir ve isteme olarak kalır!"[1]

Şimdiye kadar ana çizgileri anlatılan bu iki tip sürü insanından başka, üçüncü bir tip sürü insanı daha vardır. Bunun baş değer yaptığı erdem "orta olma"dır. Bir birörneklik birimidir bu orta olma. Orta insan moralinin istediği şey, herkesin herkesle bir olmasıdır; ne oldukları ise önemli değil. Yeter ki insan, bir tekini meydana getirdiği sürüde bütüne aykırı bir ses olmasın; yeter ki insan şunda veya bunda sivrilmesin: çünkü herkes herkesle bir olmalıdır. Bu moral için her insanın benzeri vardır; tek insanın değeri de başkalarına benzemesine, kendi rengi olmamasına, herkes gibi yapmasına, herkes gibi görmesine bağlıdır.

"Sürünün tabiî güdüsü ortayı ve orta olmayı en üstün, en değerli şey olarak görür: çoğunluğun bulunduğu durumu, oradaki kendi tutumunu. Böylece o, insanların her çeşit basamaklandırılmasına karşıdır; çünkü aşağıdan yukarıya doğru bir çıkmayı, aynı zamanda çoğunluktan azınlığa bir inme olarak ta görür. Sürü, sürüye girmemeyi, sürünün gerisinde olmayı olduğu kadar, sürünün ilerisinde olmayı da kendisine karşı bir şey olarak, kendisi için zararlı bir şey olarak anlar. Sürüye girmiyen, kendisinden ileri olan kişilere, kendisinden daha güçlü olanlara, daha çok şey yapabilenlere, daha bilgililere, daha verimli olanlara karşı kullandığı kurnazlık, onları koruyucu, sürü başı, bekçi rolünü oynamağa, sürünün baş hizmetçisi olmağa kandırmaktır: böylece bir

1. İbid., Üçüncü deneme, 28.

tehlikeyi faydaya çevirmiş olur. Orta olanda korku biter; burada insan hiçbirşeyle yalnız değildir; burada yanlış anlamalara pekaz yer kalır; burada eşitlik vardır; burada uyarak var olma insanın başına kakılmaz, d o ğ r u var olma olarak anlaşılır; burada memnunluk hüküm sürer. Güvenilmiyen, sürüye girmiyenlerdir; sürüye girmeme suç sayılır."[1]

Bu tip sürü insanının ikinci tip sürü insanından ayrıldığı nokta, geçerlikte olan moralin — bu arada dinin de — onu ilgisiz bırakması; ama "öyle gelmiş öyle gider" diyerek, bunlardan yana ya da bunlara karşı bir tutumu olmamasıdır. "Kendilerini son derece meşgul bile sanırlar bu saygıdeğer insanlar, ister işleriyle, ister zevkleriyle, "vatan"ı, gazeteleri, "aile ödevleri"ni bir yana bırakalım."[2] Gerekirse devlet işlerinden dolayı kiliseye giderler, ya da namaz kılarlar.

Birinci tip sürü insanından farkı, yani "modern insan"dan farkları ise gürültüyü sevmemeleri, kendi köşelerine çekilmiş yaşamalarıdır. Denebilir ki birinci tip, sosyalist bir toplumun ideali; ikincisi hristiyan — ya da dinin ağır bastığı — bir toplumun ideali, üçüncüsü ise burjua bir toplumun idealidir. Hepsi birden ise, hristiyan görüşünün bir devamı olarak demokratik görüşün hâkim olduğu demokratik toplumun ideallerini meydana getirir.

Orta insanın belli başlı örneği "hoca" tipi, "âlim" tipi, üniversite profesörü tipidir. "Âlim" kimdir? O, "herşeyden önce soylu olmıyan bir tip in-

---

1. WM, 280.
2. J, 58.

san, soylu olmıyan, yani hâkim olamıyan, otoritesi olmıyan, kendi kendisiyle yetinemiyen bir cins insanın erdemlerini taşıyan bir tip insandır: çalışkandır, sabırla sıra ve seviyeye uymayı bilir, bir şey yapabilmede ve bir şeyin ihtiyacını duymada düzenli ve ölçülüdür, kendi gibilerini tanır ve kendi gibilerinin ihtiyaçlarını sezer: söz gelişi, o bir parçacık bağımsızlık ve yeşil çayır — onsuz rahat çalışamıyacağı yeşil çayır — ihtiyacını; o sayılma ve kendine önem verilme isteğini (ki herşeyden önce ve herşeyden çok tanınmayı ve tanınabilmeyi şart koşar); iyi adın o güneşçe parlamasının isteğini; kendi değer ve faydasının o sürekli tasdik edilmesinin ihtiyacını — bütün bağımsız olmıyan insanların yüreklerinde yatan iç güvensizliğin hep onunla yenilmesi gereken, bu değer ve faydalarının tasdik edilmesinin ihtiyacını — sezer"[1]. "Âlim" kimdir? O, geçerlikte olan moralin herhangi bir meselesi söz konusu olunca, kendini ortaya koymıyan, suya sabuna dokunmıyan, her çeşit teklifi oya koyan, "objektif" insan; ama kendi gibi olmıyanlar karşısında, kendi çıkarı tehlikeye girdiği için, her türlü amansız şarlatanlığı göze alan renksiz insandır.

Görüldüğü gibi, hangi tipten olursa olsun sürü insanı, realiteyi, insan başarılarını —: bilgiyi, sanatı, bilimi, felsefeyi, dini, tarihi ..., tek kelimeyle "değerleri" — sürü teki olarak ayakta durmasını ve varlığını duyurmasını sağlıyacak bir şekilde değerlendirerek bir moral kurar. Bu moral, sürüden sürüye ve zamanla aynı sürüde değişen bu moral, insan

1. İbid., 206.

realitesinin göreli bir değerlendirilmesidir. Bu moral, kendi çerçevesi içinde doğan her teki kazanmak ister; çoğu zaman kazanır da. Moralin kazandığı sürü teki de, insan olaylarını, olup biten herşeyi bu moralin değer yargılarına göre değerlendirir. Böylece, bunu yapan her sürü teki "erer muradına": "gerçekten bilge olmıyanlar — halk —, üzerinde sürekli olarak bir kayığın yüzdüğü bir ırmağa benzerler: bu kayıkta da değerlendirmeler, törensel bir edayla mumya gibi oturur"[1]: Zerdüşt böyle der.

Ancak, sürü moralinin değeri nedir? Sürü moralinin sonuçları neler?

Sürüde morali boş değer yapan şey aslında "çökmüş insanın tabiî güdüsüdür; bitkin ve yoksul insanlar bu şekilde öc alırlar ve efendi rolünü oynarlar..."[2]. Çünkü "moral, çökmüş insanların tabiî özelliğidir; bunda gizli olan maksat, hayattan öc almaktır"[3]. Bu moralde "çöküntünün tabiî güdüleri yükselmenin tabiî güdülerine hâkim oldu... Hiçi isteme hayatı istemeye hâkim oldu..."[2]: yoksa yaşama hakkı tanınmazdı bitkin insana.

Yapılan yanlış şu: hayat için araç olan bir şeyin, moralin, bu görevi unutuldu; yaşamanın ölçüsü ve hedefi yapıldı, tek hakikat sayıldı; oysa o, binbir hedef içinde bir tek hedeftir. Yapılan yanlış şu: "sürünün değer anlayışının sürüde hüküm sür-

---

1. Z, Kendini yenme üstüne.
2. WM, 401.
3. EH, Ben neden kader yaratan insanım, 7.

mesi, onun dışına çıkmaması gerekir"[1]ken, sürü morali herkesi, kayıtsız şartsız herkesi kendi boyunduruğu altına almak ister; girmiyenlerin de elini ayağını bağlamak, onları gözünü kırpmadan harcamak ister. Yoksa insanların çoğu ancak sürü halinde yaşıyabilir, ancak sürüce ayakta durabilir; yoksa sürü insanına gem vurmak gerekli bir şeydir.

Sürü moralinin, Batı dünyasını yüzyıllarca boyunduruğu altında bulundurmasının sonucu, sürüye girmiyen insanların zayıflaması, azalması, birçoğunun da harcanması olmuştur: çünkü herkesin işi değildir sürüye karşı dik durabilmek, sürüyle boy ölçüşmek. Birçok düşünürlerin ve şairlerin yazılarında sürüden kopmadan duyulan kaygı, gönül acısı ve vicdan azabının izleri apaçık görülür: çünkü sürüden kopan yapayalnız kalmak zorundadır; yapayalnız kalabilmekse herkesin işi değildir. Ama harcanmıyanlar, sürü morali sayesinde öylesine güçlü olur ki — öylesine güçlü olmak zorunda kalır ki — sürünün onlardan korkmasına hak vermemek elden gelmez.

Sürünün "iyi insan", Nietzsche'nin de halk, zehirli örümcekler, çoklar pekçoklar, lüzumsuzlar, bağlı insanlar, çarşı sinekleri, zayıf insanlar, köleler, orta insanlar, çaresiz orta insanlar, günlük insanlar, sıradan insanlar, uslu insanlar, nasibi kıt insanlar, bitkin insanlar, çökmüş insanlar, birörnek insanlar, yobazlar, boynuzlu mandalar, yarım yarım insanlar, modern insanlar dediği sürü insanların değeri nedir?

1. İbid., 287.

"Sürünün "iyi" dediği insan, "erdemli insan değersiz bir cinstir, çünkü o, bir "kişi" değildir; bir defalık olmak üzere ortaya konmuş bir insan şemasına uygun olmakla değer kazanır ancak, kendi ayrı değeri yoktur: o, başkasıyla karşılaştırılabilir, onun benzeri vardır, o tek olmamalıdır"[1]: çünkü bir sürü idealinin etli kemikli örnekleri aynı erdemlere sahip olmalıdır.

İster iyimser, isterse de karamsar olsunlar, "iyi insanlar hiçbir zaman hakikati söylemezler. Aldatıcı kıyılar, aldatıcı güvenlikler size öğretirler iyi insanlar; iyilerin yalanları içinde doğup büyüdünüz. İyi insanlarla herşey temelden düzme ve eğri oldu"[2]: çünkü onlar realitenin gözünün içine bakamazlar; çünkü onların varlık şartı yalandır.

Herkesin "iyi insan" olması istenir. Ama "herkesin "iyi insan", sürü hayvanı, mavi gözlü, iyiyi istiyen, "güzel ruh" ya da — bay Herbert Spencer'in dilediği gibi — altruist olmasını istemek, insan varlığını en önemli özelliğinden yoksun etmek demektir; insanlığı kısırlaştırmak, benini yok eden zavallı bir Çinli durumuna düşürmek demektir. Denenen, işte budur! Moral dedikleri, işte tam budur çünkü böyle bir insan tipini yetiştirmeyi istemek, tabiata aykırı, insan tabiatına aykırı bir şey iste-

---

1. İbid., 319.
2. EH, Ben neden kader yaratan insanım, 4.

mektir; "bütün tabiî güdülerinde 'evet'i olduğu kadar 'hayır'ı da taşıyan h a y a t a , g e r ç e k t e n ' h a y ı r ' d e m e k "[1]tir.

Saygıdeğer, erdemli, can sıkıcı, dört köşe, tekin, dümdüz, boynuzlu manda, "kararlı, çalışkan, iyiliği istiyen, ölçülü: böyle mi istersiniz insanı? i y i i n s a n ı ? Ama bu, bana geleceğin ideal kölesi gibi geliyor"[2]: yıkıcı olabileceği gibi işe yarıyabilecek bir köle.

"İyiler — y a r a t a m a z l a r bunlar hep sonun başlangıcıdır bunlar - / Yeni levhalara y e n i değerler yazanı çarmıha gererler, geleceği k e n d i l e r i n e kurban ederler, insanın bütün geleceğini çarmıha gererler!/ İyiler — bunlar hep sonun başlangıcı oldular.../Ve dünyaya çamur atanlar ne zarar yaparlarsa yapsınlar, i y i i n s a n ı n z a r a r ı , z a r a r l a r ı n e n z a r a r l ı s ı d ı r "[3]: Zerdüşt böyle der.

b) Hür insan

> *«Drei Verwandlungen nenne ich euch des Geistes: wie der Geist zum Kamele wird, und zum Löwen das Kamel...»**
> *«Aber der Geist des Löwes sagt "ich will".»** Z.*

Hür insan nasıl bir insandır? Kimdir hür insan?

İlk önce belirtmek gerekir ki, hür insan, geçen yüzyılın **sonunda ve yüzyılımızın** başında kendile-

1. WM, 351.
2. İbid., 356.
3. EH, Ben neden kader yaratan insanım, 4.

* «İnsan varlığının üç değişimini size adlandırıyorum: insan varlığının nasıl deve olduğunu, devenin de aslan...»

** «Ama aslan "ben istiyorum" der.»

rine, "hür düşünür"* diyen, günümüzün de "modern insan"ını temsil eden dinsiz, demokratik ya da sosyalist zevkleri olan, bilimci, pozitivist, dar kafalı, sığ, hiç mi hiç bağımsız olmıyan, "buldozer" olan, "modern düşünceler"in savunucusu ya da avukatı olan insan değildir.

Hür insan moraldışı insandır. Hür insan, içinde yetiştiği ve yaşadığı sürüden kopmuş, kendi yolunu a r ı y a n , insanla ilgili şeyleri, insanın herşeyini kendi gözleriyle görmek i s t i y e n insandır.

Ancak, kişinin içinde doğup büyüdüğü, içinde yaşadığı moralden kopması, kendi gözleriyle görmesi, hür insan olması nasıl olur? Bu duruma hangi yollar aşılarak gelinir? Hür insanın "kaderi" nedir?

Moral değerlere sürüce bir mâna yükletilince ve insan başarıları, baş değer haline getirilmiş ve kalıplaşmış sürü moralinin değer yargılarına göre değerlendirilince, bu başarılar tabiî değerini, insan hayatı için olan değerlerini yitirirler. Bir sürü moralinin geçerli olduğu her yerde ergeç "değerler tabiiliğini yitirir. Değerlerin kılı kırk yarılır. Değerler idealist bir şekilde havada kalır ve aktiviteye hâkim olacak, ona yön verecek yerde, mahkûm edici bir şekilde aktiviteye karşı olurlar. -Tabiî derece ve sıraların yerine zıtlıklar konur. Basamaklandırmaya karşı düşmanlık [beslenir]. Zıtlıklar, bayağı bir çağa uygun düşer, çünkü daha kolay k a v r a n ı -

* "Freidenker", "libres-penseurs", "liberi pensatori".

lır. - Yapmacık olarak kurulmuş "hakikî, değerli" bir dünyanın karşısına, bozulmuş dünya [konur]. Sonunda: "hakikî dünya"nın nasıl bir malzemeden kurulmuş olduğu keşfedilir: bu defa da ancak bozulmuş dünya kalır ve ümitlerin büsbütün boşa çıkması, bu dünyanın bozulmuşluğunun hesabına yazılır. - Böylece nihilism ortaya çıkar: ancak yargılıyan değerler kalmıştır — ve başka hiçbirşey! — Burada zayıflık ve güçlülük problemi ortaya çıkar: 1) zayıflar kırılıp dökülürler; 2) daha güçlüler kırılmıyan herşeyi yıkarlar; 3) en güçlü kişilerse yargılıyan değerleri arkada bırakırlar. - Üçü birden trajik çağı meydana getirir"[1].

Hür insan olma yolunda her kişi, birkaç dönem geçirmek, birkaç basamak inip çıkmak zorundadır. Bazı kişiler bu basamakların birinde kalırlar. Böylece çeşitli "kopmuş insan" tipleri, değerler karşısındaki tutumları bakımından başka başka olan çeşitli "kopmuş insan" tipleri ortaya çıkar.

Geçerlikte olan moralin dışına çıkaran ilk adım "büyük kopma"dır. Moral değerlerin ve değer yargılarının havada kaldığının farkına varan kişi, "büyük kopma"nın sınırına gelmiş demektir. Ancak, kişinin bunun farkına varmasıyla, geçerlikte olan morale ve onun dayandığı değerlendirme tarzına 'hayır' demesi, yani "ben istiyorum" demesi arasındaki yol, uzun ve basamaklıdır. Bu sınırda zikzaklar çizip

kalanlar, zamanlarında ve çevrelerinde geçerli olan moralinin "öte"sine geçmeyi tasarlayıp dursalar da geçemiyenler olduğu gibi, kopanların çoğu bu basamakların birinde kalır. Çünkü "kendi zamanının en yüksek değer ölçülerini kendisi yakalamak istiyen böyle bir ötenin insanı, heışeyden önce, kendi zamanını kendinde "arkada bırakmak" — bu onun güç denemesidir —; bundan sonra da yalnız zamanını değil, o güne dek zamanına k a r ş ı olan tiksintisini ve zamanıyla çatışmasını da, zamanından d o l a y ı çektiği acıyı da, zamanına aykırılığını da, r o m a n t i s m i n i de arkada bırakmak zorundadır..."[1].

İşte kopamıyan birinin, veya d a h a kopmamış birinin Zerdüşt'e anlattıkları: "yükseklere çıkmak istediğimden beri, kendi kendime artık güvenmez oldum, herkes te bana güvenmez oldu — gerçekten nasıl olur bu?/ Çok çabuk değişiyorum: bugünüm dünümden hesap soruyor. Tırmanırken, basamakları atlarım sık sık — bağışlamaz bana hiçbir basamak bunu./ Yalnız kalırım hep, yukarılarda olunca. Kimse konuşmaz benle, titrerim yalnızlığın buzunda. Gerçekten, ben ne istiyorum yükseklerde?/ Küçümsememle özleyişim birlikte artarlar, nice tırmansam, bunca küçümserim tırmananı. Gerçekten, ben ne istiyorum yükseklerde?/ Tırmanmamdan ve ayağımın takılmasından nasıl da utanırım! Hızlı solunmamla nasıl da alay ederim! Nasıl bir kin beslerim uçana! Nasıl bir yorgunluk duyarım yükseklerde!"[2].

---

1. FW, 380.
2. Z, Dağdaki ağaç üstüne.

Ve bu yorgunluk, bu kemirici yalnızlık, üzerine çöküp onu ezdiğinde, o, geri döner. Gardiyanın ölümünü duyan tutuklular ise, biraz durakladıktan sonra, kazma vurmaya yeniden başlarlar.

"Hür insan tipinin onda birgün tam olgunlaşacağı bir insan için en önemli olayın büyük kopma olduğu; ve bu insanın bundan önce çok bağlı görünen bir insan, köşesine bucağına zincirlenmiş gibi görünen bir insan olduğu düşünülebilir."[1] İnsanın elini ayağını bağlıyan bağlardan çözülmesidir bu; ülkesini ve ülkesinin gölünü bırakıp, şehri bırakıp dağa gitmesidir bu.

Bu bağlar nelerdir? Bunları adlandırmak gerekirse, tek kelimeyle "ödevler" denir bunlara: "eskiden beri sayılan, değerli görülen şeyler karşısında insanın ezilmesi, utanması ve yumuşaklığı"[1] (geçmişin ve kendi geçmişinin karşısında insanın romantismi); "onu yetiştirmiş olan toprağa, ona yol göstermiş olan ele, onlara dua etmeyi öğrendiği, tapındığı şeyler için minnet duygusu"[1] dur.

Bu kopma beklenmedik bir anda, birdenbire, bir "yer sarsıntısı" gibi olur. Öyle birdenbire olup biter ki, kopan kişi pek anlamaz olan biteni. Çevresine olan aykırılığı, bu çevreye 'hayır' demesi, onu, nereye olursa olsun gitmeğe, nasıl olursa olsun kaçmağa zorlar. "Burada yaşamaktansa ölmek daha iyi"dir onun için. Bu 'burada', onun o zamana kadar sevmiş olduğu herşeydir. 'Buradan' uzaklaşmak, arkasına bakmadan uzaklaşmak, herne pahasına olursa olsun bir değişiklik isteğidir bu.

---

1. MA, Birinci cilt, Önsöz, 3.

Gerçeklikte olan moralden kopma, o zamana kadar değerlere yükletilen mânanın boş olduğunu görme, bu değerlendirmelerde bir aykırılık görme, kişiyi nereye götürür?

Bu durum bir çeşit hastalıktır: herşeyi yıkmak istiyen bir hastalık, ama "gücün ve kendi kendini yönetmek, kendisinin olan değerleri koymak istemenin bu boşanması, bu h ü r istemeyi isteme, insanı yıkabilecek bir hastalıktır aynı zamanda"[1]; çünkü kişi, 'hayır' dediği şeylerin yerine n e y i koyacağını daha bilmiyor. Böyle bir kişinin "yapıp ettiklerinin ve dolaşmalarının arka plânında — çünkü o tedirgindir ve bir çölde gibi dolaşır yollarda hedefsiz — gitgide daha tehlikeli olan bir merakın soru işareti durur. Acaba b ü t ü n değerler altüst edilemez mi? İyi acaba kötü olabilir mi? Tanrı da ancak şeytanın bir buluşu ve inceliği midir? Herşey en son temelde acaba yanlış olabilir mi? Ve eğer aldatılanlar biz isek, tam bu yüzden biz de aldatan değil miyiz? Bizim de aldatan olmamız gerekmez mi"[1]. "Acaba bütün "değerler", komediyi sürdürüp götüren, ama bir çözüme yaklaştırmıyan yemler değil midir?"[2] diye sorabilir kişi.

İşte bu sorularla yüzyüze gelen kişi için iki yol vardır: kişinin o zamana kadar bağlı olduğu, değerli saydığı herşeyi değersiz ve mânasız görmesi, kopmuş kişinin bu karamsarlığı, kişiyi yanlış bir genelleştirmeye götürebilir: "herşey birdir, hiçbirşey değmez, dünya mânasızdır, bilme insanı boğar"[3]

---

1. İbid., Birinci cilt, Önsöz, 3.
2. WM, 55.
3. Z, Yoksunluk çığlığı.

diye düşünebilir; "herşey birdır, hiçbirşey değmez, aramak işe yaramaz, erenlerin adaları artık yoktur!"[1] diye düşünebilir; "hiçbirşey hakikî değildir, herşeye izin vardır" diye düşünebilir ve ezilebilir, y ı k ı l a b i l i r , nihilisme saplanıp kalabilir.

Nihilism nedir? Nihilism "değer, mâna ve istenecek bir şeyin varlığını kesin olarak inkâr etmek"[2]-tir; moralin mantığı sonuna kadar götürüldüğünde "en yüksek değerlerin değerlerini yitirmesi, hedefin bulunmaması, 'neden?' sorusuna bir karşılığın bulunmaması"[2]dır; "en yüksek değerler olarak tanınan değerler söz konusu olunca, insan varlığının dayanacak bir şeyi olmadığına inanmak"[2]tır.

Kişinin psikolojik bir durumu ve bir boşunalık duygusu olarak nihilism, olup biten herşeyde, kendisinde bulunmıyan bir mânayı arayıp bulamamanın; oluşun hedefsizliğini görmenin; bu oluşun arkasında bir birliğin ve uyumun olmadığını görmenin; "metafizik" bir dünyanın, oluş dışında olan bir dünyanın varlığına artık inanmamanın; dünyaya yükletilen, yani hedef, birlik ve var olma gibi belli bir moralin kosmolojik kategorilerinin, "akıl kategorileri"nin, uydurma olduğunu, realiteye aykırı olduğunu, ancak uydurma bir dünyaya uygun kategoriler olduğunu görmenin bir sonucudur.

Yapılan yanlış şudur: kişi, insan başarılarının ve olayların belli bir değerlendirilmesinin — belli bir insan grubunun ayakta durabilmesi için kendi açısından yaptığı bir değerlendirmenin —, şeylerin ya-

1. İbid., Yoksunluk çığlığı.
2. WM, 1, 2, 3.

pısına, insan realitesinin yapısına ait olduğuna inanmış ve hedef olmadığı yerde hedef, tesadüf ve sürekli değişmenin hüküm sürdüğü alanda birlik ve değişmeyen bir şey aramıştır; böylece, mâna ve değerin bulunmadığı yerde mâna ve değer arayıp bulamayınca, gücünün eksikliğinden dolayı kişi, yanlış bir genelleştirme ile, h e r ş e y i n — bu arada mâna ve değeri o l a n herşeyin de — değersiz ve mânasız olduğu sonucunu çıkarmış; değişmez h i ç b i r ş e y i n olmadığını, h i ç b i r ş e y i n hakikat olmadığını, hakikat diye kabul edilen h e r ş e y i n kesin olarak yanlış olduğunu düşünmüştür. Bu, nihilismin en uç şeklidir: kişinin, moralden kopmanın yarattığı boşluktan sıyrılamaması, artık birşey istememesi, Buddhism'in Nirvana'sı gibi birşeydir: passif nihilismdir, "yorgun" nihilismdir.

Kişiyi, mânasızlık ve değersizliği genelleştirmeğe, herşeyin "eğri" olduğu sonucunu çıkarmağa götüren önemli bir neden, kendi zamanında büyük çapta yaratıcı kişilerin, yeni başarılar ortaya koyan, bunlarla da daha önceki başarılara mâna k a t a n, değer k a t a n kişilerin olmayışı, "yapılana yalnız yeni bir biçim veren d e ğ i l, yapılanı yorumlıyanın, f i l o z o f u n e k s i k l i ğ i"[1] olabilir.

Ama kişiyi passif nihilisme, ya da aktif nihilisme götüren baş şey, kişinin öz yapısıdır. Passif nihilist, inançsızlığından sıyrılmağa nekadar çabalasa, herşeyi bırakıp Zerdüşt'ü aramağa çıksa ve Zerdüşt ona el uzatsa bile, Zerdüşt'ün dokuz misafiri — arasıra boyunlarını uzatan, kişinin eskiden

1. İbid., 27.

arkada bıraktığı şeyler — gibi ergeç "eşek töreni" yapar*, ya da intihar eder.

Aktif nihilism "el süren" nihilismdir; kişinin, yapıp ettikleriyle koptuğu moralin değer yargılarını "kırma", "yok etme" istemesidir: kopmadan sonra yürünebilecek ikinci yol.

Aktif nihilism, "yok eden" nihilism bir ara durumdur. Yaratıcı olacak kişilerin kendi kendileriyle hesaplaşma, eski kendilerini arkada bırakma, "iyileşme" dönemidir. Bu durumda kişi ancak 'hayır' der. Bu 'hayır' deme, kişinin "büyük sağlığa" varıncaya kadar, kendi gözlerini eğitinceye kadar değerlendirmeler yapmaktan sakındığı bir dönem; kendini kendi avucu içine alma alıştırmaları yaptığı bir dönemdir.

Ancak, hayatları boyunca bundan ileri gidemiyen kişiler; geçerlikte olan moralden koptuktan sonra, yalnız kırıp bozan, sağa sola saldıran, "kırılmıyanı yıkan" kişiler; kerdi avuçlarından sürekli olarak sıvışan kişiler; hayatları boyunca yaratıcı olamıyan kişiler; hayatları boyunca kendi kendileri olmak istiyen, ama olamıyan kişiler vardır. Herşeyi küçümsiyen uygunsuzlardır bunlar; ilgi görmemiş kişiler, hastalıklı, ihtilâlci kişilerdir bunlar.

Pek azları için ise bu dönem sağlığa kavuşma dönemidir: "yoksunluk", "zayıflık", "çöl, bitkinlik,

---

* Zerdüşt'ün dokuz misafiri, dokuz "üstün insan"ı şunlardır: kâhin, iki kral, vicdanlı düşünür, sihirbaz, son Papa, en çirkin insan, kendi isteğiyle dilenen dilenci ve gölge.

inançsızlık", "donma", "araya giren zamansız yaşlılık" yıllarıdır bunlar; "acının sonuçlarını ne de olsa avuntu olan sonuçlarını — inkâr eden gururun işkencesinin, acının işkencesini daha da arttırdığı" yıllardır; "hastalıklı bir şekilde açık görür olmuş insan küçümsemesine karşı kendini koruma yolu olarak tam yalnızlık" yılları; "dikkatsiz bir düşünme perhizinden ve tıkabasa yemeden (romantismden) gitgide büyümüş tiksintinin emrettiği gibi, aslında bilgide acı, buruk olan, acı verenle yetinme"[1] yıllarıdır bunlar.

Buna "sabırla, sertlikle, boynu kırılmadan, ama umut beslemeden de" dayanabilen kişi, sağlığa götüren yola girmiş demektir. Bundan sonra kişinin arama — kendi yolunu, kendi işini arama — yılları başlar; "sağlığı isteme", "iyileşme" yılları. Kişinin hastalığı geçmemiştir daha; ama o, bir sağlık örtüsüyle örter bu hastalığı: bunu yapma cesaretini gösterir. Kişi sevmeden, ama tiksinmeden de; 'evet' demeden, ama 'hayır' da demeden; gördüğü çeşitlilikten hem uzak hem de yakın; hayattaki çeşitli yollardan, çeşitli imkânlardan birini seçmeden yaşar. Ama bu yol çeşitliliği kaygılandırmaz onu; ancak ilgisiz bırakır: çünkü bir zamanlar onu kaygılandıran, kendisiyle ilgili olmıyan şeyleri arkada bırakmış, küçük dozlarla yavaş yavaş onları aşmış, oldukça uzun bir yol yürümüştür. Bu, bir çeşit uykudur; ama karar anı kişiyi uyanık bulur.

Bu durumda insan kendi kendisiyle konuşur ilk defa; ister dinliyen olsun ister olmasın, insan,

---

1. FW, Önsöz, 1.

susmaktan acı çekmesin diye konuşur. Bu monolog acı çeken bir insanın, yoksunluk içinde olan bir insanın monologudur; ama o acı çekmiyormuş gibi yoksunluk içinde değilmiş gibi kendi kendisiyle konuşur; yaşamanın güçlüklerine karşı iyimserliği kullanır: "sağlığa kavuşmak amacıyla iyimserlik, günün birinde bir daha karamsar olmağa hak kazanmak için — bunu anlıyor musunuz?"[1]: etrafını saran güçlüklere, onu boğmak istiyen güçlüklere dilini çıkarmaktır bu.

İstiyerek karanlıkta aranmakla, savaş veya uykuyla, ironi veya bir çeşit asketismle geçen bu nihilismden sıyrılma döneminin kişiye kazandırdığı şey, kendini tanıması, "kendi sabahı", "kendi kurtuluşu", kendi yolu, yapayalnız yürüdüğü ve yürüyeceği kendi yoludur: "çünkü böyle kendi yolunda yürüyen insan, hiçkimseyle karşılaşmaz: insanların "kendi yolları" bunu birlikte getirir. Hiçkimse bunda ona yardıma gelmez: karşılaşacağı her tehlike, tesadüf, kötülük ve kötü havayla tek başına başa çıkması gerekir"[2].

Kişiye yaşamaya karar verdiren, onu çıkmazdan kurtaran, ona "kapıyı açan", onu yıkamamış olan karamsarlığıdır; çünkü o, bu karamsarlığı kullanmasını bilmiş ve nihilismin içinde boğulup kalmamıştır. Çünkü "biz, buz gibi iç organları olan düşünen kurbağalar, fotograf makineleri, ya da katalog makineleri değiliz — sürekli olarak düşüncelerimizi çektiğimiz acıdan doğurmamız; ve içimizde ne

---

1. MA, İkinci cilt, Önsöz, 5.
2. M, Önsöz, 2.

kadar kan, yürek, ateş, istek, tutku, işkence, vicdan, kader, alın yazısı varsa, hepsini anne gibi onlara birlikte vermemiz gerekir. Yaşamak — bu, bizim hepimiz için, olduğumuz şeyi ve karşılaştığımız herşeyi sürekli olarak ışığa çevirmek, aleve çevirmek demektir; başka türlüsü e l i m i z d e n g e l m e z"[1].

Bu açılan yolda atılan her adım kişiyi canlı, dipdiri hayata yaklaştırır. Bu yolda oldukça ilerledikten sonra etrafına bakındığında, şeylere yakından baktığında, onları değişmiş görür; daha doğrusu onları i l k d e f a görür. "Hava ısınır, derisi ısınır", kendine geldiğini duyar. "Şimdi ilk defa kendi kendini görür — ve nekadar şaşırır!"[2] İlk defa k e n d i y o l u n u g ö r ü r : işte bunu görmek nihilismden sıyrılmak demektir. "İnsan, bu türlü uzun ve tehlikeli kendine hâkim olma alıştırmalarından, başka bir insan gibi çıkar, birkaç soru işaretiyle daha, herşeyden önce de, bundan sonra, şimdiye kadar sorduğundan daha derin, daha ciddî, daha sert, daha kötü, daha sâkin sormayı i s t i y e r e k hayatın kendisi p r o b l e m olur."[1] Moralden kopar kopmaz, bütün moral değer yargılarının altüst olup olamıyacağı sorusuyla karşılaşmış olan kişi, artık çağını yöneten "değerleri" ve değerlendirmeleri tamamen bir yana itmiştir: hür insan olmuştur: dünyanın değil, ancak "modern dünya"nın, belli bir morali olan modern dünyanın mânasız ve değersiz olduğunu görmüştür. "Dünya, bizim sandığımızdan çok daha değerli olabilirdi; i d e a l l e r i m i z i n

1. FW, Önsöz, 3.
2. MA, Birinci cilt, Önsöz, 5.

ç o c u k ç a olduğunu ve bu dünyaya en yüksek mânasını verdiğimizi sanarak, bizim insan varlığımıza hiçbir zaman şöyle böyle bir değer bile vermediğimizi görmemiz gerekir."[1]

Nihilismi arkada bırakan kişi, işte bu dünyanın, bu insan dünyasının, realitenin mânasını kendi gözleriyle görmek i s t e r ; değerini kendisi biçmek i s t e r ; ya da insanla ilgili herşeyin yeniden değerlendirilmesinin gerektiğini görerek, hiç olmazsa buna yolu açmak i s t e r

Bütün bu yollardan geçerek kişi, "kalbin kendine hâkim olması ve kendini eğitmesi olan, birçok ve zıt düşünme tarzlarına giden yolları açan, insanın o o l g u n hürriyetine; insanın, kendi yollarında kaybolma, tutulma ve herhangi bir köşede — oranın çekiciliğine kapılarak — oturup kalma tehlikesini ortadan kaldıran o zenginliğe ve bolluğun tokluğuna; tam b ü y ü k sağlığın belirtisi olan, yoğurucu, iyileştirici, taklit edici ve yeniden kuran güçlerin fazlalığına, hür insana, d e n e y e r e k yaşıyabilme ve kendini serüvenlere atma hakkını sağlıyan o tehlikeli imtiyazı — hür insanın ustalık imtiyazını — veren o güç fazlalığına"[2] erişir. İşte bu, hür insandır: Zerdüşt'tür: İsa'dır: 'hayır'ın tehlikeli olduğu yerde, gerekince, 'hayır' diyen insandır.

Hür insanın diğer belirtileri nelerdir?

Hür insan, içinde yetiştiği ve yaşadığı moralin ve onun değer yargılarının, "gerek"lerinin dışına çıkan uyanık insan, moraldışı insandır. Nietzsche

---

1. WM, 32.
2. MA, Birinci cilt, Önsöz, 4.

'moraldışı' insan sözünden neyi anladığını bir yerde şöyle dile getirir: "moraldışı insan sözüyle aslında iki şeye 'hayır' diyorum. Bir yandan, şimdiye kadar en yüksek insan tipi olarak geçen bir insan tipine, iyilere, iyilikseverlere, iyilik yapanlara; diğer yandansa, moralin kendisi olarak geçen ve hüküm süren bir cins morale, çöküntü moraline — elle tutulur bir şekilde söylenirse de, hristiyan moraline — 'hayır' diyorum"[1].

Hür insan yolu açan insan, hazırlayıcı insandır. Açtığı yol, büyük çapta yaratıcıların yolu, başarılarıyla yeni değerler ortaya koyanların, trajik kişilerin yoludur. Bu, aslan-insanın, 'hayır' diyen insanın ana özelliğidir, denebilir. "Yeni değerler yaratmak — bunu aslan da yapamaz daha; ama yeni yaratmalar için kendine hürriyet yaratmak — aslanın kuvveti bunu yapabilir. - Hürriyet yaratmak ve ödevin karşısında da kutsal bir 'hayır' demek için, bunun için aslan gereklidir, kardeşlerim. Yeni değerler yaratma hakkını almak: dayanıklı ve saygı dolu bir insan için en korkunç alma, budur. Onun için bu, hakikaten bir yağmadır, yırtıcı bir hayvanın işi"[2]: Zerdüşt böyle der.

Hür insan, aynı yönde uzun zaman kendi kendine boyun eğmeye kendi kendini alıştırmış olan insan; kendi kendini eğiten, kendi kendini arkada bırakan, kendi kendini değiştiren, bir şeye saplanıp kalmıyan insandır. Denebilir ki, bir insanın ba-

1. EH, Ben neden kader yaratan insanım, 4.
2. Z, Üç değişim üstüne.

ğımsızlık testi şudur: "bir kişiye saplanıp kalmamak: bu, en sevilen kişi bile olsa da — her kişi bir hapisane, bir köşedir de. Bir vatana saplanıp kalmamak: bu, en acı çeken, en yardıma ihtiyacı olanı olsa da — zaferi bol bir vatandan gönlünü koparmak daha az güç olur. Bir acımaya saplanıp kalmamak: bu, işkencelerini ve zavallılığını bir tesadüfün bize gösterdiği üstün bir insan için olsa da. Bir bilime saplanıp kalmamak: bu, en değerli, görünüşte tam b i z i b e k l i y e n buluşlarıyla insanı ayartsa da. Kendi kopmasına saplanıp kalmamak, kuşun o haz dolu uzak ve yabancı ülkelerine; altındakileri hep daha çok görmek için, yükseklerde hep daha yükseklere doğru uçan kuşun — bu, uçanların tehlikesidir. Kendi erdemlerine saplanıp kalmamak, bir bütün olarak herhangi bir özelliğimizin kurbanı olmamak, söz gelişi "konukseverliğimizin": bu, kendilerine karşı fazla harcayıcı bir şekilde, hemen hemen ilgilenmezcesine davranan ve başkalarına verme erdemini kusur derecesine kadar götüren üstün gelişmiş ve zengin ruhlar için tehlikelerin tehlikesidir. İnsan k e n d i k e n d i n i k o r u y u p s a k l a m a s ı n ı bilmelidir: en kuvvetli bağımsızlık testi"[1]. Brutus'un Caesar'ı öldürebilmesi böyle bir denemedir, Nietzsche'ye göre.

Bir şeye saplanıp kalmamak, başka bir deyişle yobaz olmamak, fanatik olmamak demektir. "Denebilir ki, o zaman hüküm süren bir tek görüş ve duygu açısının — hristiyan buna i n a n ç der — fazla beslenmesini sağlamak için, bütün duyu ve düşün-

1. J, 41.

me sisteminin bir çeşit uyutulması olarak yobazlık, zayıfların, kendine güveni olmıyan insanların da eriştirilebileceği tek "isteme güçlülüğü"dür. Bir insan, kendine emredilmesi gerektiği inancına varınca, o, "inanan bir insan" olur. Aksine, sallantılı iplere ve imkânlara tutunabilme ve uçurumların üzerinde bile dans etmeğe alışkın olan insanı her inançtan, her emin olma isteğinden vazgeçiren bir kendisi için kendi karar verme sevinci ve gücü, bir isteme hürriyeti düşünülebilir."[1]

Hür insan birçok "erdem"leri olsun istemez; bir tek "erdem"i ister ve kendi "erdem"ini sever; kendi "erdem"i için yaşar. Bu böyle olunca, birçok "erdem"leri olmasını nasıl istiyebilir? Bir insanın kendi "erdem"i, o insanın işi; kendi "kaderi", kendi "alın yazısı", yalnız onun olan kendi işidir. Bir insanın bir erdemi olması, o insanın kendi kendisi olması demektir. Hür insan kendi kendisi olmak ister. Hür insanın neyi istediğini, bir hür insanın ağzından dinliyelim: "ama biz, olduğumuz insanlar olmak istiyoruz — yeniler, bir defa gelenler, benzersizler, kendi yasalarını kendileri yapanlar, kendi kendilerini yaratanlar! Bunun için dünyada yasaya dayanan ve gerekli olan herşeyi en iyi bilenler ve bulanlar olmamız gerekir: fizikçiler olmamız gerekir, bu anlamda yaratıcı olabilmek için — oysa şimdiye kadar bütün değerlendirmeleri ve idealleri fizik bilmeden, ya da fizikle çelişerek kurdular"[2]. Kendi kendi-

---

1. FW, 347.
2. İbid., 335.

si olan kişinin insanla ilgili şeylerin tabiî yapısını görmesi, bunları o l d u ğ u g i b i — başka türlü olamıyacağı gibi — görmesi, insan realitesinde gerekli olanı kendi gözleriyle görmesi, bunlara tabiî değerini biçmesi, şeyleri konuşturan bir yaratıcı olması demektir insanın fizikçi olması.

Hür insan, "neden", "hangi şeyden" hür olmak istediğini sormaz; "niçin", "ne için" hür olmak istediğini sorar ve buna verdiği cevapla kendi işini bulur. Kendi işi ise yolu açmak, "yıldırımın gelişini haber veren şimşek" olmaktır. Bu iş, yaratıcı insanlara yolu açmakta yalnız kendisinin yapabileceği şeydir. "Bilinip bilinmemesine kayıtsız", "başkalarının erdemsizliğinden acı çekmiyen", "propaganda yapmıyan", "hiç kimseye yargıç olmağa izin vermiyen", "yasak olan herşeyi yapan", "*Renaissance*'ın *virtus*'*u* anlamında" moraldışı bir erdemdir onun erdemi.

Hür insanın değerlendirmelerine ve bütün yapıp ettiklerine yön veren bir tek düşünce vardır: onun getirdiği ideal, insanın hiçbir zaman ona doyamadığı ideal, yaratıcı insanın ideali, trajik insanın ideali; "daha önce olmuş ve şimdi olanla yalnız uyuşmayı, ona katlanmayı öğrenmiş olan insanın değil; aynı zamanda bunun, d a h a ö n c e ve ş i m d i o l d u ğ u g i b i, bir daha olmasını istiyen, hep olmasını istiyen, yalnız kendine değil, bütün piyese ve oyuna, ve yalnız bir oyuna değil, aslında tam bu oyuna ihtiyacı olana — ve onu gerektirene — *da capo** diye bağırarak istiyen insanın;

* Bir daha.

yüksek şeyleri en çok seven, en canlı, hayata en çok 'evet' diyen insanın ideali"[1]dir.

Ancak, kendi kendisi olmak istiyen insan, hür insan, kendini olduğu gibi göstermez; bir maske taşır hep. Ama olduğu gibi olmaktan utandığı için yapmaz bunu; o, kendi kendisinden utanmıyan insandır: "birçok tavus kuşu kuyruğunu bütün gözlerden saklar — ve buna gururum der"[2]. Ayrıca, başkaları onu anlıyamadığı için, çok şeye açık olmasını anlıyamadıkları için, isteseler de istemeseler de onun gerçek yüzünü göremezler.

Hür insan yalnız kalmak ister; kendi işi için yalnız kalmak ister: o, yalnız kalabilen insandır. O, kendi kendine yeter. Kendi gibileriyle yapmadığı konuşmalar lâftır ancak. O, yığına veya sürü insanına söz söylemez; kendi gibileri ve kendi gibi olacaklarla konuşur.

Hür insan hazır herşeye karşı şüphecidir, tereddütlüdür: "bu şüphecilik küçümser, ama yine de kendine tutunur; kazar ve ele geçirir; inanmaz, ama bundan kendini salıvermez; düşünmeye tehlikeli bir hürriyet verir, ama duygularına gem vurur"[3]. Hazır herşeye el uzatma hakkını tanır kendine.

Hür insan zıtlıklar, değer zıtlıkları görmez; ancak insanları, yüksekliği başka başka olan basamaklarda görür. Moral değer yargıları kurmaz: o, "iyinin ve kötünün ötesi"ne geçmiştir. Ama kendisi moraldışı bir insan olsa da, çeşitli değerlendirme tarz-

---

1. J, 56.
2. İbid., 73 a.
3. İbid., 209.

larınm varlığının, zıt değerlendirmeler yapan insanların varlığının farkındadır. Hangi anlama gelirse gelsin "iyi" ile "kötü"nün hayat için kaçınılmaz olduğunu; belli bir açıdan görmenin — değerlendirmedeki perspektiflerin, hem de dar perspektiflerin — hayat için kaçınılmaz olduğunu bilir. İnsanı küçümser: çünkü herşeyi dar yapan insandır; insanı sever: çünkü bu dünyaya mâna katan ve değer kazandıran insandır: ayrı ayrı yapıda insanlar. O, yaratmak istiyenlerin yolunu, sevenlerin yolunu yürür. "Seven, küçümsediği için yaratmak ister." Değerlerin yeniden, hep yeniden değerlendirilmesi gerektiğini bilir ve bunu ister.

Hür insan, kendine ve kendi erdemlerine — kendi duygularına, "kalbine" — hâkim olmuş, kendi kendini eğitmiş, kendini kendi avucu içine almış insandır: onun kuvveti budur, kuvveti istemesi budur. Ve bilir misiniz Zerdüşt'ün son denenmesini? Geçirdiği son ayartılma tehlikesini? Bu, yardım istiyen bir yoksunluk çığlığı idi: ama o, buna kulaklarını tıkadı: çünkü onun işi, k e n d i i ş i vardı.

Kendisi yeni değerler ortaya koymıyan hür insan, zamanın ve çevresinin moral değerlerini, moda olan erdemleri elekten geçirir ve bunlara yeni bir mâna yükler: hür insanın mânasını; onları hür insanın erdemleri — hür insanın özellikleri — yapar. Söz gelişi d o ğ r u l u k, "kendisine hiç 'hayır' denilemiyecek olan, kendisi de hakikî ve yalansız olan bir var olmaya inanmak"tır; a d a l e t, "gören gözlerle sevgi"; arı olma, "insanların kokusunu alma"; o b j e k t i f o l m a, "birşeyden yana veya birşeye

karşı olma ve bunu gösterip göstermeme kişinin kendi elinde olması: öyle ki insan, perspektiflerin ve duygu yorumlamalarının tam bu çeşitliliğini bilgi için faydalı yapmasını bilsin"[1]; birlikte acı çekme, yaratıcı olabilecek kişilerin harcanmasını görmekle duyulan acı tad demektir. Görüldüğü gibi bunlar "moral değerler" değildir artık.

Hür insanın belirtilerinin topluca bir tavsirini Nietzsche'den dinleyelim: "düşünmenin birçok ülkelerinde kendi evinde imiş gibi oturmuş veya en azından konuk olmuş; peşin sevgi veya peşin nefretin, gençliğin, soyun, tesadüfen karşılaşılan insanların, tesadüfen ele geçen kitapların ya da dolaşma yorgunluklarının bizi tıkamış göründüğü sıkıcı, rahat köşelerden her defasında sıvışmış; şan ve şerefte, parada, mevkilerde ve duyuların coşkunluğunda saklanan hürriyetsizlik yemlerine karşı diş bileyen; bizi herhangi bir kuraldan ve onun ön yargılarından hep kurtardığı için, sıkıntıya ve serüvenli hastalığa karşı minnet duyan; Tanrı'ya, şeytana, içimizdeki kuzu ve kurda karşı minnet duyan; hastalık derecesinde meraklı; amansız olacak derecede araştırıcı; dokunulmaz olan için tereddütsüz parmakları olan; keskin görüş ve keskin duyular gerektiren her iş için hazır; "hür isteme"nin fazlalığından dolayı her denemeyi göze almağa hazır; son maksatlarını hiçkimsenin kolayca göremediği ön ve arka ruhları olan; hiçbir ayağın sonuna kadar yürüyemiyeceği ön ve arka plânları olan; ışığın man-

---

1. GM, Üçüncü deneme, 12.

tosuna saklanmış; hernekadar mirasçı ve hazırlayıcılara benzersek te, fethedenler; sabahtan akşama kadar toplıyan ve düzenliyenler; zenginliğimizin ve tıkabasa doldurulmuş çekmecelerimizin cimrileri; öğrenmekte ve unutmakta tutumlu; şemalar bulmakta güçlük çekmiyen; bazan kategori tablolarından gurur duyan, bazan kılı kırk yaran, bazan da işte güpegündüz bile gece baykuşları olan; evet, gerekince korkuluklar bilen olan — bugün gerekiyor da: yani, y a l n ı z l ı ğ ı n , bizim en derin, tam geceyarısı, tam günortası kendi yalnızlığımızın doğuştan, andiçmiş kıskanç dostları olduğumuz sürece —: biz böyle bir cins insanız, biz hür insanlar! Acaba s i z l e r de buna benzer bir şey misiniz, siz gelenler? Siz y e n i filozoflar?"[1].

Nietzsche'de, "bu korkusuz", "bilen", "didik didik eden", "tanrısız", "metafiziğe karşı olan", "bu toprağa bağlı", "ilk defa yapan", "erken doğmuş", "yeni", "adsız", "yaşamasını bilmiyen", "vatansız", "avrupalı", "anlaşılmıyan", "yanlış anlaşılan", "söylediklerinden fazla yapan", "ince farkları keskin bir gözle yakalıyan", "Ganj'ın temposuyla yaşıyan", "kendi kendilerini seçen", "ayartıcı", "uyartıcı", "savaşçı", "uzaklarını seven", "ruhunu harcayan", "minnettar kalmak istemiyen", "hep veren", "karşılık vermiyen", "gelecek şeylere hak kazandıran",... hür insan — Nietzsche Zerdüşt'ü *Übermensch*'ten, üstinsandan ayırırsa da — yaratıcı-trajik insanla karışıyor. Bunun böyle olması tabiidir: büyük çapta yaratıcı, trajik insan, "filozof" — düşüncelerini

1. J, 44.

bir kitapta toplıyan değil, realiteyi gören ve konuşturan insan anlamında filozof —, hür insanın geçtiği basamaklardan geçip, onları arkada bırakmış olan insandır. Nietzsche trajik insanı tasvir ediyor: kendini anlatıyor: Zerdüşt'ü ve Dionysos'u birlikte.

Ayrıca, Nietzsche'nin insan görüşündeki bu üç insan tipi — ancak ana çizgileri bakımından bu yazının üçe ayırdığı bu insan tipleri — arasında, realitede olduğu gibi, kesin sınırlar yoktur. Nietzsche'nin anlattığı, kendi yaşaması ve dönemleridir. *Ecce homo:* bu, kendisi ve aynı çapta olan her yaratıcı, yaratma alanı nekadar ayrı olursa olsun, her yaratıcı insandır.

Nietzsche Zerdüşt'ü şöyle tanıtır: "doğruluktan dolayı moralin kendi kendini arkada bırakması; moralistin, kendini, kendi zıddı olanda - b e n d e - arkada bırakması: Zerdüşt'ün adı benim ağzımda bu demektir"[1].

Başka bir yerde ise Zerdüşt, varlığıyla "insanlığı korkunç bir şekilde arındıran ve kutsallaştıran" Zerdüşt, kendi kendini şöyle tanıtır: ben, "en uzun merdiveni olan ve en derinlere inebilen ruhum; / kendinde en geniş alanda koşabilen, yolunu sapıtabilen, boşuna dolaşabilen, en dolu dolu ruhum, / sevinçle tesadüfe dalan, en gerekli ruh, / oluşa dalmak i s t i y e n varolan ruh, istemeye ve özleme dalmak i s t i y e n en zengin ruh, / kendi kendini en geniş çemberlerde yakalıyan, kendinden uçup kaçan ruh, / aptallığın onunla tatlı tatlı konuştuğu en bilge ruh, / kendi kendini en çok se-

1. EH, Ben neden kader yaratan insanım, 3.

ven ruh, bütün şeylerin akıntı ve karşı akıntıları, gelgitleri olan ruh"[1]um. Bu ise yaratıcı insan, trajik insandır.

c) *Trajik insan*

> *"Drei Verwandlungen nenne ich euch des Geistes: wie der Geist zum Kamele wird, und zum Löwen das Kamel, und zum Kinde zuletzt der Löwe."**

Trajik insan, "bundan önce de oldukça sık, ama hiçbir zaman i s t e n i l d i ğ i için değil, mutlu bir tesadüf olarak, bir istisna olarak gelmiş olan bu çok değerli tip"[2], yaratıcı insan, y a p a n insan kimdir? Dionysos kimdir? "Filozof" kimdir?

"Bir filozofun ne olduğunu bir insan pek öğrenemez, çünkü öğretilemez bu: insan bunu kendi tecrübesinden b i l m e l i d i r — ya da bunu b i l m e m e n i n gururu olmalıdır onda."[3]

Trajik insan realiteyi o l d u ğ u g i b i gören, "realiteyi o l d u ğ u g i b i kavrıyan insandır; yetercesine güçlüdür bunun için — realiteye yabancı olmuş, ondan kopmuş değildir; o, r e a l i t e n i n k e n d i s i d i r ; o, realitenin korkunç ve şüphe götürür herşeyini kendinde de taşır"[4] Sorulacak so-

---

1. İbid., Böyle konuştu Zerdüşt, 6.

* "İnsan varlığının üç değişimini size adlandırıyorum: insan varlığının nasıl deve olduğunu, devenin de aslan, aslanın da sonunda nasıl çocuk olduğunu."

2. A, 3.
3. J, 213.
4. EH, Ben neden kader yaratan insanım, 5.

ru, realitenin yapısıyla ilgilidir; insan realitesinin nasıl kavranılabileceğidir. İnsan realitesi için "a n c a k perspektifli bir görme, a n c a k perspektifli bir "bilme" vardır; ve biz, bir şeyle ilgili n e k a - d a r ç o k duygu kelimeye dökersek, aynı şey için n e k a d a r ç o k göz, başka başka göz kullanmayı bilirsek, bu şeyi "kavrama"mız, "objektif"liğimiz o kadar tam olur"[1]. İnsanın realitesini kavramada, d o ğ r u kavramada, çeşitli dereceler vardır; bu dereceyi ayarlıyan şey, yaratıcı kişinin gözlerini eğitme derecesidir; bu göz eğitiminin ön şartı yaratıcı insan olma, yaratıcı insan olmanın şartı ise kendi kendini eğitmiş olma, hür insanın bütün basamaklarından geçmiş olmadır.

Trajik insan 'hayır' yapan, ama 'evet' diyen; hayata 'evet' diyen, olduğu gibi hayata 'evet' diyen, hayatı olduğu gibi istiyen ve seven insandır. Ancak hayata 'evet' demek, ne demektir?

Hayata 'evet' demek, "varlık çemberinin ardı arası kesilmez, son bulmaz dönüşü"nü kavrayıp, onu istemek demektir. "Herşey gider, herşey gelir geri; döner hep tekerleği varlığın. Herşey ölür, herşey çiçeklenir yeniden; akar hep yılı varlığın. / Herşey yıkılır, yeniden kurulur herşey; yeniler kendini hep aynı evi varlığın. Herşey ayrılır, selâmlaşır yeniden herşey; kalır hep sadık kendine varlığın çemberi. / Her an varlık başlar; her "bura"nın çevresinde döner "ora"nın küresi. Orta heryerdedir. Ebedilik yolu eğri."[2] Başka bir deyişle: insan, ol-

---

1. GM, Üçüncü deneme, 12.
2. Z, İyileşmekte olan.

duğu gibi bu insan, değişmez; öz yapısı insanın değişmez. Herzaman sürü vardı; herzaman hür insanlar vardı, trajik insanlar vardı: herzaman sürü olacak; herzaman hür insanlar ve trajik insanlar olacak. Her insanın olduğu gibi olması, yaşadığı gibi yaşaması kaçınılmaz bir şeydir; her insanın gördüğü gibi görmesi, değerlendirdiği gibi değerlendirmesi kaçınılmaz bir şeydir: bu, hayat çemberinin ardıarası kesilmez, sonu olmıyan dönüşünün antropolojik mânasıdır; bunu istemek ve sevmek te güçlü düşünürlerin — Nietzsche'nin — *amor fati** sidir.

Trajik kişinin, kendisine 'evet' dediği hayat nedir? Trajik kişi, gözü olan kişi onu nasıl görür? Kişinin bu hayata 'evet' demesi için " 'hayat' denen bu ana sanat fenomeninin — k u r a n i n s a n v a r l ı ğ ı n ı n , en uygun olmıyan şartlarda kuran, en yavaş şekilde kuran insan varlığının — anlaşılması gerekir"[1]. Kişinin hayata 'evet' diyebilmesi için, y e n i k u r u l a n yapılarla, yeni başarılarla — yeni "değerler"le — herşeyi sürekli olarak yeniden değerlendirmesi gerekir.

Bunu yapan kişi, yani varlık çemberinin bu h e d e f s i z dönüşünü gören kişi, hayattan, Odyseus'un Nausika'dan ayrıldığı gibi ayrılır: "ona tutulmuş olmaktan çok, onu kutlulıyarak"[2]. Onlar hayatlarını tamamlayan ölümü ölürler, "kendi ölüm-

---

* Kader sevgisi.

1. WM, 1046.

2. J, 96.

lerini ölürler"*. "Kendi ölümünü ölür bütünleştiren insan, zaferler dolu, ümit besliyen ve ümitler veren insanlarla çevrilmiş"[1]; o, tam zamanında ölür, hür bir ölümle ölür: çünkü arkasında eseri ve onu devam ettirenler, kendi gibileri kalır. O, tam zamanında ölür, ama yaşamış olduğu hayatı, olduğu gibi yaşamış olduğu hayatı bir daha yaşamağa hazırdır.

Hayata 'evet' demenin bir mânası da budur: kişinin kendi hayatına 'evet' demesi, hayatını olduğu gibi, bir daha ve bir daha aynı hayatı yaşamağa hazır olması, bu hayatının başka türlü olmasına imkân görmemesi, bu hayatına "eğer"siz bakmasıdır. Ve birgün, veya bir gece bir δαίμων, bir yarı tanrı, yaratıcı bir kişiye "bu hayatı, onu şimdi yaşadığın ve yaşamış olduğun gibi, bir daha, sayısız defalar daha yaşaman gerekecek; bunda yeni birşey olmıyacak; her acı, her sevinç, her düşünce, her iç çekme ve hayatının bütün dile gelemiyecek kadar küçük ve büyük şeyleri sana bir daha gelecek, hepsi aynı sırayı izliyerek — tam bu örümcek ve ağaçlar arasındaki ayışığı da, tam bu an ve ben kendim de. Varlığın ebedî kum saati hep yeniden dönecek, sen de onunla birlikte, tozun tozcuğu!"[2] derse, trajik kişi şöyle karşılık verir: "sen bir tanrısın, daha tanrıca birşey hiç duymadım!"[2]. İşte kişinin kendi hayatına 'evet' demesi, onu olduğu gi-

---

* "Kendi ölümünü ölmek" sözünü söylerken Rilke'yi hatırlamamak; yaratıcı insan olup olmadığını bilmesek te, kendini yolun ortasında ilk yakan Vietnamlı rahibi hatırlamamak elden gelmez.

1. Z, Hür ölüm üstüne.
2. FW, 341.

bi hep istemesi, onu olduğu gibi sevmesi kişinin *amor fati*'sidir.

Hayata 'evet' demek, olduğu gibi hayatı savunmak, acıya da 'evet' demek, acıyı istemek, acıyı savunmaktır. Hayatın savunucusu acının da savunucusu oluyor; hayatın övgüsü acının da övgüsü oluyor. Bu 'evet', içinde çok 'hayır' taşıyan bir 'evet'tir; aynı şeye hem 'evet', hem de 'hayır' deniliyor ama, sonunda ağır basan 'evet'tir, trajik 'evet'tir.

"Sana doğru atladım: o zaman benim atlamamda sen, kaçıp yok oldun; uçup yok olan saçlarının da bana doğru dalgalandı dilleri. / Senden uzağa atladım ve senin yılanlarından: o zaman sen durdun, yarı dönmüş, gözün istekler dolu. / / Korkarım senden yakınında iken, seviyorum seni uzağında; kaçışın çeker beni, araman yatıştırır beni — acı çekiyorum, ama, senin için neyi çekmezdim seve seve!"[1]: bunlar Zerdüşt'ün Hayata sözleridir.

Aynı şeye, tek ve aynı şeye, hayata, hem 'hayır' deme hem de 'evet' deme, Nietzsche'nin anladığı mânada trajik olma ne demek? "Zerdüşt tipinde psikolojik problem şudur: şimdiye kadar insanın 'evet' dediği şeylere, duyulmamış bir derecede 'hayır' diyen, 'hayır' y a p a n bir insan, yine de 'hayır' diyen bir insanın zıttı nasıl olabiliyor? Kaderin en ağır yükünü taşıyan, kendi işini bir alın yazısı olarak taşıyan insan, yine de en hafif — Zerdüşt bir dansördür —, en ötede olan insan nasıl olabiliyor? Realiteyi en sert, en korkunç bir şekilde

1. Z, İkinci oyun türküsü, 1.

kavrıyan, "en uçurumlu düşünceler"i düşünmüş olan bir insanın, nasıl oluyor da yine var olmaya karşı, onun edebî tekrarlanmasına karşı diyeceği birşey olmuyor; üstelik, bunu, kendisinin bütün şeylerin edebî 'evet'i olmasının, "kocaman, sınırsız evet ve amin deme"nin kendisi olmasının nedeni olarak görebiliyor?"[1]

Olabiliyor: çünkü o, çatışmalı bir insandır. Bu 'evet'i söyliyebiliyor: çünkü bu 'evet', içinde bir zıtlık taşıyor, 'hayır'ı da birlikte taşıyor, çünkü bu trajik bir 'evet'tir.

"Schild der Notwendigkeit!
Höchstes Gestirn des Seins!
— das kein Wunsch erreicht,
— das kein Nein befleckt,
ewiges Ja des Seins,
ewig bin ich dein Ja:
denn ich liebe dich, o Ewigkeit!"[2]:

bu, Dionysos'un hayata 'evet'idir.

Nietzsche'de trajik olanla dionizik olan, "Trajedinin Doğuşu"ndaki dionizik olana verilen mâna bir yana, aynı şeyi dile getirirler. "Trajedinin Doğuşu"nda dionizik olan, trajik olanın bir unsurudur;

---

1. EH, Böyle konuştu Zerdüşt, 6.
2. DD, Ün ve ölümsüzlük.
"Gereklilik kalkanı!
En yüksek yıldızı varlığın!
— hiçbir isteğin erişemediği,
— hiçbir Hayır'ın kirletemediği,
varlığın yüzyıllar boyu Evet'i,
senin yüzyıllar ötesi Evet'inim:
çünkü seviyorum seni, ey ölümsüzlük!

oysa diğer bütün yerlerde, Dionysos ve trajik insan aynı yapıda insanın adı oluyor. Dionysos'un hayata dediği 'evet', trajik insanın 'evet'idir.

Dionizik olan nedir? "Hayata 'evet' demek, en garip ve güç problemlerinde bile 'evet' demek, hayatı istemek, en yüksek tiplerinin f e d a edilmesinde kendi tükenmezliğiyle sevinen hayatı istemek"[1]: dionizik olan budur.

"Bütün zengin ve kuvvetli insanların ve çağların özelliği olan 'evet' demenin bitmez tükenmez güç ve geriliminden 'hayır' demek ve 'hayır' yapmakla sevinmek; aynı zamanda bir lüks; korkunç olanın karşısına konan cesaretin bir şekli ne de olsa; insan, ayrıca korkunç ve problematik olduğundan, korkunç ve problematik olana bir eğilim"[2]: dionizik olan budur.

"Bir birlik itilimi; kişiliğin, günlük hayatın, toplumun, realitenin dışına, geçip gitme uçurumunun dışına atılma: karanlık, dolu, sallantılı durumlarda tutkulu, acı dolu coşma; bütün değişmelerde aynı kalan, aynı kuvvette olan, aynı şekilde kutlulanmış bir şey olarak hayatın genel yapısına sevinçten kendinden geçmiş bir 'evet' deme; hayatın en korkunç ve problematik olan özelliklerine iyi diyen, onları kutsallaştıran büyük, panteist birlikte-sevinme ve birlikte-acı çekme; doğurmayı, verimli olmayı, bir daha dönmeyi ebedî olarak isteme; gereklilik, yaratma ve yok etme birliğinin duygusu"[3]: dionizik olan budur.

---

1. GD, Eskilere neler borçluyum, 5.
2. WM. 1020.
3. İbid., 1050.

İstenen, sevilen bütün bunlardır ve bunların kaçınılmazlığıdır. "Trajik insan en keskin acıya bile 'evet' der: o, bunu yapabilecek kadar güçlü, dolu, tanrılaştıran bir insandır."[1] Çünkü "Dionysos'un parçalanmasıyla hayat bir söz verir o, ebedî olarak yeniden doğacak, yok olmadan bize dönecek"[1]. Yaratıcı insanların, insanı temsil eden ve onu ayakta tutan yaratıcı insanların, yeni adımlarını atabilmek için "kıran" insanların, hep var olmağa devam edeceklerinin inancı ve ümididir bu.

Trajik insan "yeryüzünün mânası"dır. Dünya ve hayat yaratıcı insanlarla mâna kazanır. Dünyanın bu mâna ile yüklenmesi, mâna ile dolması iki anlamdadır: yaratıcı insanlar yeni başarılarıyla, eserleriyle insanı ve dünyasını, insan başarılarını ve olayları yeniden değerlendirmekle, onlara mâna katarlar: çünkü onlar yeryüzünün mânalandırıcısıdırlar. Diğer yandan dünya, yaratıcı insanların varlığıyla mâna ve değer kazanır: çünkü onlar yeryüzünün mânasıdırlar. "Değerlendirme yaratmadır: duyun bunu, siz yaratan kişiler! Değerlendirilmenin kendisi, değerlendirilen şeyin hazinesi ve yadigârıdır. / Değerlendirilmekle ilk defa değer var olur: değerlendirme olmasaydı, varlığın çekirdeği boş olurdu: duyun bunu, siz yaratıcı kişiler!"[2]: Zerdüşt böyle der.

Realitenin bu trajik kavranması, varlığın hedefsiz bir döngü olarak kavranması yeni bir değerlendirmedir. "Artık kesinliğin sevinci değil, kesinlik

1. İbid., 1052.
2. Z, Binbir hedef üstüne.

eksikliğinin sevinci; artık sebep-etki değil, sürekli yaratıcılık; artık ayakta durabilmeyi isteme değil, kuvveti isteme; artık "herşey subjektiftir" diyen alçakgönüllü deyim değil, "herşey b i z i m de eserimizdir" deyimi — bununla övünelim!"[1]: bu, trajik değerlendirmedir.

Trajik insan sağlam insan, sağlığı tam olan insandır. Bu sağlık "sürekli olarak kavuşulan ve kavuşulması gereken bir sağlık"tır: trajik insanın sürekli olarak yenilenmesi, sürekli olarak tazelenmesidir bu; hep kanlı canlı bir insan olması, yorgunluk belirtileri göstermeden yaşamasıdır bu.

Trajik insan kendi kendisi olan insandır: k e n d i gözü, k e n d i yolu, k e n d i zevki, k e n d i değerlendirmeleri, k e n d i düşünceleri, k e n d i e s e r i olan insandır; "benim yargım b e n i m yargımdır: bunda başkasının hakkı yoktur kolay kolay"[2] diyen insandır; yapıp ettiklerinin içinde kendisi bulunan insandır.

Trajik insan tabiî insandır, olduğu gibi olan insandır, " «παῖς παίζων» " dur: onun yaptığı herşey ve eseri onun varlık yapısıyla, onun bütünlüğüyle ilgilidir; yapmacık bir yanı yoktur onun. O, "farkında olmadan, kaynaşan doluluktan ve kuvvetten dolayı, zamanına kadar kutsal, dokunulmaz, tanrısal denen herşeyle oynar"[3]. O, herşeye dokunur, herşeyi sorar, herşeyi eline alır; çünkü o, herşeyi i l k d e f a görmektedir. "Çocuk suçsuzluk ve unut-

1. WM, 1059.
2. J, 43.
3. FW, 382.

madır, yeni bir başlangıç, bir oyun, kendi kendine dönen bir tekerlek, bir ilk hareket, kutsal bir 'evet' demedir."[1] Diğer yandan, trajik insanın tabiî olması demek, başkalarından bir şey bekliyen bir yanı olmaması, başkalarının kendisiyle ilgili düşüncelerinin onu ilgisiz bırakması demektir. O, bildiğini yapar: kendi işini. "O, soğuktur, serttir, tereddütsüzdür, kendisi için düşünülenlere karşı korkusuz; "kendine önem verilme" ve kendisine önem verilen bir insan olmayla ilgili erdemler, "sürünün erdemi"yle ilgili hiçbirşey onda yoktur"[2]: onun cesaretidir bu. Ancak, o, *inter pares*[*] olmayınca en değerli şeylerini — oyuncaklarını — saklar; anlıyamadıklarından dolayı ucuzlaştırmasınlar diye onları — kırmasınlar diye oyuncaklarını.

Trajik insan soylu insandır. Soyluluk nedir? Soylu insan kim? Soyluluk, insanın nereden geldiğine değil, insanın nereye doğru gittiğine bağlıdır. Soylu insan, insanlar arasında derece ve sıra ayrılığı gören, onları "eşit" görmiyen, "mesafe ihtirası" olan insandır. Yaratıcı insanın bu mesafe koyma sevgisi de iki şekilde anlaşılabilir: birinci anlamı, yaratıcı kişinin, kendisiyle sürü insanları arasında olan mesafeyi, uçurumu kapamaması, yalnız kalmak istemesi; diğeri ise, "ruhun, kendi içinde mesafeyi hep yeniden açmayı kuvvetle istemesi; hep daha yüksek, daha seyrek rastlanan, daha uzak, daha gergin,

---

1. Z, Üç değişim üstüne.
2. WM, 962.
* Kendi gibileri arasında.

daha çok şey içine alan durumlar meydana getirmek; kısaca, "İnsan" tipinin yükselmesi, moralin bir terimi moralüstü bir anlamda kullanılırsa da, insanın sürekli olarak kendini arkada bırakması"[1]dır.

Ancak, soylu olmayı isteme, çoğunluğun dışında bir insan olmayı isteme ya da soylu davranma, soylu olmakla bir değildir. "Bu soylu olmak ihtiyacını d u y m a , soylu ruhun ihtiyaçlarından temelden farklıdır ve bu eksikliğin mânalı ve tehlikeli işaretidir tam. Burada karar veren, insan basamaklarındaki yüksekliği ayarlıyan şey, yapılan işler değil, i n a n ç t ı r ; dinin eski bir terimi yeni ve daha derin bir anlamda kullanılırsa: belli bir güven, soylu ruhun kendisine olan sarsılmaz güvenidir; öyle özden bir güven ki, ne aranır, ne bulunur, ne de yitirilir belki. S o y l u r u h u n k e n d i k e n d i n e k a r ş ı k o r k u l u b i r s a y g ı s ı v a r d ı r

İşte yaratıcı insan kendine güvenen, kendinden emin adımlarla yürüyen insandır; çünkü o, kendi kendini eğitmiş, uzun bir disiplinden geçirmiş ve kendini kendi avucu içine almış insandır; o, "kalbini bağlayıp" kendi kendine sonsuz hürriyet verdiği için gaf yapmaz; doğru olmıyan bir şeyi kendiliğinden yapmaz: çünkü onun kendi kendine saygısı vardır.

Yaratıcı insan egoisttir: o, *o* insan olmaktan gurur duyar, olduğu gibi olmakla övünür. "Kendine inanma, kendi kendisiyle övünme, "bensizliğe" kar-

---

1. J, 257.
2. İbid., 287.

şı sarsılmaz bir düşmanlık ve ironi, soylu moralin kesin belirtisidir; nasıl ki duygudaşlığı ve "sıcak yüreği" hafiften alma, onlara karşı tedbirli olma, bu moralin aynı derecede kesin bir belirtisidir."[1] Yaratıcı insan egoisttir: o, o insan olmakla, olduğu gibi olmakla sevinir. O, "üstün yapılı bedeni, güzel, zaferler dolu, dipdiri bedeni olan, çevresindeki herşeyin ona ayna olduğu bir bedeni olan kuvvetli bir ruhtur - / kendi benzeri ve özü kendi kendisiyle sevinen ruh olan, plastik, inandırıcı bedendir, dansördür. Böyle bedenler ve ruhlar için "erdem", kendi kendileriyle sevinmedir"[2]. Bu gibi insanlar, kendileri gibi olmıyanların, onları dinlemelerini, onlara hizmet etmelerini tabiî görürler; kendi gibilerini sevmeleri ise, kendi kendilerini sevmelerinin bir yansımasıdır: başkalarında kendilerini severler: bu, onların egoismidir.

İnsanlar arasındaki sıra ve derece farkında en yüksek yeri olan insan, yaratıcı insandır. Bu merdivende "değerleri a y a r l ı y a n ve yüzyılların istemesine yön veren, bununla da en üstün yapılı insanlara yön veren kişi en üstün insandır"[3]. Diğer insanlarsa, yapılarına göre, ya da — Nietzsche'nin bir ölçü olarak gösterdiği — acı çekme, birlikte acı çekmekten başka bir şey olan acı çekme güçlerine göre, çektikleri acının derinliğine göre bu merdivende yerlerini alırlar.

Yaratıcı insan, ödevler ve sorumlulukları yükle-

---

1. İbid., 260.
2. Z, Üç kötü şey üstüne, 2.
3. WM, 999.

nebilen insan; k e n d i sorumluluklarını, k e n d i ödevlerini, k e n d i işini hiçkimseyle paylaşmak istemiyen insandır. "Kendi ödevlerini, herkesin ödevleri seviyesine düşürmeyi hiç düşünmemek; kendi sorumluluklarını başkasına devretmeyi, başkasıyla paylaşmayı istememek; kendi imtiyazlarından faydalanmayı ö d e v l e r i arasında saymak"; "en büyük sorumluluğu taşımak, ama yıkılmamak": yaratıcı insanın özelliklerindendir.

Ama yaratıcı insan t e d b i r s i z insandır: sürü insanları tarafından aldatılmaktan korkmaz. Hep tetikte durmadığı için de sık sık aldatılabilen insandır. Ve tedbirsiz yaratıcı insan herşeye el uzatır!

Yaratıcı insan herşey için "en doğru zaman"ı, "tam zamanı" seçebilen insan, herşeyi ἐν καιρῷ yapan insandır.

Trajik insan en elverişsiz durumlarda bile çarpışır; bu çarpışma da onun gücünü arttırır. Yaratıcı insan söz konusu olunca, engelin anlamı değişir: "büyük şeyler yapmağa çabalıyan insan, yolunda karşılaştığı herkesi, ya bir araç ya da bir gecikme ve engel — yahut ta geçici bir dinlenme yeri — olarak görür"[1]. Çünkü yaratıcı insan bir şeyin üzerinde durabilen, istediğini bilen, istediği, seçtiği, hedef olarak koyduğu şeyde i s r a r e d e n , çok uzak bile olsa peşini bırakmıyan, daldan dala konmıyan insandır. "Büyük insan"ın en önemli özelliklerinden biridir bu: "onun bütün yapıp ettiklerinde uzağı kapsıyan bir mantık vardır; ancak bu mantık çok uzağı kapsadığından çok zor görülür, dolayısıyla

yanıltır. O, istemesini hayatının geniş alanları boyunca uzatabiliyor ve kendi başına her küçük şeyi küçümseyip atabiliyor, bu, ister dünyanın en güzel, en "tanrısal" şeyi olsun"[1].

"Büyük insan" kimdir? "En yalnız kalabilen insan, en saklanmış, en ayrılan insan, iyinin ve kötünün ötesinde olan insan, kendi erdemlerinin ve istemesinin bolluğunun efendisi olan insan: en büyük insan bu olsa gerek. Bir bütün olduğu kadar çok yanlı, dolu olduğu kadar geniş olmak: büyüklük bu olsa gerek."[2]

Kişinin, "erdemlerinin" ve "istemesinin bolluğunun" efendisi olması ne demek? Bu, Zerdüşt'ün son ayartılma tehlikesi, Zerdüşt'ün son denenmesi ve en son yendiği şeydir: bu, yaratıcı insan için en tehlikeli olan "erdem"dir: acımadır. "Uçurumların birbirlerine attığı, hiçbiri onu saklamak istemediğinden elden ele geçirdiği" yoksunluk çığlığı duyulunca, yaratıcı kişinin işte "o zaman kendine hâkim olması; o zaman kendi işinin yüceliğini, soysuz ve kısa görüşlü itilimlerin sebep olduğu altruist denen hareketlerden arı tutması: bu, bir Zerdüşt'ün geçirmesi gereken denenme, belki de son denenmedir — onun gücünü gerçekten gösteren şeydir..."[3]. Trajik insan, kopmadan "en fazla gerilebilen yay"dır; "İsa ruhlu bir Caesar"dır.

Yaratıcı insanda kırılmıyan, yaralanmıyan, yıkılmıyan şey onun istemesidir: onu güldüre-

1. WM, 962.
2. J, 212.
3. EH, Neden böylesine bilgeyim, 4.

bilen, gülmeyi de öğretmiş olan istemesi. Neşeli insandır o. Ancak yaratıcı insanın neşeli olması, "uzun süren gerilimden zaman zaman kurtulması; uzun sürecek korkunç kararlara kendini adamış ve bu kararlar için kendini hazırlıyan bir insanın doluluğu ve bayram yapması"[1]dır.

Yaratıcı insan "temiz"insandır: o, insanlara bulaşmaz; yalnızlığını sever ve korur. Bu yalnızlık sevgisi bir kapris değildir: o, kendisi gibi bir insan bulamadığından, kendisinden bir şey alacak canlı, dipdiri bir insan bulamadığından yalnız kalır. Onun işi ise dolu dolu ellerle vermektir. Hep veren, ama alacak birşey bulamıyan bir insan "gece türküsü"nde şöyle der: "almanın mutluluğunu bilmiyorum ben: düşlerimde, çalmanın almaktan daha kutlu bir şey olduğunu düşündüm sık sık. / Armağanlar vermekten durmaz elim: bu, benim yoksulluğumdur; bekliyen gözler görüyorum, özlemin aydınlanmış gecelerini görüyorum: bu benim kıskançlığımdır. / Ey armağan verenlerin talihsizliği! Ey güneşimin karartılması! Ey dilemeyi dilemek! Ey tokluktaki korkunç açlık / Benden alıyorlar; ama dokunuyor muyum acaba ruhlarına? Alma ile verme arasında bir uçurum vardır; en küçük uçurumun üstünde bile sonunda bir köprü kurmak gerekir"[2]. Böyle bir yalnızın alabileceği tek şey Ariadne olabilir... başka hiçbirşey!...

Yaratıcı insan s e v e n insandır: İnsanı, insanları, insanların geleceğini, kendi işini seven insan-

1. WM, 991.
2. Z, Gece türküsü.

dır. Yaratıcı insanın sevgisi, acımanın ve bağışlamanın ötesinde olan, "sevilen şeyi yaratan" sevgidir; sevilen insanı dinlendiren ve düşündüren bir sevgidir. Yaratıcı insanın sevgisi küçümsiyen bir sevgidir: küçümsediği şey, sürü ve değerlendirmeleridir; çünkü o, yakınını değil, uzaktakini, geleceğin yaratıcı insanlarını, insanın geleceğini sever. Yaratıcı insan sevdiği şeye ve insana kendini verir; sevmediklerinin de önünden geçip gider. Sevmek değerlendirmek, değerlendirmekse yaratmak demektir.

Trajik insan yeni başarılar, "yeni değerler" ortaya koyan insandır. Yaratıcı insan bu yeni başarılarıyla bir yandan "geçmişi kurtarır"; diğer yandansa geleceğe, insanın geleceğine yön verir: onun işi budur.

Geçmişi kurtarmak, geçmişe yeni bir mâna — kendinde olan bir mânayı — katmak, ona ilk defa bakmak, değerleri yeniden değerlendirmek demektir. "Bütün 'böyle oldu'lar kırık birer parça, birer bilmece, korkunç birer tesadüftür — yaratan isteme, onlar için, 'ama bunu ben böyle istedim!' deyinceye dek! / yaratan isteme, 'ama bunu ben böyle istiyorum!', 'bunu böyle istiyeceğim!' deyinceye dek"[1]. İnsanı kavramada atılan yeni adımlardır bunlar.

'Şimdi', yaratıcı insan için, ancak geleceğin bir parçasıdır: eskiyi yeniden değerlendiren, gelecek için değerlendiren yaratıcı kişinin başarıları — şimdisi — aynı zamanda insanın geleceğine de yön ver-

---

1. İbid., Kurtuluş üstüne.

mektedir. "Ben onlara şairler, bilmece çözücüleri ve tesadüfün kurtarıcıları olarak geleceği yaratmalarını öğrettim, ve her 'böyle i d i 'yi — yaratarak kurtarmayı"[1]: bunlar Zerdüşt'ün sözleridir. Geçmiş, her gelen yeni kuşağın eline, gözlerine, yorumlamasına, kaprislerine bırakılmış bir şeydir; onun mâna ve değer kazanması, her kuşağın yaratıcı insanlarına bağlıdır.

Onlar, geçmişe bir seyirci olarak bakan değil, "geleceğin ışığını yakan", yeni başarılarıyla "buyuran", insanlara yeni bir yöne girmelerini buyuran insanlar; "felsefenin işçileri" değil, İnsana hedef koyanlar, "h a l i s f i l o z o f l a r, b u y u r a n l a r ve y a s a l a r ı y a p a n l a r d ı r ; onlar 'bu b ö y l e o l s u n !' derler; onlar ilkin insanın nereye'sini ve niçin'ini belirlerler, ayrıca da bütün felsefe işçilerinin ve geçmişi fethedenlerin daha önceki çalışmalarını kullanarak — geleceğe yaratıcı bir el atarlar; olan ve olmuş olan herşey de onlara bu iş için bir araç, bir âlet, bir çekiç olur. Onların "bilmesi" y a r a t m a d ı r ; yaratması yasa koymadır; hakikati istemesi — k u v v e t i i s t e m e d i r "[2]. Bunlar için bir şeyin değerini biçmekte ölçü, bu şeyin insan için, insan cinsi için faydasıdır: bunlar bir şeyin "nereye'sini ve niçin'ini, faydasını, insanlar için olan faydasını belirlerler; bilim adamlarının daha önceki çalışmalarını kullanırlar

1. İbid., Eski ve yeni levhalar üstüne, 3.
2. J, 211.

ve onlar için bütün bilme yaratmaları için bir araçtır"[1].

Yaratıcı insan herkesi ve herşeyi kendi hedefine, insan için koyduğu hedefe, âlet olarak kullandığı gibi, tesadüfleri de buna âlet etmeyi, tesadüfleri yakalamayı bilir. Hiçbirşeyi boşa gitmeğe bırakmaz. "En üstün insanlar hüküm sürenlerin ötesinde, bütün bağlardan kopmuş yaşarlar: ve hüküm sürenleri âlet olarak kullanırlar."[2] Bilimi, morali, dini, engelleri bile âlet olarak kullanırlar; çünkü işine yaramıyacak hiçbirşey yoktur yaratıcı insan için bu dünyada. "Filozof — b i z hür insanlar, onu anladığımız mânada filozof —, en çok şeyi kapsıyan sorumluluğu taşıyan, insanın genel gelişmesi için kendini sorumlu tutan insan: bu filozof, o çağdaki siyasî ve iktisadî durumu kullandığı gibi, dini de, kendi eğitici ve yetiştirici işi için kullanır."[3] Yaratıcı insan, insanla ilgili herşeye değer biçtiği gibi, tesadüflerin de değerini biçer. "Her tesadüfü k e n d i tenceresinde pişirir ve ancak iyice pişince, ona k e n d i yemeği olarak 'hoş geldin' der."

Yaratıcı insan yaptığı değerlendirmelerle ölçü veren, "yasalar koyan", "buyuran" insandır: onun işi budur; değerleri t e s p i t e t m e k değil. Ama bunu yaparken, 'bu böyle olmalıdır' derken, bunun tehlikesini iliklerine kadar duyar. O, 'benim için zararlı olan, kendi başına zararlı bir şeydir' diye düşünür; o, "değeri y a r a t a n dır"; o, bir şeyin ne

1. WM, 972.
2. İbid., 998.
3. J, 61.

olduğunu ve nekadar değerli olduğunu söyliyen insandır; "hakikati ilk defa y a r a t a n insan"dır. Onun varlığı insan dünyasının alınyazısıdır: iyinin ne olduğunu, kötünün ne olduğunu bir o bilir; yeryüzüne mânasını ve geleceğini bir o kazandırır; bir şeyi iyi veya kötü y a p a n , onun tabiî değerini gören bir o vardır.

Yaratıcı insan, İnsan için acı çeken insandır; "yıldızları kendi etrafında dönmeğe zorlıyan" insandır. Yaratma: "hem taş, hem de çekiç olma"dır; yaratma: "bu, büyük kurtuluştur — acı çekmeden kurtulma; ve hayatın hafiflemesidir. Ama yaratıcının varlığı için acı gereklidir, çok değişme gereklidir"[1].

Trajik kişilerin kendilerine ve insana koydukları hedef*, herşeyi ona âlet ettikleri hedef nedir? "Büyük ödev ve soru [şudur]: bir bütün olarak yeryüzü nasıl yönetilmelidir? ve bir bütün olarak — bir millet, bir ırk olarak değil, bir bütün olarak — "insan" n e i ç i n yetiştirmeli ve eğitilmelidir?"[2]. Yaratıcı insanlar bunu kendilerinde denerler; kendileri, yapıp ettikleri ve eserleri buna bir cevaptır: çünkü onlar kendi kendilerini yaratan insanlardır. Bir filozof "sürekli olarak alışılmamış şeyler yaşıyan, gören, duyan, sezen, bekliyen, onların düşünü kuran insan; kendi düşüncelerinden, bunlar dışardan, üstten, alttan gelen şeylermiş gibi, k e n d i n c e olaylardan ve yıldırım çarpmalarından vurulan

1. Z, Erenlerin adalarında.
* Nietzsche'nin koyduğu hedef.
2. WM, 957.

insandır; belki de kendisi, yeni yıldırımlara gebe bir fırtınadır; kader vergisi olan bir insan, etrafında hep inleme sızlama bulunan, boşluk bulunan, korku uyandıran bir hava bulunan insandır. Bir filozof: o, sık sık kendinden kaçan, sık sık kendi kendinin karşısında korku duyan — ama hep yeniden 'kendine gelecek' kadar meraklı olan bir varlıktır"[1]. Yaratıcı insan deneyen insandır: insan için birçok imkânları deneyen, bunları önce kendinde deneyen insandır. Kendi varlığı bir hedef olur ve dar çerçeveli topluluklara — milletlere, ırklara — hedef koymuş ve koyan morallerin aksine, bir bütün olarak İnsana, insan cinsine hedef koyar. Yaratıcı insan d o l u olduğu ölçüde eseri b ü y ü k olur; eseri büyük olduğu ölçüde koyduğu hedef, bu eserle koyduğu hedef, u l u bir bir hedef olur. Yaratıcı insan yasalar koyan bir moral — kendi değerlendirmelerini ve başarılarını — ortaya koyar. Bu, yeryüzündeki bütün yaratıcı insanlar için bir "moral"dir; yani "bir varlığın varlık şartlarına sıkı sıkıya bağlı olan bir değerlendirme sistemi"dir; bir moral veya bir yasa ki, bunda her yaratıcı kişi, hep yeni baştan geçmişle ve kendi kendisiyle hesaplaşarak, k e n d i varlık şartlarını, k e n d i erdemini bulmak, k e n d i eserini ortaya koymak zorundadır: hep kendi kendisinin yenilenmesini istiyen bir moral. Çünkü "bir olay, bir eser, her çağ ve her yeni tür insan için yeni şeyler konuşur. Tarih hep y e n i h a k i k a t l e r dile getirir"[2]. Hedef, herşeyin ona

---

1. J, 292.
2. WM, 974.

âlet olduğu hedefse, "insanlık" değil, fazla insan olan insan, *Übermensch*, üstinsan, büyük çapta yaratıcılar, trajik insanlardır. Büyük çapta yaratıcı insanların yapıp ettiklerine, aktivitesine yön veren şey, g e l e c e k, insanın geleceği ve onun hazırlanması, yani yaratıcı insanlara, kendi gibilerine yol açmalarıdır. Yeryüzünün efendileri yeryüzünün efendilerini hazırlarlar.

Bu bakımdan her halis filozof büyük bir eğiticidir, başka bir deyişle büyük bir ayartıcı ve uyartıcıdır. Böyle "bir eğitici hiçbir zaman kendi düşündüğünü söylemez: herhangi bir konuda, eğittiği insanın yararına olduğunu düşündüğü şeyi söyler. Bu saklanmasını hiçkimse anlamamalıdır; samimî olduğuna inandırmak, onun ustalığıyla ilgili bir şeydir. O, eğitmenin ve cezalandırmanın her yolunu kullanabilmelidir: belli bir yapıda olan bazı insanları o, küçük düşürmenin kamçı vuruşlarıyla ileriye götürür; başkalarını, tembelleri, kararsızlıkları, korkakları, şan ve şereflere düşkün olanları da belki aşırı bir övme ile. Böyle bir eğitici iyinin ve kötünün ötesindedir, ama kimse bunu bilmemeli"[1]. Böyle bir eğitici, kişileri sürüden ayrılmaları için ayartır; milyonlarca insana y e n i yollar açar ve insana, kendi geleceğinin kendi istemesine bağlı olduğunu, kendi geleceğini kendisinin çizebileceğini gösterir.

Yaratıcı insan kendindekileri ve kendini v e r m e k için kendisi gibi olacak insanları a r a r : "alan insana aldığı için verenin teşekkür etmesi gerekmez mi? Armağan etmek şiddetli bir ihtiyaç de-

---

1. İbid., 980.

ğil midir? Almak — birine acımak değil mi?"[1]. Zerdüşt kırk yaşındayken, dağdan inmeden önce, tan ağarırken birgün güneşe: "sen, ey büyük yıldız! aydınlattıkların olmasaydı ne olurdu senin mutluluğun!"[2] dememiş miydi? Ancak bu alanları, diğer alanlarla — yaratıcı insanların elini ayağını koparmak istiyen, yaratıcı insanı paylaşmak istiyen sürü insanlarıyla — karıştırmamak gerekir: bu sonuncuları trajik insandan a l ı r l a r; diğerlerine ise trajik insan kendisi v e r i r Trajik insan bir şeyi veya bir insanı "s e ç m e k l e şereflendirir, k a b u l e t m e k l e, g ü v e n m e k l e şereflendirir"[3] onu insanoğlu insan.

Yaratıcı insan başkalarına, dünyada olup biten herşeyin hedefsizliğini gören başkalarına hayatı sevdiren; Zerdüşt var diye yaşamakta değer gördüren; Zerdüşt — kendisi ve kendi gibileri — var olduğu için, hayata ve kendine 'yürü' dedirten insandır.

Herşeyin ardıarası kesilmiyen hedefsiz tekrarlanmasında, bu hayatı yaşanır kılan, bu dünyayı ayakta tutan, ona mâna ve değer kazandıran tek varlık, trajik insanlardır: "dağları yerinden oynatan" insanlar değil, "dağlarla yapı kuran" insanlar...

---

1. Z, Büyük özlem üstüne.
2. İbid., Önsöz, 1.
3. WM, 1003.

"Die Wüste wächst: weh, dem, der Wüste birgt!
Stein knirscht an Stein, die Wüste schlingt und würgt.
Der ungeheure Tod blickt glühend braun
und k a u t —, sein Leben ist sein kaun...

V e r g i s s n i c h t, M e n s c h, d e n W o l l u s t a u s g e l o h t
d u — b i s t d e r S t e i n, d i e W ü s t e, b i s t d e r T o d "[1]

Görüldüğü gibi, Nietzsche'ye göre, insanlar arasındaki yapı ayrılığı, onların realiteyi, yani insan başarılarını ve olayları değerlendirmelerinde ortaya çıkar. Bu çeşitli değerlendirme tarzlarının şu veya bu şekilde meydana getirdikleri moraller iki ana grupta toplanabilir. Bu, 'iki ana tip dğerlendirme tarzı vardır' demek, 'iki ana tip insan vardır' demekle birdir. Aradaki üçüncü tip — hür insan — bir ara durumdur; değerlendirmeler yapmıyan, ya da d a h a yapmıyan insanların durumudur. Moralleri dolaşan*, temellerini araştıran Nietzsche, bunu şöyle dile getirir: "şimdiye kadar yeryüzünde geçerli olmuş ya da geçerlikte olan birçok ince ve kaba moralleri dolaştığımda, düzenli olarak birlikte tekrarlanan ve birbirine bağlı bazı

1. DD, Çöl büyüyor: vay haline içinde çöl gizliyenin.
"Çöl büyüyor: vay haline içinde çöl gizliyenin!
Taşla taç gıcırdar, çöl yutuyor, boğuyor.
Sonsuz ölüm kıvılcımlar saçıp kara kara bakıyor
ve ö ğ ü t ü y o r —, yaşamasıdır öğütmesi.

U n u t m a, e y i n s a n, z e v k h ü c r e l e r i n e i ş l e m i ş
t a ş s e n, ç ö l s e n s i n, ö l ü m s e n..."

* Der Wanderer.

ana çizgiler buldum: tâ ki sonunda iki ana moral tipi ayrıldı ve ana bir ayrılık ortaya çıktı. Bir efendi morali, bir de köle morali vardır"[1]. Sonuncusu sürü insanının, "moralli insan"ın, insan başarılarını ve olayları sürüce, o sürünün faydası açısından değerlendirmesiyle ortaya koyduğu katı moral değer yargılarının bütünü; ilki ise yaratıcı kişilerin, trajik kişilerin kendi varlık şartlarına dayanan değerlendirmeleri, insan başarılarının ve olayların tabiî değerlerini görerek yaptıkları değerlendirmelerdir.

Bu iki değerlendirme tarzı, yani bu iki ana insan tipi yanyana bulunur, yanyana yaşarlar ve sürekli olarak birbiriyle çatışırlar. Kaldı ki, bu iki değerlendirme tarzı tek kişide bile çatışabilir. İnsanın, insan hayatının ve kişinin çatışmalı yapısındandır bu. İnsanın ve kişinin bu çatışmalı yapısı, insan başarılarının temelidir. "Hemen şunu söylemek gerekir ki, bütün yüksek ve karışık kültürlerde, bu iki morali bağdaştırma çabaları, daha çok ta bu morallerin karıştığı ve karşılıklı olarak yanlış anlaşıldığı görülür; gerçekten de, bu moraller arada sırada yanyana dururlar — aynı insanda bile, tek ruhun içinde bile"[1].

Dikkat edilmesi gereken nokta şu: bu çatışmada çatışan "iyi" ile "kötü" değildir; "iyi" ile "kötü" hazır etiketlerdir ancak. "Kendi başına iyi" ve "kendi başına kötü" olan bir şey, bir değer yok, insanların "iyidir" dediği şeyler, "kötüdür" dediği şeyler vardır; yani moral değer yargıları vardır.

---

1. J, 260.

İnsanla ilgili herşeyin değerlendirilmesinde ortaya konan bu değer yargıları, insana göre, sürüye göre, insan tipine göre, morale göre değişir. Ancak bu değişiklik, şeylerin tabiî değerine uygun bir değerlendirmenin, göresiz bir değerlendirmenin yapılamıyacağını göstermez; ne var ki, şeylerin bu tabiî değerini, insanın hayatı için olan değerini ancak yaratıcı kişiler görebilir; bunun, yani bir şeyin "ne için değerli" olduğunun gösterilmesi de yaratıcı kişilerin bir başarısıdır.

Değerlendiren sürü insanı ise: sürü için, sürüsü için, kendisi için zararlı olan herşey "kötüdür": d o l a y ı s ı y l a sürüsü için, kendisi için yararlı olan "iyidir" Bir sürü ve bir çağ için faydalı olansa, başka bir sürü ve çağ için faydalı olmıyabilir. Sürü insanının insanları değerlendirmesinde ve insan idealleri ortaya koymasında durum aynıdır: kendi gözleriyle gören kişi, hür ve yaratıcı insan sürü için tehlikelidir: o "kötü insan"dır. Sürü insanını doğrudan doğruya ilgilendiren, bu "kötü" insandan gelen tehlikedir. D o l a y ı s ı y l a ancak sürünün bir teki olan, kendisi gibi iki yüzlü olan moralli insan "iyi insan"dır; iyidir, çünkü zararsız insandır; iyidir, çünkü korkulacak yanı yoktur!... Apaçık görülüyor ki, bu değerlendirmelerin, şeylerin ve insanların kendileriyle, realiteyle ilgisi yok.

Trajik insansa, o çağda ve çevrede geçerlikte olan moralin dışında, "iyinin ve kötünün ötesinde" olan insandır. "İyinin ve kötünün ötesinde" olmak, değerlendirmemek, değerlendirememek, ya da insan başarılarının kendilerine öz bir değerden

yoksun olduklarına inanmak demek değildir. "İyinin ve kötünün ötesinde" olmak: moral değer yargıları kurmamak, yani geçerlikte olan moral değer yargılarını yok saymak ve bir sürünün faydasını gözönünde bulundurarak değer yargıları kurmamak demektir: çünkü onlar aslında yoktur; onların realiteyle ilgileri yoktur; göreli yargılardır. "İyinin ve kötünün ötesinde" olmak: kişinin, sürünün moral değer yargılarının şeylerle ilgisi olmadığını g ö r e r e k, k e n d i g ö z l e r i y l e g ö r e r e k, şeyleri tabiî değerlerine uygun olarak değerlendirmesi demektir. Böyle bir değerlendirmede her kişi, kendi kendisiyle ve insanla ilgili herşeyle karşı karşıya kalır; böyle bir değerlendirmede her kişi, geçerlikte olan moral değer yargılarıyla hesaplaşır, çatışır ve yaptığını yapar; yaptığı ise, insanla ilgili herşeyi yeniden değerlendirmek, onlara yeni bir boyut kazandırmaktır.

Bu bakımdan yaratıcı insan için iyi veya kötü olan bir şey yok, "moral olay" diye bir şey yok, ancak insan başarıları ve insan olayları vardır. Diğer yandan, yaratıcı insan, insanlar arasındaki yapı ayrılığını görmüyor değildir. Bu ayrılığı görür, hem de çok açık görür. O, yaratıcı olduğu için, yaptığını yapar, e s e r i n i ortaya koyar; bu eserle de moral değer yargıları değil, "yeni bir değer" ortaya koyar. Onun en başta bildiği şey y a p m a, yaratma olduğu için, ilk bakışta gördüğü şey, kendisi gibi dolu dolu insanlar, dolu dolu ellerle veren insanlardır; d o l a y ı s ı y l a kendisi gibi ol-

mıyanlar zavallı, nasibi kıt, kansız, soysuz, "fena"* insanlardır.

Yaratıcı insanın, yaşamasıyla ve eseriyle ortaya koyduğu zıtlık, "iyi insan - fena insan" zıtlığıdır. O, bir şeye 'iyidir' veya 'kötüdür' demez; ancak iyi ve fena insanlar, dipdiri ve kansız insanlar, ve bunların yaptıklarını görür.

Demek oluyor ki yaratıcı insanın zavallı olarak, "fena insan" olarak gördüğü insan tipi — sürü insanı —, sürü insanının "iyi insan" dediği insandır; sürü insanı için ise "kötü insan", kendi sürüsünün morali dışında olan insan, bu arada da yaratıcı insandır.

Sürü insanının insanları değerlendirmesi, onların tek tek hareketlerinin morale uygun olma veya olmamasına, morale uygun görünme veya görünmemesine dayanır. Yaratıcı insansa, insanların tek tek hareketleri karşısında hemen moral bir değer yargısı savurmaz; bir bütün olarak kişileri değerlendirir, yapılarına uygun değerlendirir ve bir hareketin değerlendirilmesi söz konusu olunca, onu k i m i n yaptığına bakar.

Taban tabana zıt olan bu iki değerlendirme

---

* Almancadaki *'schlecht'* ile *'böse'*, İngilizcedeki *'bad'* ile *'evil'*, Fransızcadaki *'mauvais'* ile *'méchant'* arasındaki farkı Türkçede başka başka kelimelerle göstermek biraz güçtür; çünkü her iki kelimenin karşılığı olarak Türkçede *'kötü'* kelimesi kullanılmakta ve anlam farkı yapılmamaktadır. Bu yazıda *'kötü'* kelimesi *'böse-evil-méchant'*ın karşılığı olarak; *'fena'* kelimesiyse *'schlecht-bad-mauvais'*nin karşılığı olarak kullanılmıştır; çünkü Türkçede *'fenalık geçirmek'* deyimi vardır ki, bu anlamda *'fena'*, Nietzsche'nin *'schlecht'*le dile getirmek istediğini, tam değilse de, azçok karşılıyabilir.

tarzının birbiriyle çatışması kaçınılmaz olduğu kadar tabiidir. Bir daha söylemek gerekir: burada çatışan "iyi" ile "kötü" değildir, çatışan, kendi gözleriyle gören insanla sürü insanıdır; başka bir deyişle: çatışan "iyi-fena" zıtlığıyla "iyi-kötü" zıtlığıdır, iki ana moral tipidir; yani iki moralin "iyiler"i veya bu morallerin fena ile kötü insanları ve bu insan tiplerinin ayrı ayrı bir başarısı olan değerlendirmeleridir.

"İyi ile fena" ve "iyi ile kötü" zıt değerlerinin her ikisi, yüzyıllar boyunca yeryüzünde korkunç bir şekilde birbiriyle savaşır; ve hernekadar ikinci değer* uzun zamandan beri ağır basıyorsa da, bu savaşın bir sonuca bağlanmadan sürüp gittiği yerler şimdi de yok değildir. Denebilir ki, bu arada bu savaş hep daha yüksek seviyede, tam da bu yüzden hep daha derin, hep daha içten oldu: öyle ki bugün, belki de bu anlamda çatışmalı olmak, üstelik te bu zıtlıkların çarpıştığı bir alan olmak, "üstün yapılı insan"ın, "mâna dolu insan"ın en ayırıcı belirtisidir"[1].

Değerler problemi konusunda Nietzsche'yi konuşturmak istiyenlerin, bu parçanın birinci bölümü üzerinde özellikle durmaları gerekir. Nietzsche'nin zıt değerler dediği şey, "iyi" ile "kötü" veya "iyi" ile "fena" değil; bir bütün olarak, bir insan başarısı olarak, bir moral olarak "iyi-kötü" zıtlığı ve başka bir bütün, başka bir insan başarısı, başka

* Bir bütün olarak, bir "değer" olarak, bir insan başarısı olarak "iyi-kötü" zıtlığı, sürü morali.

1. GM, Birinci deneme, 16.

bir moral olarak "iyi-fena" zıtlığıdır. İki ayrı ve zıt moral, iki ayrı ve zıt insan başarısıdır anlatmak istediği.

Yüzyıllar boyunca çatışan, işte bu iki zıt değerlendirme tarzıdır, yaratıcı insanla sürü insanıdır. Yaratıcı insanların, her alandaki yaratıcı insanların attıkları adımlar, eserleri ve başarıları da, bu çatışmanın ürünleridir.

İnsan hayatının yapısındaki bu çatışmalı durumu en açık şekilde ortaya koyan hür kişidir: kişi belli bir moralin içinde yetişir; onun çevresinde belli bir moral vardır; o, kendi gözleriyle görmeğe başladığında, bu moralden koptuğunda, sürekli olarak o sürünün moraliyle, ama kendi kendisiyle de çatışmak zorundadır; kendi yolunu ararken, sürünün çıkardığı engelleri bir yana itebilmek için birçok çıkarını, rahatını, birçok duygularını tepmek zorundadır; oysa teptiği şeyler arasında o zamana kadar sevdiği insanlar olabilir, onu elinden tutmuş ve onlar için minnet duyduğu insanlar olabilir. İşte o zaman boğazı tıkanır hür insanın; bu ara dönemi arkada bırakıncıya kadar, yaratıcı insan oluncaya kadar, sık sık boğazı tıkanır hür kişinin.

"İyinin ve kötünün ötesi"ne geçmek ve sürü insanının moral değer yargılarının insan realitesine aykırılığını göstermek; sürü moralinin temelini neyin meydana getirdiğini ve insanı hangi yöne sürüklediğini göstermek, yeni bir değerlendirmenin gerekliliğini göstermek; Nietzsche'nin — ve Zerdüşt'ün — istediği budur. İnsanlar arasındaki farkı, sürü insanıyla çeşitli basamaklardaki hür in-

san ve trajik insan arasındaki farkı, "iyi" ile "fena" insan arasındaki farkı ve bu farkın kaçınılmazlığını görmemek değildir bu. "Benim i s t e d i ğ i m, tam o tehlikeli çözümle istediğim, şudur: "i y i n i n v e k ö t ü n ü n ö t e s i n d e" [olmak] ama bu, "iyinin ve fenanın ötesinde" [olmak] demek d e ğ i l d i r hiç olmazsa"[1]. Nietzsche'yi değer relativisti veya değer anarhisti olarak göstermek istiyenlerin, bu 'değildir'e özellikle dikkat etmeleri yerinde olur.

Nietzsche'nin temelden sarsmak istediği şey, sürünün moral değer yargılarıdır, sürü moralinin baş değer olduğu inancıdır; öyle ki bu moralin yüzünden çekirdeği olan birçok insanlar harcanmasın; öyle ki bir şey yapabilecek insanlar güme gitmesin... Çünkü insanla ilgili herşeyin — bu arada bir insan başarısı olarak moralin de, dinin de — değerlendirilmesi, insanın hayatındaki mânasının gösterilmesi, ancak ve ancak kendi gözleriyle gören yürekli kişilerin, azların, "iyiler"in — ama sürünün dilinde "kötüler"in —, yaratıcı insanların, insana hedef koyan trajik kişilerin işidir. Çünkü insanla ilgili şeylerin değerinin ölçüsü, ancak ve ancak realiteyi kendi gözleriyle g ö r e n kişilerin gözleridir; bu ölçünün birimi de, bu insanların insana, tek tek kişilere ve geleceğe hedef koyan, geçmişi ve şimdiyi yeniden mânalandıran ve ileriye götüren aktivitesi, eserleridir.

"Bugün*, b ü t ü n bilimlerin, filozofun gele-

---

1. İbid., Birinci deneme, 17.
* 19. yüzyılın sonları.

cekteki ödevi için ön çalışmalar yapmaları gerekir: filozofun bu ödevi ise, d e ğ e r p r o b l e m i n i çözmek, d e ğ e r l e r i b a s a m a k l a n d ı r m a k - tır"[1]: Nietzsche'nin bu sözlerinden sonra üç çeyrek yüzyıl geçti. Bu süre içinde Batıda ve yeryüzünün bir ucundan diğer ucuna kadar birçok şey değişti; hızı akla hayale sığmıyan görünüşteki değişikliklerin yanında, özce çok önemli bazı değişiklikler de olmuştur. Özdeki bu değişiklikler nelerdir? Bunlarda Nietzsche'nin düşüncelerinin payı ne? Bugünün Batı dünyası, üzerinde bulunduğu yön bakımından Nietzsche'ye neler borçludur? Bunlar, Nietzsche'yi bazı yarım açıklama denemeleri ve pekçok yanlış yorumlamalar bir yana, daha araştırılmamış sorulardır.

---

1. İbid., Birinci deneme, sondaki not.

B — ÇAĞININ REALİTESİ KARŞISINDA NİETZSCHE

Bir düşünürü araştırırken, birbiriyle çok ilgili, ama aynı zamanda ayrı olan iki şeyi birbirinden hep ayırmak, dikkatle ayırmak zorundayız. Bunlardan biri, bir düşünürün insan görüşü veya çeşitli insan problemlerini kavrayışı, bu problemlerle ilgili söyledikleri, bu problemlerde attığı adım; diğeriyse, kendi çağını ve bu çağın problemlerini, b i r d e f a l ı k olan problemlerini görmesi, içinde yaşadığı tarihî anı ve kendi durumunu kavrayışı, bunlarla ilgili söyledikleridir.

Gerçi, çeşitli insan problemlerinin araştırılmasında hareket noktası hep, olan biten, bir defalık durumlar vè olaylardır şüphesiz. Ama bir düşünür, bir insan problemi konusunda söyliyeceğini söylerken, hernekadar tarihî bir durumdan, bir defalık bir olaydan düşünme yoluna koyulsa da, kavradığı şey özden bir şeyse, ortaya koyduğu bilgi, artık belli tarihî bir duruma veya olaya bağlı olmaktan çıkar, insanın yapısıyla ilgili bir problemin bilgisi olur. Felsefî bilgi bu şekilde ilerler.

Ayrıca bir düşünür, içinde yaşadığı çağı ve durumları en iyi kavrıyan ve onlara yön vermek istiyen bir kişi olarak, kendi çağı ve çevresiyle ilgili bazı düşünceler de ortaya koyar veya koyabilir. Bunlar, belli tarihî bir durumla ilgili düşüncelerdir ve ancak o verilen durum için doğrudur; bir defalık bir durumla ilgili çözüm denemeleridir bunlar.

İster bir insan problemiyle ilgili, isterse de doğrudan doğruya belli bir durumla ilgili kavranılan şey, problemlerin veya durumların kendilerine uygun, özden bir bilgi sağlıyorsa, her iki durumda ortaya konan düşünceler birer hakikati dile getirirler. Ancak sağlanan bu bilgilerin çeşidi ayrıdır: denebilir ki, birinci durumda sağlanan bilgi *a priori* bir bilgi, diğerinde de *a posteriori* veya ihtimalî bir bilgidir.*

Bu bakımdan, bir düşünürün insan problemleriyle ilgili düşüncelerinin, belli bir durumla ilgili söylediği düşüncelerle karıştırılmaması gerekir. Çoğu zaman yapıldığı gibi, bunlar karıştırıldığında, çok tehlikeli sonuçlar ortaya çıkar: aktarma problemler real problemler olarak gösterilir; aktarma çözüm denemeleri uygulanmak istenir ve çeşitli çıkmazlara saplanılır. Oysa başka bir çağ veya başka bir durum için kavranılmış, söylenmiş ve çoktan arkada kalmış düşüncelerle uğraşılırken, şimdinin kendine öz üşüşen problemleri görülmez olur.

---

* Bu terimlerle ve bu ayırımla ilgili bak: T. Mengüşoğlu: Felsefeye giriş, Üniversite yayınları, 1958, sayı: 773, s. 62.

Düşünürlerin insan problemleriyle ilgili söyledikleri söz konusu olunca, onları arkada bırakmak diye birşey yoktur: hep yeniden ele alınır, ortaya koydukları kalıcı düşünceler gösterilir, hep yeniden değerlendirilir; belli bir çağ için söylenmiş düşüncelerinse, o çağ gibi, ancak tarihî değeri vardır.

İnsan problemleri konusunda ve tarihî problemler konusunda söyledikleri, bugün en çok karıştırılan düşünürler Nietzsche ve Marx'tır denebilir. Bazı tarihî problemler için söyledikleri, insan problemleri için söylenmiş gibi eleştirilir; oysa bunlar, çözüm denemeleriyle birlikte, çoktan problem olmaktan çıkmıştır; çözüm istiyen, yön verilmesi gereken yeni problemler, yeni durumlar ortaya çıkmıştır.

Ne var ki, bugünü keskin bir gözle kavrıyabilmek için, insanın yapısıyla ilgili problemlerin içinde rahat rahat dolaşabilmek gerekir; ama bu problemlerin içine girebilmek için de şimdinin problemlerinden hareket ederek, geçmiş düşünürlerin düşünceleri ile hesaplaşmak gerekir. Görüldüğü gibi içiçedir bunlar. Çağın problemlerini ancak keskinleştirilmiş gözler görebilir; ama gözleri bilemek, şimdinin problemlerine bakmakla ve geçmiş düşünürlerin insan problemleri konusunda söyledikleriyle boğuşmakla başlar ve bu hep böyle sürüp gider.

Şunu da söylemek gerekir: bir düşünürün kendi çağıyla ilgili düşünceleri daha ilgi çekicidir: h e r k e s i ilgilendirir! Ayrıca, h e r k e s te bu konuda söz hakkı tanır kendine: söylenenlerin doğ-

ruluğuna, yanlışlığına bakılmaz pek: yeter ki biraz acaip olsun!

Bir düşünürü araştırırken bizi ilgilendiren şey, çeşitli insan problemleriyle ilgili söyledikleridir. Ancak Nietzsche, çağımızı hazırlıyan başlıca düşünürlerden, en ağır basan düşünürlerden biri olduğundan, çağımızın arka plânı olarak kendi çağı için söylediklerini; çağımızın da dönüp dolaşıp içinden çıkamadığı bazı durumlarla ilgili söylediklerini ve çağımıza vermek istediği yönü ele almak yerinde olur.

1 — ÇAĞIN DEĞERLENDİRİLMESİ

19. yüzyılın, insanı ve "değerler"i değerlendirmesi belli bir morale ve bu moralin değer yargılarına dayanır. Bu moral, — onda bir bakıma tam zıt iki eğilim, iki farklı değerlendirme tarzı ayrılabilirse de —, sürüce değerlendirmelerinin meydana getirdiği bir moraldir. 19. yüzyıl Avrupa moralinin zıt, ama ikincisi birincinin sonucu olan değerlendirme tarzlarından biri, Hristiyanlığın değerlendirme tarzı; diğeriyse onun karşı kutbu, ama aynı zamanda bir sonucu olan bilimci-pozitivist, demokrat-sosyalist değerlendirme tarzı, "Tanrı"nın, "öte dünya"nın yerine "modern toplum"u koyan değerlendirme tarzıdır.

19. yüzyıl Avrupa'sında en göze çarpan oluşlardan biri, bu iki sürüce değerlendirme tarzının birbiriyle çatışması ve bir insan başarısının — bir "değer"in — ön plândaki yerini başka bir insan başarısına bırakmasını sağlamak için olan bir çatışmada ortaya çıkan, "modern insan" idealine aykırı, birkaç büyük çapta yaratıcı insandır.

Tarih boyunca insan başarılarının değişen değerlendirilmesiyle, bu başarılara verilen önemde

değişiklik görülür. Bu başarılardan biri, o çağda büyük çapta bir veya birkaç yaratıcı insan onda yeni adımlar attığı için, ön plâna geçer, diğer başarıları etkiler, zamanla da sürünün elinde moda haline gelerek, o çağın rengini, özelliğini ya da kültürünü meydana getirir. Çünkü "kültür, herşeyden önce, bir milletin hayatının bütün görünüşlerindeki sanatça stil birliğidir"[1]. Başka bir deyişle, kültür bir insan topluluğunun başarıları arasındaki stil birliğidir; bu stil birliği ise, o topluluğun değerlendirmelerindeki birliğe dayanır.

Bu bakımdan kültürle moral arasında şöyle bir bağ vardır: her kültür belli bir morale, yani insan dünyasının belli bir değerlendirmesine, özellikle de bu değerlendirmeyle ön plâna geçen, ağır basan, baş değer sayılan başarıya veya başarılara dayanır.

Bir kültürde ağır basan başarılara göre Nietzsche, tarih boyunca üç tip kültür ayırır: bunlardan biri, realiteyi taşıyamıyan, realiteden kaçan, yaşayabilmek için realiteyi değiştiren bir değerlendirmeye dayanan kültürdür.

Bu kültürü kuran insanlar, "acıyla dolu olan bu dünya"dan ya sanat yoluyla (apollonik sanat, romantik sanat), ya da hayattan yüz çevirmek, bu dünyadaki şeylerin hepsine 'hayır' demekle, askctism yoluyla k a ç a r l a r Karamsar bir görüşün ortaya koyduğu *artistik* kültürlerdir bunlar; aralarında en tipik olanı ise buddhist kültürüdür.

Diğer bir kültür, "insan aklı"nın ve bilimin sınırsız gücüne kayıtsız şartsız inanan bir değerlen-

---

1. UB, İlk parça, 1.

dirmenin ortaya koyduğu ve en tipik örneğini İskenderiye kültüründe bulan *sokratik* kültürdür. Üçüncü tip kültürse, en geniş anlamda bilimin — bilginin — sınırsız gücüne inanmasalar da, kendilerinin bir varlık şartı olarak bilim yapan, bilmek zorunda olan insanların ortaya koyduğu Yunan kültürü, *trajik* kültürdür.

Geçen yüzyılın yaratıcı kişilerinden biri olarak Nietzsche kendi çağını nasıl görüyor? Böyle bir çağın nereye doğru gittiği veya itildiği konusunda: bunda yaratıcı kişilerin payının ne kadar, ödevlerinin neler olduğu konusunda ne düşünüyor?

İşte Nietzsche'nin gözlerinin gördüğü çağının durumu: "dinin suları kabarıyor ve arkalarında bataklıklar, suyu durgun göller bırakıyor; milletler düşmanca birbirinden ayrılıyor, birbirini parçalamak istiyor. Bilimler, her ölçünün dışında ve en kör bir *laisser faire** anlayışından dağılıyor ve kendisine kesin bir şekilde inanılan herşeyi eritiyor; kültürlü sınıflar ve devletler, son derece hor görülmeğe değer bir sermaye birikimiyle mesafe katediyor. Dünya, daha fazla dünya hiç olmamıştı, sevgi ve iyilikten daha yoksul hiç olmamıştı"[1]. "Modern dünyamız baştanbaşa İskenderiye kültürünün ağına düşmüştür; onun ideali, bilginin en yüksek güçleriyle donatılmış, bilimin hizmetinde çalışan, ilk atası da Sokrates olan t e o r i k i n s a n dır."[2] Bunun başlıca örnekleri Goethe'nin insanı — Faust

---

* *Bırak yapsınlar,* başıboşluk.

1. İbid., Üçüncü parça, 4.
2. GT, 18.

tipi — ve daha popüler olan Rousseau'nun insanıdır.

Rousseau'nun insanından "yaygara koparan devrimlere itmiş ve şimdi de iten bir güç ortaya çıktı; çünkü bütün sosyalist sallantılarda ve yer sarsıntılarında, hep Aitna'nın altındaki ihtiyar Typhon gibi kımıldayan Rousseau'nun insanıdır daha. Yüksekten bakan kastlardan, zorlanmış, amansız zenginlikten ezilmiş, rahipler tarafından ve fena eğitimden bozulmuş, geleneğin gülünç alışkanlıklarından dolayı kendi kendisinden utanan insan, zavallılığında "kutsal tabiat"a sığınır; ama birdenbire, bu tabiatın, Epikuros'un herhangi bir tanrısı kadar kendisinden uzak olduğunu duyar. Duaları ona ulaşmaz: o, tabiata aykırı olanın karmakarışık boşluğunda öylesine derin batmıştır ki"[1].

Goethe'nin insanı, "karanlık itilimli iyi insan"ı daha sonra, Batı dünyasının "teorik insan"mı; "kitap tozundan ve baskı yanlışlarından kör olmuş kütüphaneci ve düzeltici"[2], *"Philister"*[*], "âlim", üniversite profesörü, üstad tipini vermiştir.

19. yüzyıl Batı Avrupa'sının toplumu çöken bir toplumdur. Bu toplumda "kültürlü olmanın ancak rolü oynanır; kültürlü insan yoktur. Çeşitli güçlerin onda bir tek hedefin boyunduruğu altına tereddütsüzce koşulmuş olan büyük kurucu insan eksiktir. Şimdiki insanımız çok bölümlü bir insandır, yaratılmış en ilgi çekici karmakarışıklıktır: ama bu, dünyanın yaratılışından önceki karmakarışıklık değil, ondan sonraki karmakarışıklıktır. Bu tipin en güzel örneği olarak

1. UB, Üçüncü parça, 4.
2. GT, 18.
* Dar Kafalı insan.

Goethe (h i ç m i h i ç O l y m p o s ' l u o l m ı - y a n Goethe!) verilebilir"[1].

Çöküntü, "insanlığın, ana tabiî güdülerinden büsbütün sapması"[2], değer yargılarının büsbütün soysuzlaşması, insanın biopsişik bakımdan soysuzlaşması demektir. Bu çöküntünün nedeni, Hristiyanlığın insan ve dünya görüşüne dayanan Batının sürü morali; sonuçları ise "zaaf-kötülük; hastalık-hastalıkhlık; suç-suçluluk; bekârlık-kısırlık, histerism-isteme zayıflığı; alkolism; karamsarlık; anarhism; dizginsizlik (d ü ş ü n m e a l a n ı n d a - k i dizginsizlik te). İftiracıların, kuyu kazanların, başkaları için kuşku uyandıranların, yıkıcıların"[3] ortaya çıkmasıdır.

Bu bitkinliğe karşı kişi, yapısına göre, çeşitli tedbirlerle karşı koyar; ama bu tedbirler, bu bitkinliği arttırmaktan başka işe yaramaz. Kişi, karşı koyma gücünü yitirdiği için, tesadüfler tarafından yönetilir; bir buraya bir oraya itilir. Aşırı derecede duyarlı olduğu için, hemencecik nem kaptığı için "yaşantılarını son derece kabalaştırır ve büyütür"; hemencecik duygulandığı için altruist olur! Kendini kendine unutturacak şeyler arar: içki içer ("işçinin ihtiyacı"), uyuşturucu maddeler kullanır (afyon içer). Bunları "kayıtsız şartsız söz dinlemesi, mekanik aktivitesi, hemen karar vermeyi ve bir şey yapmayı gerektirebilecek şeylerden ve insanlardan ayrılması"[4] tamamlar. Bunlar, o çağın "erdemler"i

---

1. N.
2. WM, 39.
3. İbid., 42.
4. İbid., 45.

bile oldu; moral değerler merdiveninde onlara çok önemli bir yer verildi.

İşte 19. yüzyılın "modern insan"ı bu çökmüş insandır. Bunun yanında koyu hristiyan, "öte dünya"cı, bitkin insan yer alır.

Bu yüzyılın moralini besliyen "tantanalı sözler şunlardır: göz yumma (yani "evet ve hayır diyememe"); *la largeur de sympathie** (üçte biri ilgisizlik, üçte biri merak, üçte biri de hastalıklı derecede heyecanlanabilme); "objektif olma" (kişilik eksikliği, isteme eksikliği, "sevememe"); kurallara karşı "hür olma" (romantism); sahtekârlığa ve yalancılığa karşı "hakikat" (naturalism); "bilimcilik" *(document humain"***: Türkçesi macera romanı ve kompozisyon yerine yanyana koyma); düzensizlik ve ölçüsüzlük yerine "ihtiras"; karmakarışıklık ve arap saçma dönmüş simbollerin yerine "derinlik" "[1].

Bütün insan başarılarında aynı moda görülür: "a r a y a r a t ı k l a r ı n b o l b o l g e l i ş m e s i , t i p l e r i n s i l i n m e s i ; g e l e n e k l e r i n v e e k o l l e r i n d ı ş ı n a ç ı k m a ; i s t e m e g ü - c ü n ü n , hedef ve araçlar i s t e m e n i n z a y ı f - l a m a s ı y l a t a b i î g ü d ü l e r i n a ğ ı r b a s - m a s ı (felsefe dilinde buna 'şuur altının d a h a d e ğ e r l i o l m a s ı' denir)"[1].

Çağın bellibaşlı tiplerinden biri ara insan, arada olan insan (söz gelişi: yarı teolog, yarı filozof, yarı bilim adamı); başka biri, aracı tipi (söz gelişi:

---

* Duygudaşlığın, acımanın genişliği.

** İnsanla ilgili belge.

1. N.

eleştirmeci, tüccar); başka biri de temsilci (söz gelişi: halkın temsilcisi, kültürün temsilcisi) tipidir. "Tüccarların ve aracıların, düşünme alanında bile tüccar ve aracıların ağır basması: temsilci, geçmişin ve şimdinin karıştırıcısı olarak tarihçi, uzak ülkelerden gelen insan, kozmopolit*; tabiat bilimiyle felsefenin arasında bulunan ara kişiler, yarı teologlar"[2], gören insanın hemen gözüne batar.

Avrupa'da sürü moralinin — ister hristiyan morali, isterse de onun sonuçları olan "öte" morali ve sosyalist-komünist morali olarak sürü moralinin — uzun zaman geçerlikte olmasının bir sonucu olan çöküntü, çeşitli aktivite alanlarında, kurumlarda, insan başarılarında — eğitimde, bilgide, sanatta, politik ve sosyal yapıda ve başka alanlarda — nasıl görülür?

Eğitim, bir hedef ve merkezden yoksun, "eğitim hakkında bir bilgi" durumunda, "historik bir eğitim"dir. İstenilen şey, eğitilen insanı elden geldiği kadar kısa bir zamanda "dolaşan bir ansiklopedi" yapmaktadır. Yetiştirilmesi istenen insansa, gündelikle çalışan gazeteci tipidir. "Gerçekten de gazetecilikte bu her iki yön birleşir; eğitimin genişletilmesi ve kısaltılması burada elele verir; gazete, eğitimin tamamen yerine geçer ve kim ki bir âlim olarak bugün de eğitim yapıldığını ileri sürerse, bütün hayat formlarının, bütün sınıfların, bütün sanatların, bütün bilimlerin arasında kalan yerleri

---

* "Yemeklerde, edebiyatta, gazetede, şekillerde, zevkte, manzarada bile dünya vatandaşı..."
1. N.

dolduran ve tam gazete kâğıdının sağlam ve güvenilir olmağa dikkat ettiği kadar sağlam ve güvenilir olan o yapışkan aracı tabakaya dayanır. Bugünkü eğitimin kendine öz amacı, tepe noktasını gazetede bulur: tıpkı gazetecinin, ânın hizmetçisi olan gazetecinin, bütün çağlarda yön veren dehanın, ânı kurtaranın yerine geçmesi gibi."[1]

Bilme ihtiyacını duymadan, bilgi açlığını duymadan bilgi kiloları yutan modern insanın, bütünlükten, birlikten, merkez ve çekirdekten yoksun olması tabiidir: her yönden gelen etkiler, "günlük duanın yerini almış gazete"lerle, "tren ve telegraflar"la gelen etkiler, bitkin modern insanın kaldıramıyacağı bir çeşitlilik, onu şaşırtan bir çeşitlilik sağlar ona. "Sonunda modern insan, masaldaki gibi, arada sırada düzenli olarak bedeninde boğuk bir ses çıkaran bir sürü sindirilemiyen bilgi taşlarını kendisiyle birlikte dolaştırır. Bu boğuk ses çıkarma modern insanın ana özelliğini ele verir: bu da, dışı olmıyan bir için, içi olmıyan bir dışın dikkate değer zıtlığıdır, eski milletlere yabancı olan bir zıtlık."[2]

Acıkmadan yutulan bu kadar bilgi ve bu karmakarışıklık, "modern insan"ın içliliği sayılır! İç-dış, içlilik-şekilcilik arasındaki ayrılık, modern insanın, ona binbir yerden gelen çeşitli etkileri canlı bir birlik haline getirememesinden, hür bir insan olamamasından, kişilikten yoksun olmasından ileri gelir. Bitkin modern insanın sindirme gücü ve yoğrulabilirliği yoktur. Modern insandan, toplumda ona

1. ZBA, İlk konferans.
2. UB, İkinci parça, 4.

verilen ad — ünvan — kaldırıldığında elimiz boşluğa değer; çünkü o, "var olan bir hiç"tir.

Günlük hayatta olduğu kadar bilgide de modern insanın yaratıcılığı yoktur: kendi gözleri yoktur; o ancak dışardan gelen uyartılara cevap verir: o, "tarihçi", "eleştirici", "analitikçi", "yorumcu", "gözlemci", "kolleksyoncu", "okuyucu"dur: bütün "modern bilim" böyle "reaktiv deha"ların bir "başarı"sıdır!

Bu şekilde değerlendirilen bilim, hayattan kopmuş kendi başına bir hedef olur: "bilim için bilim" ideali ortaya çıkar. Bu bilmeye meraklı bilimciler, şeyler karşısında "bunu nasıl algılamalıyım?" diye sorarlar, öz olanı ciddiye almazlar; herşeyi aynı ilgi ya da ilgisizlikle yaparlar; herşey onlar için aynı derecede önemli ya da önemsizdir.

Bu tutum 19. yüzyılın dillere destan "objektifliği"dir. "Objektif bilimci", bu tarih ustası, "kendini hiç ilgilendirmiyen" şeyleri tasvir eder ve bilimi hayata hâkim kıldığını söyliyerek övünür. Bilimle uğraşan insan, şimdi "dördüncü sınıf, köle sınıfı gibi sıkı çalışır; onun çalışması artık bir şeyle meşgul olma değil, bir ihtiyaçtır; sağa sola bakmaz ve bütün işler arasından — aynı zamanda hayatın, kendi iç yapısında taşıdığı bütün problematik şeyler arasından — o yarı dikkatle ya da bitkin işçilere öz olan o bıktıran dinlenme ihtiyacıyla geçer"[1]. Bu çalışmanın bir nedeni ya da niçini yoktur; çünkü "bilim bilim içindir"

---

1. İbid., Birinci parça, 8.

Historik olarak eğitilen bilimcinin* ya da bilgi çuvalının işi, bilim tarihi, felsefe tarihi..., gibi tarih ve sınıflandırmalardır ancak. Çünkü herşey daha önce yapılmıştır! O, "objektif" bir bilimci, bir "taşıyıcı" olarak bunu bilir! İlkesi: *nil admirari***; işi. olanı eleştirmek, karşılaştırmak ve yerleştirmektir. Tarih yazarı, tarihi "saf bir bilim" haline getirmek çabasıyla, hayatla onun arasındaki bağı koparmış, onu "bütünün oluşunun bilimi" yapmıştır. Tarih yazarlığında objektif olma, "geçmişte düşünülmüş ve yapılmış şeyleri, o anda herkesçe doğru sayılan düşünceler bakımından ölçmek [demektir] bütün hakikatlerin anayasasını bu düşüncelerde bulurlar; işleri, geçmişi çağdaş ucuzluğa uydurmaktır"[1]. Bu tarihçilerin tutumu, *fiat veritas, pereat vita**** deyimiyle özetlenebilir. Oysa hayattan kopmuş bir hakikatin olamıyacağının, geçmişin, hazır formüllerle açıklanamıyacağının farkında değiller: çünkü onlar "bilim için bilim" yapıyorlar. Ama aslında olup biten şey, bilimin gazete sütunlarında "yapılması", bilimin "halka indirilmesi", "bilimin elbisesinin meşhur "hertürlü okuyucu"nun bedenine göre biçilmesi"[2]dir.

19. yüzyılın "modern bilim"inde bilgi tutkusu, bilme sevgisi eksiktir. "Bilime olan samimî inanç,

---

* Nietzsche 'bilim' derken, çoğu zaman tarihî varlığı araştıran bilimleri gözönünde bulundurur.

** Hiçbirşeyin karşısında şaşmamak, hayran olmamak.

1. İbid., İkinci parça, 6.

*** Varolsun hakikat, yokolsun hayat.

2. İbid., İkinci parça, 7.

şimdi devletler[imiz]e hâkim olan (daha önce de kiliseye bile hâkim olan) bilimden yana ön yargı, aslında, o eğilim ve itilimin böylesine seyrek olmasına ve bilimin bir tutku d e ğ i l, bir durum, bir alışkanlık olmasına dayanır."[1] Bilim, moda ve alışkanlıktan dolayı can sıkıntısına karşı, iş olsun diye yapılır; ya da şeref verici bir şey olarak, toplumda sivrilebilmek için, bir mevki elde etmek için yapılır.

Çağın başka bir özelliği, bilimin metod demek olmasıdır; bu çağ için bilim yapmak, metod uygulamak demektir. "Modern bilimci", yaratıcı kişinin ancak metodunu taklit edebildi; "artık 'metod' onun kendi işi oldu; ustanın tarzında doğru ele alış ve soylu ton, onun kendi tarzı oldu"[2]. Çağın biliminde göze çarpan, yeni başarılar değil, ancak şeylere karşı yeni bir tutum; bilim yapmak için gerekli olan, ama araştırılan bir ş e y olmayınca, bir hiç olan "bilim metodu"dur. "19. yüzyıl[ımız]ın baş belirtisi, b i l i m i n zaferi değil, bilim m e t o d u nun bilime karşı zaferidir."[3] Bilim metodu, bir tutum olarak değerli bir şey, yol açan bir şeydir; ama birçokları, belli bir yaratıcı bilim adamının belli bir bilimde başarılı olarak yürüdüğü yolu, başka bilimlere ya da başka bilimlerin "parçalarına" uygulamak yanlışına düştüler*

Bu çağın felsefesi böyle bir metodolojiden ya da felsefe tarihi ve bilgi teorisinden meydana gelir: Auguste Comte, bilim metodunun tarihini felse-

---

1. GT, 23.
2. UB, İkinci parça, 7.
3. WM, 466.
* Dilthey'ın yaptığı gibi.

feyle bir tuttu. Çağın felsefesinin kaygısı bilimlere metod, sanata kurallar vermektir. Felsefenin soruları "mutlak bilgi nedir?", "güzel nedir?", "iyi nedir?" ana soruları etrafında toplanır; bunlar "tanımlanır"; bu tanımlara göre değer yargıları kurulur; bu tanımlar ve ayrıntıları, o alanların ana ilkelerini — modayı — meydana getirir; herşeyin, bilgide, sanatta, hayatta herşeyin bu tanımlara uydurulması istenir; çünkü felsefe bütün bunların "teorisini" yapıyor, "pratiğini" ise bilimlerin ve sanatların yapması gerekir! Bundan sonra da, bu tanımlara ve yargılara göre ortaya konan şeyler, tek tek başarılar eleştirilir, değerlendirilir, sınıflandırılır ve herşey bir *circulus vitiosus*, kısır bir döngü içinde dönüp durur...

Bilgi teorisinin ağır basmasının, Descartes'tan beri — Nietzsche'ye kadar — bilgi teorisinin felsefenin ağırlık merkezini meydana getirmesinin nedeni ise, bu çağın εὐσεβὴς πόθος *'u, metafiziğe karşı olma istediğidir. Yüzyıllarca araştırılan şey, ya idealism ya da pozitivismin çerçevesi içinde bilginin kaynağı ve sınırları olsa bile, asıl hedef moral ve onun temellendirilmesidir. "Bilgi teorisinde şüphecilik olarak yeni felsefe, kapalı veya açık olarak hristiyan dinine karşıdır: ama (bu, daha keskin kulaklar için söylenmiş olsun) hiç te dine karşı değildir"[1]: çünkü yarı teolog idealistler, Tanrının ve "hakikî dünya"nın yerine başka bir şeyi, "var olanın kendisi"ni koydular. En büyük düşü-

---

* Hiç gerçekleşemiyen istek anlamında "kutsal istek".
1. J, 55.

nürler bile — bu arada keskin kritiğiyle Kant ta — çağlarının moralinden kopamamışlardır Nietzsche'ye göre. "Bütün modern felsefe yapma, siyaset ve polis tarafından, hükümetler, kiliseler, akademiler, gelenekler ve insanların korkaklığı tarafından sınırlanmış, âlimce bir görüşün dışına çıkamamıştır; "olsaydı" diyerek iç çekmenin, ya da bilgide "bir zamanlar böyleydi" demenin ötesine gidememiştir."[1] Bilimle felsefe arasında bulunan pozitivistlere gelince; "bunların en iyi durumda olanları, âlim ve uzmandırlar, besbelli! — bunlar hepsi altedilmiş ve bilimin boyunduruğu altına y e n i d e n s o k u l m u ş kişiler; bir zamanlar kendilerinden d a h a f a z l a şeyler istemiş, ama bu "daha fazla"ya ve sorumluluğuna hakkı olmıyan kişilerdir — şimdi de saygıyla, öfkeyle ve kinle, felsefenin baş olma ödevine ve üstünlüğüne i n a n m a m a y i sözleri ve yaptıklarıyla temsil ederler"[2]. Bunlar belli bir bilgi teorisinin ve metodolojinin dışına çıkamadılar; çünkü çıkacak yapıda kişiler değildi. "Felsefe, bilgi teorisine götürülünce, çekingen bir çağlar biliminden ve kendi düşüncesini dile getirmeme görüşünden fazla birşey değildir aslında: kapı eşiğini hiç aşmıyan, kendi girme hakkını acı bir şekilde r e d d e d e n bir felsefe — bu son kımıldanışlarında olan bir felsefedir; bir son, bir can çekişmedir, acı uyandıran bir şeydir."[2] Böyle bir durumda olan bir felsefe için tek çıkar yol, yaratıcı bir kişinin, bir filozofun, kendi eseriyle felsefeyi yeniden değerlendirmesidir.

Sürü değerlendirmenin bir sonucu olarak 19.

1. UB, İkinci parça, 5.
2. J, 204

yüzyılın sanatındaki çöküntü, "sanat için sanat" idealinde, çağın modası olan romantismde görülür. Nietzsche için romantik sanat, realiteyi bir değiştirme çabasıdır; realiteye katlanamamanın, realiteyi yeter bulamamanın, realiteden sıyrılmak ya da öc almak istemenin sonucudur romantik sanat. "Her sanat, her felsefe, gelişen, didinen hayatın hizmetinde bir kurtuluş ve yardım aracı olarak görülebilir: gerek sanat, gerekse felsefe, acı çekmeyi ve acı çeken insanı şart koşarlar hep. Ama iki türlü acı çeken insan vardır: bir yandan, hayatın dopdoluluğundan acı çekenler, dionizik bir sanat istiyenler ve hayatı trajik bir şekilde gören ve kavrıyanlar — diğer yandansa, hayatın yoksullaşmasından acı çekenler; sanatla ve bilgiyle dinlenmeyi, sükûneti, dümdüz denizi, kendilerinden kurtulmayı arıyanlar; ya da kendinden geçmeyi, gerilip uyuşmayı, duyuların körleşmesini, deliliği arıyanlar vardır."[1] Romantism, işte bu ikinci durumu istemedir. Sanatta yumuşaklığı, barışı, durgunluğu, acıyı ölümsüzleştirmeyi istemedir romantism; nasibi kıt, acı çekerken sevinme güçleri olmıyan insanların, acılarını şeylere, tabiata yansıtmak, herşeye acının damgasını basmak istemeleridir romantism. (Bilgide ise romantism mantıklı olanı istemektir; çünkü mantıklılık insanı yatıştırır, insana güven verir! Mantıklı olma: sanıldığı gibi, kişinin kendi kendine karşı sert olması demek değildir. Aksine mantıklılık realiteden bir kaçıştır.) "Romantik sanat, eksik olan bir "realite"nin eksikliğini dol-

---

1. FW, 370.

duran bir yamadır."[1] 19. yüzyılın bitkinliği ve çöküntüsünde, çoğunluk için sanatın ödevi: "budalalaştırmak veya kendinden geçirmek! Uyuşturmak veya sağırlaştırmak! Vicdanı, şu veya bu şekilde körletmek! Modern insana, suçsuzluğa doğru geri gitmede değil, suç duygusundan kaçmasında yardım etmek! Bunu da hiç olmazsa bazı anlar için! Susmak zorunda bırakmakla ve işitemez duruma getirmekle, insanı kendi gözleri önünde savunmak"[2]-tır. Böyle bir durumda olan sanat için tek çıkar yol, sanat yapacak kişilerin geçerlikte olan moralden kopması, moraldışı yaratıcı kişiler olması; sanatla ister seyirci ister yapıcı olarak uğraşan sürü insanının yanında, büyük çapta yaratıcı sanatçıların, eserleriyle sanatı yeniden değerlendirmesidir.

Modern sürünün değerlendirmelerinin etkisi dışında, dolayısıyla çöküntünün dışında olan hiçbir bilgi alanı yoktur. Sosyoloji "tecrübeyle ancak toplumun çökmüş durumunu bilir ve kaçınılmazcasına, kendi çökmüş tabiî güdülerini, sosyolojik yargının ölçüsü olarak alır"[3]. Ama bu modern toplum, organik bir birlik değil, "artık fazlalıkları dışarı atacak gücü olmıyan bir toplumdur."[4] Sosyolojinin bildiği toplum, "en gelişmiş" olarak bildiği tek toplum, bu çökmüş sürüdür; çağın sosyolojisi, "sürünün — yani sıfırlar toplamının — tabiî güdüsünden başka bir güdü bilmez; bu

---

1. WM, 829.
2. UB, Dördüncü parça, 6.
3. WM, 53.
4. İbid., 50.

sıfırlar toplamında ise her sıfırın "eşit hakları vardır", sıfır olmak ise erdemliliktir"[1]. Bu sıfırlar toplamı, "herşeyden önce ve en başta rahatı ister; bundan sonra, adı etrafında reklâm ve pazarişi zevkine uygun o büyük gümgümü ve sahne oyuncularının o büyük gürültüsünü ister; üçüncü olarak ta, herkesin derin bir bağlılıkla bütün yalanların en büyüğü önünde — adı, "insanların eşitliği" olan yalanların en büyüğü önünde — yerlere kadar eğilmesini ister ve sırf e ş i t y a p a n, e ş i t s a y a n erdemlere saygı gösterir"[2].

Avrupa siyasetinde bu çöküntü, Avrupa devletlerinin "küçük politika"sında, "demokrasi"sinde, "sosyalism"inde, "kommunism"inde görülür. Avrupa devletleri ve özellikle Almanlar, "millî bir sinir buhranına ve siyasî bir şeref düşkünlüğü hastalığına tutulmuşlar ve bu hastalığı i s t i y o r l a r - bugünkü Almanlarda bazan Fransızlara karşı olan aptallıkları, bazan Yahudilere karşı, bazan Polonyalılara karşı olan aptallıkları, bazan hristiyan-romantik, bazan Wagnerci, bazan masonlardan yana, bazı bazı da Prusyalılardan yana olan aptallıkları; (...) ve adları ne olursa olsun Alman düşüncesi ve vicdanının bu küçük sislenmeleri"[3] hüküm sürer.

Avrupa'da bu çağda "millet" denen şey, bir *res nata** olmaktan çok, bir *res facta**dır; daha doğrusu ona *res ficta et picta** demek gerekir. Yeni yeni tü-

---

1. İbid., 53.
2. İbid., 464.
3. J, 251.

* Tabiî olarak doğmuş; meydana getirilmiş; uydurulmuş ve süslenmiş.

remiş olan milletler, ırk birliğine dayanmıyorsa da, birbirine karşı düşmanca çıkışlar yapmakta, birbiriyle çatışmaktadır. Bu yapmacık aşırı milliyetçilik, bu *chauvinism*, "modern toplum"un baş değerlerinden biri oldu, bir ideal oldu. "Milliyetçilik deliliğinin Avrupa milletleri arasında yaratmış olduğu, şimdi de yarattığı hastalıklı yabancılaşma yüzünden, bu deliliğin yardımıyla başta bulunan ve güttükleri ayırıcı siyasetin, kaçınılmazcasına ancak bir kulis politikası olabileceğini göremiyen, görüşü kıt, eli tez politikacılar yüzünden; bütün bunlar ve bugün büsbütün dile getirilemiyecek şeyler yüzünden, Avrupa'nın bir olmak isteğini gösteren en açık belirtiler şimdi gözden kaçıyor, ya da rastgele ve yalanyanlış yorumlanıyor"[1]. "Ayrıca, bu yapmacık milliyetçilik, daha önce yapmacık katoliklik olduğu kadar tehlikelidir; çünkü bu milliyetçilik, özünde azlardan çoklara zorla kabul ettirilen bir durum, bir kuşatma durumudur; gözde kalabilmesi için de kurnazlığa, yalana ve zora ihtiyaç gösterir. Denildiği gibi, çokların (halkın) çıkarı değil, herşeyden önce bazı prens soylarının, sonra da bazı ticaret ve toplum sınıflarının çıkarıdır bu milliyetçiliği güden."[2]

Çağın modalarından biri olan sosyalism, "en önemsiz, en aptal kişilerin, yani sathî, kıskanç, üç çeyrek kişilerin — aktörlerin — sonuna kadar düşünülmüş işkence yolu olarak sosyalism, "modern düşünceler"in ve onlarda saklı anarhism'in

1. İbid., 256.
2. MA, Birinci cilt, 475.

mantıkî bir sonucudur gerçekten"[1]. Sosyalism, hayata, hep 'd a h a' diyen hayata bir çeşit 'hayır' demedir. "Modern sosyalism, jezuitismin bu dünyadaki ikinci şeklini yaratmak istiyor: h e r k e s mutlak bir âlet. Ama bunun hedefi, niçin'i şimdiye kadar bulunmadı."[2]

Sosyalistler, *vox populi vox dei*[*] olduğunu söyliyen bu "kocaman örümcekler", bedavadan yaşamak isterler. Sosyalism, iyi-doğru-güzelden papağan gibi söz eder ve eşit haklara inanır. Diğer yandan parlamentoculuk ve basın, sosyalist sürüye, başa geçebilmesini ve bedavadan geçinmesini sağlar.

Sosyalismle individualism ve sosyalismle anarhism arasında ilgi vardır; sosyalism individualism için ne ise, anarhism de sosyalism için aynı şeydir: "s o s y a l i s m, i n d i v i d u a l i s m i n h a r e k e t e g e t i r i c i b i r a r a c ı dır ancak: bilir ki, bir şeye erişebilmek için, kişi güçlerinin bir toplum gücü olarak, bir "kuvvet" olarak organize edilmesi gerekir. Ama o, tekin hedefi olarak toplumu değil, b i r ç o k t e k l e r i n v a r l ı ğ ı n ı m ü m k ü n k ı l a n b i r a r a ç o l a r a k t o p l u m u ister: sosyalistlerin tabiî güdüsü, kendilerini bununla ilgili sık sık aldattıkları tabiî güdüsü budur (— başarı kazanmaları için sık sık kendilerini aldatmaları gerektiği gerçeği de bir yana). Altruism vaazı kişi egoisminin hizmetinde; bu, o n d o k u z u n c u yüzyılın alışılmış bir yalanıdır. / A n a r h i s m de yine, s o s y a l i s m i n h a r e k e t e g e t i r i c i

1. WM, 125.
2. İbid., 757.
* Halkın sesi, tanrının sesi.

b i r a r a c ı dır ancak; anarhism, sosyalismle korku uyandırır, korkuyla da çekici olmağa ve korku salmağa başlar: herşeyden önce yürekli kişileri, atılgan kişileri kendinden yana çeker, düşünce alanında bile. Yine de: i n d i v i d u a l i s m, kuvveti istemenin e n k a r a r l ı basamağıdır"[1]. Ancak, Nietzsche'nin dilinde i n d i v i d u u m'un s ü r ü t e k i demek olduğunu unutmamak gerekir.

Görüldüğü gibi, 19. yüzyılın sonlarında Avrupa kültürü, sürü değerlendirmelerine ve çatışmalarına dayanan bir kültür; bilime, insan aklının sınırsız gücüne ve insanların eşitliğine olan inancıyla ve mantığıyla insanları iyimser yapmak istiyen bir kültürdür. Ancak "eğer şimdi bu iyimserliğin meyvası olgunlaşırsa: eğer bu cins bir kültürden en aşağı tabakalarına kadar ekşimiş toplum, yavaş yavaş haz dalgalanmaları ve arzularla titrerse; eğer herkesin bu topraktaki mutluluğuna olan inanç, eğer böyle genel bir bilgi kültürünün imkânına olan inanç, yavaş yavaş böyle İskenderiye kültürü cinsinden bir mutluluğu — bu topraktaki mutluluğu — tehdit edercesine istemeye, Euripidesçe bir *deus ex machina*[*]ya yalvarmaya dönerse, korkup şaşırmamak gerekir"[2]. Ama iyimserliği sonuna kadar götüren bir insan topluluğu, ergeç bunun mânasını sormak zorunda kalınca eli boş kalır. Tanrıdan ve "öte dün-

---

1. İbid., 784.

* Makine ile inen tanrı. Eski Yunan trajedisinin sahne unsurlarından olan bu deyimle, çıkmazda olan bir durumdan, beklenilmiyen bir sırada, tabiatüstü bir kuvvetin yardımıyla çıkabilmektir dile getirilmek istenen.

2. GT, 18.

ya"dan yoksun bir dünyada, bilimin ve "insan aklı"nın gücüne olan inancını yitiren "modern insan"ın kaçınılmaz "kader"i karamsarlıktır; çünkü bilimcilik karamsarlığa, sürü insanının karamsarlığına karşı güvenilir bir sığınak ve iyi bir aldatmacaydı.

Karamsarlığa başka bir yoldan daha varılır: bu yol, tabiî olan herşeyi küçümseme ve bunun değersizliğine inanmanın sonucu olarak dünyanın değersizliğine inanmaktır.

Her iki durumda, farklı yollardan yürünmekle birlikte, olup biten şudur: geçerlikte olan moralin temeli — dinî arka plânı — gidince, bu morali meydana getiren değer yargıları havada kalır; ama bunu gören kişi de havada kalır. "Her saf moral değerler sistemi (buddhism gibi söz gelişi), nihilismle son bulur: bunu Avrupa için beklemek gerekir! Dinî arka plânı olmıyan bir ahlâkçılıkla çıkmazdan çıkılabileceği sanılır: ama bununla nihilisme giden yol kaçınılmaz olur."[1] Dinî temelini yitiren moral, ideal olarak ya egoismden sıyrılmayı, benliği silmeyi, istemeye 'hayır' demeyi koyar (Schopenhauer); ya da "eskisi gibi iyiye ve kötüye inanılır; öyle ki iyinin yenmesi ve kötünün yok edilmesini sağlamak insanın ödevi sayılır (— bu İngilizlerin bir anlayışıdır; tipik örnek sığ kafalı John Stuart Mill)"[2]. Ne var ki, korunması istenen aynı sürü moralidir; saklanması istenen aynı değerlendirme tarzıdır.

---

1. WM, 19.
2. İbid., 30.

Böyle havada kalmış, dinî arka plânından kopmuş moralin değerleri, insanın aktivitesine engel olmaktan, bu aktiviteye tabiiliğini kaybettirmekten başka birşey yapmadı. Değerini gitgide yitiren geçerlikte olan moral, içinden çıkılmaz bir durum meydana getirmek üzeredir. "Avrupa'nın karamsarlığı daha başlangıçlarındadır — kendi kendine karşı bir delil —: içinde Hiçin yansıdığı bakışın o uçsuz bucaksız, hasret dolu donukluğu daha yoktur onda, bir zamanlar Hindistan'da olduğu gibi; onda "olmuş" değil, çok fazla "yapılmış" olan vardır daha; o, fazla âlim ve şairlerin karamsarlığıdır; yani onun büyük bir kısmı fazladan düşünülmüş, fazladan uydurulmuş, onda büyük bir kısım "yapılmış"-tır, "i l k n e d e n" değildir."[1]

19. yüzyılın büyük olayı, delinin, feneriyle çarşıda pazarda dolaşıp haberini verdiği büyük olay gerçekleşmiştir: moral, dinî arka plânından kopmuştur. Diğer yandan görüldü ki, sokratik kültürün ideali, sonuna kadar götürüldüğünde çıkmaza girdi: ve karamsarlık kaçınılmazcasına yayılmağa başladı.

Karamsarlık, onu yaşıyan kişilerin yapılarına göre fark gösterir: bazan çöküntünün belirtisi, bazan da güçlülüğün belirtisidir. Kişiyi başka başka yerlere çıkaran bu iki çeşit karamsarlığı birbiriyle karıştırmamak gerekir: "a) güç olarak karamsarlığı — n e s i n d e? Mantığının enerjisinde, anarhism ve nihilism olarak, analitik olarak ve b) çökme olarak karamsarlığı — n e s i n d e ? yumuşaklık olarak, kozmopolit duygululuk olarak, *"tout comprendre"**

1. İbid., 31.
* Herşeyi anlama, herşeye anlayış gösterme.

ve historism olarak"[1]. Bu sonuncusu sürünün karamsarlığıdır; bu karamsarlığı nihilisme kadar hiçbir zaman götüremiyecek olan sürünün. Sürü insanı, karamsarlığı sonuna kadar götürecek güçten yoksundur: ve o, Tanrı elden gidince yerine "toplum"u, "vatan"ı, koydu. Birinci çeşitten karamsarlıksa sürüden kopan kişilerin karamsarlığıdır. Ama Nietzsche'nin çağında, sürüden kopan kişiler bu basamakta kaldı; Avrupa'nın yakıp yıkan nihilistleri oldu. Çünkü bu nihilismi arkada bırakabilmek için yaratıcı olmak, yeni bir değerlendirme getirmek gerekir, Nietzsche olmak gerekir.

Karamsarlık, Avrupa nihilisminin üçüncü dönemini meydana getirir. Nietzsche'ye göre, Avrupa nihilisminin tarihinde dört dönem ayrılabilir: birincisi "bulanık dönem"dir: bu dönemdeki çaba, eskiyi korumak, yeni olana kapıyı kapalı tutmaktır; ikinci dönem, açıklık dönemidir: eski değerlendirme tarzının hayata düşman olduğunu gören, ama yeni bir değerlendirme için yetercesine güçlü olmayan çöküntü çağıdır: bu, Nietzsche'nin arka plânı ve içinde yetiştiği çağdır; sonra, "üç büyük duygunun çağı," hor görme, acıma ve yıkma çağı gelir: karamsarlığın hâkim olduğu çağ: nihilismin kapıda beklediği çağdır. "Dağılma ve güvensizlik bu çağa özgüdür: hiçbirşey emin ayaklar üzerinde durmuyor, hiçbirşey kendine ciddî bir şekilde inanmıyor: insan yarın için yaşıyor; çünkü öbürgün şüpheli. Yolumuzda herşey kaygan ve tehlikelidir, ayrıca bizi hâlâ taşıyan buz öylesine ince oldu ki, eriten rüz-

---

1. İbid., 10.

gârın ılık, kokulu soluğunu hepimiz duyuyoruz — bugün hâlâ yürüdüğümüz yerde, çok geçmeden hiçkimse yürüyemiyecek"[1]: bu Nietzsche'nin çağıdır. Ve ancak güçlü karamsar insanlar, insan dünyasının herşeyinin değil, ancak "modern dünya"nın değer ve mânadan yoksun olduğunu görenler, geçerlikte olan moralin baş değer olmadığını görebilenler, bu çağı arkada bırakabilecektir.

Nietzsche'nin çağının olumlu yanları da vardır. Birbirinin sonucu olan sürü değerlendirmelerinin çatışması olumlu bir durum yarattı: çatışan sürü değerlendirmelerinin meydana getirdiği toz dumandan dolayı, geçerlikte olan moralin baş değer olmadığını görmek daha kolay oldu; güçlü kişilerin bu moralden kopması için durum daha elverişli oldu; bu çağı arkada bırakmak isteyenler için yol oldukça açıldı.

19. yüzyılda insan daha tabiî oluyor: çoğunluk, moralin ilkelerini hor görüyor, onlardan gülümsiyerek söz ediyor, ama yine de görünüşte onlara az çok bağlı kalıyor; siyaset alanında hakkın tek başına yetmediği, hak "fethedilen" birşey olduğu için, onun kuvvetle birlikte yürümesi gerektiği görülüyor; sanat alanında kabasaba herşeyin anlatılmasından çekinilmiyor.

Böyle bir durumda kişi herzamandan çok daha kolay yıkılabilir; yıkılanlar da çok oldu; "ama bu durumdan s ı y r ı l a b i l e n, şeytan gibi güçlü olur."[2].

Bu çağda Avrupa'da demokrasi gitgide yayılı-

---

1. İbid., 57.
2. İbid., 131.

yor ve bu yayılması kişilerin geçerlikte olan moral den kopmalarına — kullanabilenler için — imkânlar sağlıyor. "Avrupa'nın demokratlaşması önüne geçilmez birşeydir: buna karşı gelen, karşı gelmek için, yine en başta demokratik düşüncenin herkesin eline verdiği silâhları, tam bu silâhları kullanıyor ve onları daha kullanışlı ve etkili yapıyor."[1] "İstemesinin gücü denenmiş ve eğitilmiş olan, aynı zamanda da düşünme alanı geniş olan insanın, her zamandan daha elverişli imkânları vardır. Çünkü bu demokratik Avrupa'da insanın terbiye edebilirliği çok arttı; kuralı meydana getiren insan kolay öğrenen, kolay uyan insandır: sürü hayvanı, hem de çok akıllı bir sürü hayvanı hazırlanıyor. Buyurabilen insan olunca, söz dinliyecek olanları bulur.

Bu çağda Avrupa'da geçerli olan sürü değerlendirmeleri, türemiş olan küçük küçük devletler, demokrasinin gitgide yayılması ve en başta büyük çapta yaratıcıların eksikliği, Avrupa'da gücün dağılmasına, Avrupalı insanın isteme gücünün, İNSAN için hedef koyan gücünün zayıflamasına sebep olmuştur. Buna karşılık Rusya'da durum bambaşkadır: "orada isteme gücü, uzun zamandanberi toplanarak biriktirildi; orada isteme — 'hayır' diyen isteme mi, 'evet' diyen isteme mi, belli değil — tehdit edici bir şekilde patlamak için bekliyor... Avrupa'nın, kendisi için en büyük tehlike olan şeyden sıyrılabilmesi için, yalnız Hint savaşları ve Asya'daki

1. MA, İkinci cilt, 275.
2. WM, 128.

karışıklıklar yetmez; bunun için iç ihtilâller, krallığın küçük parçalara ayrılması ve herşeyden önce parlamento denen saçmalığın [bu devletlere] sokulması gerekir (bunlara, herkesin kahvaltıda gazetesini okuma ödevi de katılmalıdır). Bunu dileyen bir insan olarak söylemiyorum: bunun aksi kalbimin istediğine daha uygun olurdu — kastettiğim şey, Rusya'nın tehdidinin öylesine artmasıdır ki, Avrupa aynı derecede tehdit edici olmağa karar vermek zorunda kalsın; yani Avrupa'da hüküm süren yeni bir kastla, Avrupa b i r t e k i s t e m e y e, uzun süreli, korkunç, kendine öz bir istemeye, yüzyıllarca ilerisine hedefler koyabilen b i r t e k i s t e m e y e s a h i p o l s u n — bununla da sonunda, onun küçük devletçiliğinin uzun sürmüş komedisi ve gerek soyların, gerekse demokrasilerin farklı birsürü şey istemeleri sona ersin. Küçük politikanın zamanı geçmiştir: önümüzdeki yüzyıl bile, yeryüzüne hâkim olma amacını güden çabayı gerektiriyor — büyük politika yapmak için z o r l a m a y ı"[1]. Bunları Nietzsche 19. yüzyılın sonlarında söylüyor.

Nietzsche'nin yaşadığı çağdan sonra, "üç büyük duygu dönemi"nden sonra, "ikinci buddhist kültürüne son veren" "felâket dönemi" gelecek: "insanları s ü z g e ç t e n g e ç i r e n zayıfları olduğu kadar, güçlü kişileri de kararlar almağa zorlayacak görüş gelecek"[2]. Bu, insanların e l e n e c e ğ i, yeni bir insanlar merdiveninin, yaratıcılık bakımından bir merdivenin kurulacağı

1. J, 208.
2. WM, 56.

bir çağ, insanlar arasında yapı farkı gören bir çağ olacak; bu, sürünün içinde gürültüsüz patırtısız yaşıyan bazı yaratıcı kişilerin, nihilismi arkada bırakıp yapacakları yeni değerlendirmelerle, yeni başarılarla İNSANA yeni hedefler koyacak insanların çağı olacak: yeni bir trajik çağ.

Bu eleme, şüphesiz ki, toplumun kurulmuş düzeninin dışında, onunla ilgisi olmıyan bir eleme olacaktır. Nietzsche'ye göre bu elemede kazanacak olanlar: "en sade kişiler; aşırı inanç ilkelerine ihtiyacı olmıyan kişiler; kocaman bir tesadüf ve saçma parçasını yalnız kabullenmekle kalmıyan, ayrıca da onu seven kişiler; insanı, değeri oldukça azalmış olarak düşünebilen, ama bundan dolayı küçülmiyen, zayıflamıyan kişiler: sağlık bakımından en zengin; felâketlerin çoğu onların başına gelmiş olduğundan, felâketlerden korkmıyan kişiler — kendi kuvvetlerinden emin insanlar, insanın erişmiş olduğu gücü bile bile bir gururla temsil eden insanlar"[1]dır. Bu, diyor, Nietzsche, 20. yüzyılda olacak; savaşlar olacak, yerler gümbür gümbür sarsılacak, "sonra da akla hayale sığmıyan bir kendine gelme: yeni sorularla"[2].

1. İbid., 55.
2. İbid., 133.

2 — İNSAN BAŞARILARININ YENİ BİR DEĞERLENDİRİLMESİ

Çağın "değerler"i değerlendirmesi, sürüce değerlendirmesinin karşısına ve çağın moralinin kendi arka plânından kopmasının yarattığı kargaşalığın karşısına Nietzsche neyle çıkar? Nietzsche, buna karşı kendi görüşleri ve değerlendirmeleriyle, kendi insan görüşü ve insan başarılarını değerlendirmesiyle çıkar. Bu görüş ve değerlendirmelerle, insanlara ve çağma nasıl bir yön vermeyi dener? İnsan için nasıl bir hedefi işaret eder?

Başlıca yeni değerlendirmelerini Nietzsche bir yerde şöyle toplar: "ana yenilikler: "moral değerler"in yerine sadece tabiî değerleri. Moralin tabiileştirilmesi. / "Sosyoloji"nin yerine, bir kuvvet yapıları görüşünü. / "Toplum"un yerine, beni* öncelikle ilgilendiren şey olarak (bölümleriyle ilgili bir bütün olarak) kültür örgütünü. "Bilgi teorisi"nin yerine, bir duygu perspektifleri görüşünü (duyguların basamaklandırılması buna girer: şekil değiştirmiş

* Nietzsche'yi.

duygular: bunların en üstün düzeni, bunların "üstün seviyeliliği") / "Metafizik" ve dinin yerine, ebedî dönüş görünüşünü (bu da eğitim ve seçim yolu olarak)"[1]. Bunlara, hiç olmazsa, Nietzsche'nin sanat görüşünü de katmak gerekir.

Nietzsche için bilgi nedir? Bilginin problemleri nelerdir? Duyguların perspektifli görüşü nasıl bir görüştür? Nietzsche'de bilgi perspektivismi ne?

"Bilmek, "kendinle birşey arasında bağ kurmak" demektir: kendimizi bir şeyle bağlanmış duymak ve aynı şekilde bizim o şeyi bağlamamız demektir. — Bilmek, nasıl olursa olsun, bir tespit etme, bir işaretleme, bağların farkına varmaktır. (Özlerin, şeylerin, "kendi başınalar"ın bir temellendirilmesi değildir)"[2].

Ancak tespit edilen, tespit edilebilen ne? Tespit edilebilen şeyler niceliklerdir, sayıya ölçüye vurulabilen şeylerdir; nitelikler ise, ancak niceliklere çevrilince tespit edilebilir, ama bu çevirmenin hep keyfî — şeylerin yapısına göre değil, insana göre — olmasından kaçınılamaz. "Bilgi denmeğe lâyık herşey, sayılabilen, tartılabilen, ölçülebilen şeylerin alanıyla ilgilidir, niceliklerle ilgilidir: oysa tersine, bütün değer duygularımız (yani tam bizim olan duymalar) doğrudan doğruya niteliklerle ilgilidir; yani bizim "hakikatler"imizle, yalnız bizim olan

---

1. İbid., 462.
2. İbid., 555.

perspektifli "hakikatler"le, sonuna kadar "bilinemiyecek hakikatler"le ilgilidir."[1]

Bu perspektiflilik bir bütün olarak insanın realitesiyle, insan problemlerinin mânası ve değeriyle ilgilidir. Bir değer, bir insan başarısı olarak bilgide, felsefenin bilgisinde Nietzsche'nin gördüğü bu perspektiflilik, ne bir şüphecilik, ne bir ἐποχή *, ne de günümüzdeki "modern felsefe"nin bilimin sağladığı bilgide "kabul ettiği" görelikle — bir şeyin bin defa böyle olmasından dolayı, bin birinci defa da böyle olacağı hakkında mantık bakımından bir gerekliliğin olmadığını ileri süren ve Hume'u karikatürize eden görüşün "kabul ettiği" görelikle — ilgilidir. Nietzsche'nin bu perspektivismi "kendi başına varlığı kabul edenlere" karşıdır: insanın realitesini mânalandırma ve değerlendirmedeki sınırlılık, "belli bir açı"nın kaçınılmazlığı, perspektifli bakışın kaçınılmazlığı, "bilgi ile hatanın içiçe oluşu"dur, dile getirilmek istenen. İnsan problemlerinin hep yeniden ele alınabileceği, her ele alınışta da yeni doğru bir şeyin kavranabileceği demektir bu. İnsan problemlerinde a d ı m l a r a t ı l ı r; her düşünür bir problemde bir yere kadar görebilir ve yürüyebilir, başka bir düşünür de başka bir yere kadar. Her insan probleminde, gören bir düşünür öze ait şeyler yakalıyabilir; ama o problemi çözmek, sonuna kadar çözmek diye birşey yoktur. Bu perspektiflilik, insan realitesinin yapısıyla ilgili, niteliklerle ilgili, hiçbir zaman tıpatıp niceliklere çevirilemiyen, sonuna kadar hesap edilemiyen insan problemleriyle ilgili perspektifliliktir.

---

1. İbid., 565.

* Yargıda bulunmama.

" 'Bilgi' sözü genel olarak taşıdığı anlam kadar, dünya bilinebilir: ama dünya çeşitli şekillerde y o r u m l a n a b i l i r; arkasında bir mâna saklamaz, onun sayısız mânaları vardır"[1]: Nietzsche'nin perspektivismi budur.

Nietzsche için bilgiyle hakikat ve hakikatla realite aynı anlama gelen sözlerdir. Hakikatle bilginin aynı şey olduğu anlayışı, "kendi başına varlığı kabul edenlere" karşı; hakikatin realite ile aynı şey olarak görülmesi pozitivistlere karşı; bilginin insan hayatı için taşıdığı değer bakımından kavranılışı ise, bilgi teoricilerine karşı bilginin yeni bir değerlendirilmesidir.

Nietzsche 'hakikat'ten neyi anlar? "Hakikat, var olan ve bulunacak, keşfedilecek bir şey değil —y a r a t ı l a c a k b i r ş e y dir; o l u ş a n b i r ş e y e, daha da, aslında sonu olmıyan bir fethetmeyi istemeye ad s a ğ l ı y a n bir şeydir: bu, bir *processus in infinitum**, aktif b i r b e - l i r l e m e olarak hakikat katmaktır — kendisi değişmez ve kesin olan bir şeyin farkına varmak d e ğ i l."[2] "Kendi başına varlık", "kendi başına dünya", "çelişmelerin bulunmadığı dünya" ile bir tutulan "hakikat"ten farklı bir hakikat anlayışıdır bu. "Metafizik hakikat" diye birşey yok, sürekli olarak değişen şeyleri kavramağa çalışan "hakikatler", bilgi vardır. " H a k i k a t, belli bir canlı varlık türünün onsuz yaşıyamıyacağı b i r ç e ş i t y a n ı l m a d ı r"[3]: pragmatismin hakikat

---

1. İbid., 481.
* Sonu olmıyan bir oluş.
2. İbid., 552.
3. İbid., 493.

anlayışına, dikkat edilmezse, çok kolay bir şekilde benzetilebilecek olan hakikatin bu sınırlandırılmasıyla Nietzsche, insanın bir varlık şartı olarak bilginin insan hayatı için olan değerini belirtmek istiyor. Hakikat "y e n i b i r ş e y s ö y l e n i n c e y e k a d a r b i r k a b u l"[1]dür demek, insan problemlerinin ve sayıya çevirilemiyen meselelerin hep yeniden ele alınabileceği, onlarla ilgili hep yeni d o ğ r u bir şeyin söylenebileceği demektir. "Hakikat, algılanan şeylerin çeşitliliğine hâkim olmayı istemektir — fenomenleri belli kategorilere s ı r a l a m a k t ı r"[2]: yani olup biteni bilgi haline getirmektir. Bir insan başarısıdır bu hakikat veya bilgi.

Kavranılmağa çalışılan, sayılara, formüllere dökülemiyen şeyler, insanla ilgili şeyler olunca, bilginin, her defasında birlikte bir değerlendirme getirmesi kaçınılmaz olur; "bu böyledir" denildiğinde, o şeyin belli bir yorumlanması da ortaya konur. Bu nokta, Nietzsche'nin bilgi görüşünü, "yalnız olaylar vardır" diyen pozitivistlerin bilgi anlayışından ayırır. "Kendi başına belli bir olay yoktur; b e l l i b i r o l a y ı n o l a b i l m e s i i ç i n, h e r d e f a s ı n d a o n a b i r m â n a n ı n y ü k l e n m e s i g e r e k i r."[3] Real olan, işte bu yorumlamadır, bu oluşan şeydir; oluşan bir şey olan bu yorumlamadır. "Felsefenin yanılması şuna dayanır: mantık ve aklın kategorileri,

---

1. İbid., 497.
2. İbid., 517.
3. İbid., 556.

dünyayı fayda amaçları için hazırlayan araç gibi görülecek yerde (...), hakikati ya da r e a l i t e y i yargılamanın temeli sanıldılar"[1] ve sürekli olarak değişen bu "fenomen dünyası"nın, bu zıtlıklar ve çelişmeler dolu dünyanın arkasında, herşeyi basitleştiren, yavanlaştıran aklın kategorilerinin geçerli olduğu bir "hakikî dünya", bir "hakikat", bir "realite" arandı. Bu yorumlama ancak bir tek yorumlama tarzıdır. "Sorulacak soru, böyle bir g ö r ü n ü ş dünyasını yaratmanın birçok tarzları olup olmadığı; tam bu yaratmanın, mantıklılaştırmanın, hazırlamanın, sapmanın en iyi garantilenmiş r e a l i t e n i n olup olmadığıdır."[2] Çünkü bu görünüş dünyası, hep bir değerlendirmeyle birlikte kavranılan bu insan dünyası, realite, insanın bir başarısıdır, tek tek insanların başarılarının bütünüdür. " 'Fenomenler' dünyası, bizim r e a l o l a r a k d u y d u ğ u m u z uydurulmuş dünyadır. 'Realite' benzer şeylerin, bilinen, ilgili şeylerin sürekli tekrarlanmasında; onların m a n t ı k l ı l a ş t ı r ı l m ı ş k a r a k t e r i n d e; onlarda hesap yapabileceğimizin, hesap edebileceğimizin inancındadır."[2] İnsan realitesinin bilgisi söz konusu olunca, bu bilginin perspektifli bir bilgi olmasından kaçımlamaz. Bilgi "yorumlama, mâna ile doldurmadır — "açıklama" d e ğ i l d i r (çoğu zaman eski, anlaşılmaz olmuş bir yorumlama üstüne, şimdi ancak bir işaret olan bir yorumlama üstüne yeni bir yorumlama)"[3].

Buraya kadar söylenenlere göre Nietzsche'de

1. İbid., 584.
2. İbid., 569.
3. İbid., 604.

üç çeşit bilgi ayrılabilir: " 'hakikat olan'la 'hakikat olmıyan'ı ayırıp t e s p i t e t m e k, genel olarak belli olayları t e s p i t e t m e k, felsefeyi f e l- s e f e y a p a n yaratıcı k o y m a dan, kurmadan, biçim vermeden, altetmeden, istemeden temelce farklıdır. B i r m â n a i l e d o l d u r m a — bir de bu iş k a l ı y o r şüphesiz, bunların m â- n a d a n y o k s u n olduğunu kabul ettiğimize göre. Tonlarla, ama milletlerin kaderleriyle de böyledir: en farklı şekilde yorumlana b i l i r l e r ve e n f a r k l ı h e d e f l e r e yöneltile b i l i r- l e r / Daha yüksek basamak, bir h e d e f k o y- m a k ve belli olaylara ona göre şekil vermektir: yani y a p ı l a n ı y o r u m l a m a k, sırf kavramlara yeni şekil vermek değil"[1]. Biri bilimlerin sağladığı bilgi, diğeri sanatın, dinlerin, morallerin sağladığı bilgi, sonuncusuysa felsefenin sağladığı bilgidir.

Görüldüğü gibi Nietzsche için bilgi, kendisi bir hedef değil, insanın bir varlık şartıdır; insanın hayatına, aktivitesine yön veren, ona birşeyler katan, hep ilerliyen, değişen, gelişen bir şeydir. Bilgi bunu yaptığı ölçüde değer kazanır. Ve bir yazısına Nietzsche, Goethe'nin şu sözleriyle başlar: "nasıl olursa olsun, aktivitemi arttırmadan, ya da onu doğrudan doğruya canlandırmadan, bana ancak bilgi veren herşeyden tiksinirim"[2].

Dinin ve klâsik anlamda metafiziğin yerine Nietzsche, bir eğitim ve seçim yolu olarak "ebedî dönüş" görüşünü getirdiğini söylemişti. Nietzsche

1. İbid., 605.
2. UB, İkinci parça, Önsöz.

dini ve metafiziği nasıl görüyor? Bunlarla "ebedî dönüş" arasındaki ilgi ne?

Bir "değer", bir insan başarısı olarak din — ve onun dogmatik yanı olarak metafizik — bütün diğer insan başarıları ve çağın şartları gibi, büyük çapta yaratıcıların elinde bir araç, eğiticinin işinde bir araç olabilir. "Dinin yardımıyla yapılabilecek seçici ve eğitici etki, yani hep yıkıcı olabildiği gibi yaratıcı ve biçim kazandırıcı olan etki, onun büyüsüne kaptırılan ve ona korumak üzere verilen insanların cinsine göre çok çeşitli ve değişiktir."[1] Bu bakımdan din, hedef koyan yapıcı kişilerin elinde, sürünün kendilerine karşı koymasını yenecek bir silâh olabilir. Din, gürültüyü sevmiyen yaratıcı kişilerin, çağlarının problemlerine dolaylı bir yoldan — büyük yöneticilere olan etkileriyle —, kendileri gürültüye karışmadan yön vermelerine araç olabilir. Din, bazı kural dışı insanların kendilerini eğitmeleri, "sessizlik ve yalnızlıkta" kendilerine biçim vermeleri için bir y o l olabilir. Sıradan insan için, "hizmet etmek ve genel fayda için var olan" ve ancak bu şekilde "yaşamaya hak kazanan" sürü insanları için din, kendi durumlarıyla memnun olmalarını, gönüllerinin rahat etmesini, sosyal bakımdan kendilerini mutlu duymalarını sağlıyan bir yoldur. "Hristiyanlıkta ve Buddhismde, en sıradan insanları bile, kendilerini dindarlıkla daha yüksek bir uydurma düzene yükseltmeyi; bununla da gerçek düzenle, içinde yetercesine zor yaşadıkları — tam da bu zorluk gereklidir! — gerçek düzenle

1. J, 61.

sürekli olarak yetinmeyi öğretme sanatından daha saygıya değer birşey yoktur."[1] Ancak bu, rahiplerin Hristiyanlığıdır. Ama " 'Hristiyanlık' sözü bile bir yanlış anlamadır — aslında ancak bir tek hristiyan vardı, o da çarmıhta öldü. "Evangelion", "mutlu haber" çarmıhta ö l d ü . Bundan böyle "mutlu haber" denen şey, o n u n yaşadığının aşağı yukarı zıttıydı: ancak hristiyanca y a ş a m a, çarmıhta ölenin y a ş a d ı ğ ı gibi yaşama hristiyancadır... Bir inanç d e ğ i l , bir yapma, herşeyden önce birçok şeyi y a p m a m a , başka türlü bir v a r o l m a ..."[2]. Ancak böyle yaşıyan bir insan, kendi hayatına, dolayısıyla hayata 'evet', 'bir daha' diyebilecek insanın yolundadır.

Bu "bir daha"ya i n a n m a , onu isteme ve sevme, "ebedî dönüş", Zerdüşt'ün "uçurumun en derin yerlerinden gelen düşüncesi", "birçoklarına kendilerini silme hakkını veren, büyük e ğ i t i c i düşünce" nedir? Bunu görmek ne demek? Bunu görmenin sonuçları ne olabilir? Buna nasıl katlanılabilir? Değeri nedir? Onun "eğitici ve seçici" bir ilke olması ne demek?

"Ebedî dönüş"ün antropolojik mânası üzerinde daha önce durulduğu için, aynı şey tekrarlanmıyacak burada. Ancak, orada üzerinde pek durulmamış olan bu "ebedî dönüş"ün h e d e f s i z l i ğ i nedir? "Ebedî dönüş" düşüncesinin kilit noktası, bir bütün olarak dünyanın bir oluş halinde olduğunu, bu oluşun ise h e d e f s i z bir oluş olduğunu görmektir. "Bütün olup bitende bir hedef görme

1. İbid., 61.
2. A, 39.

ve dünya için, ona yön veren yaratıcı bir Tanrıyı düşünme alışkanlığı, bu eski alışkanlık, öylesine kuvvetlidir ki, düşünür, dünyanın hedefsizliğini yine bir amaç gibi düşünmemekte güçlük çeker. Dünyada e b e d î y e n i l i k olduğunu kabul etmek istiyenlerin; sonlu, sınırlı, değişmez büyük bir kuvvetin — "dünya"nın —, şekillerine ve durumlarına s o n s u z o l a r a k yeni bir biçim verebilmesini, bu şaşılacak biçim verebilmesini kabul etmek istiyenlerin, bu düşünceyle — yani dünyanın maksatlı olarak bir hedeften k a ç ı n d ı ğ ı ve bir döngü içine girmeye bile yapmacık bir şekilde engel olmasını bildiği düşüncesiyle — karşılaşmaları gerekir"[1]. Demek oluyor ki, dünyanın "ebedî dönüş"ü, dünyanın — tabiatın, insanın ve insan dünyasının — sürekli olarak kendini yenileme, yeniliyebilme gücüdür. "Dünya vardır; olmakta olan, geçip giden bir şey değildir; ya da daha doğrusu: olmaktadır, geçip gitmektedir, ama olmaya hiç başlamamıştır ve geçip gitmesi hiç son bulmamıştır — her iki durumda da k o r u n u p d e v a m e d e r Kendi kendisinden yaşar: onun besisi, onun dışarı attığı şeylerdir"[2]: dünyanın kendi kendini yenilemesidir bu. İnsan dünyası söz konusu olunca, bu hedefsiz yenilenme, yüzyıldan yüzyıla gelen yaratıcı kişilerle olur; çünkü "i n s a n l ı ğ ı n h e d e f i bir sonda bulunamaz; onun e n y ü k s e k ö r n e k l e r i n d e bulunabilir"[3].

"Ebedî dönüş", "olayların ebediliği" olarak

1. WM, 1062.
2. İbid., 1066.
3. UB, İkinci parça, 9.

ta anlaşılabilir: her olay, belli bir zaman ve yerde olup bitmekle, bir defalık, tarihî olmakla birlikte, onda insanın yapısını gösteren, gören gözlere insanın yapısını gösteren bir yan vardır*: bu aynı şey her zaman olabilir; ya da her zaman olanın belli bir yer ve zamandaki örneğidir. Ama her defasında yeni bir şeydir bu.

Sorulacak soru, 'bunu görmenin, ebedî dönüşü, ebedî boşunalığı görmenin sonuçları ne olabilir?' sorusudur. "Bu düşünceyi en korkunç şeklinde düşünelim: olduğu gibi var olmayı, mânasız ve hedefsiz ama kaçınılmazcasına tekrarlanan; son bulmadan, hiçe tekrarlanan, e b e d î d ö n ü ş ü . Bu, nihilismin en aşırı şeklidir: hiçin ("mânasız olanın") ebedî olması!"[1] Bir bütün olarak insan hayatının hedefsizliğini gören, bu hedefsizlik içinde de kişilerin çektiği acıların, karşılaştığı güçlüklerin boşunalığına inanan insan nihilist olur. Çünkü "bunlardan gerçekten pay a l a b i l e n insanın, hayatın değeri hakkında şüpheye düşmesi gerekir; o, insanlığın bir bütün olarak ne olduğunu kendinde kavrayıp duyabilirse, var olmanın karşısında bir lânet savurarak yıkılır — çünkü bir bütün olarak insanlığın hedefi y o k t u r , dolayısıyla bütün bu akışı gören insan, bununla avunamaz, buna tutunamaz, şüpheye düşer. Yaptığı herşeyde insanların en son hedefsizliğini görürse, kendi etkisi kendi gözlerinde bir harcanma olarak görülür. Ama, yalnız bir kişi olarak değil, insanlık olarak da aynı şekilde (tek tek çiçeklenmelerinde tabiatın har-

---

* Scheler buna, şeylerin "özü" diyecek.

1. WM, 55.

candığını gördüğümüz gibi) harcandığını duyması, bu, bütün duyguların üstünde bir duygudur"[1]: nihilismdir bu.

İşte buraya gelen kişinin gücü ölçülür. Onun için bu düşünce "eğitici ve seçici", eleyici bir düşüncedir. Kişi burada karar vermek zorundadır: yıkılmağa ya da katlanmağa: değerleri, değerini yitirmiş değerleri yeniden değerlendirerek yaşamağa; bir Sisyphos ya da bir Danais olmağa. "Nihilist, dünyanın olduğu gibi o l m a m a s ı gerektiğini düşünen ve olması gerektiği gibi dünyanın var olmadığını düşünen insandır. Bundan dolayı var olmanın mânası yoktur."[2] Böyle bir nihilist için çıkar yol yoktur. Ama bir insan herşeye rağmen yaşamağa karar verirse, hep var olmağa insanı çağıran Apollon'la, insanı hep yok olmaya iten Dionysos'un çatışması bir barışmayla bir an için durur: ve bir trajik kişi, realiteyi yeniden değerlendirmeğe —yaratmağa— başlar.

Olup bitenin kaçınılmazlığını görme, onu sevme, onun hep böyle olmasını isteme: bu, hayata meydan okumadır; kişinin, boğazına inen yılanın başını ısırıp koparmasıdır bu. Ama bunun hep böyle olacağına i n a n m a y a gelince: bu noktada susmak gerekir.

Dünyanın "ebedî dönüş"ünü görmenin önemini Zerdüşt'ten dinliyelim: "hazırsa şimşeklere kara bağrım, ışığın kurtarıcı ışınlarına; 'evet' diyen, 'evet' gülen şimşeklere gebeysem: nasıl yanıp tutuşmam ebedilik için, halkalar halkası düğününün

---

1. MA, Birinci cilt, 33.
2. WM, 585 A.

— dönüşün halkası için? / Savurduysa birgün küçümsemem çürümüş sözleri ve ben kocaman örümceklere bir süpürge gibi, eski, rutubetli mezar odalarını tertemiz süpüren bir yel gibi geldimse: nasıl yanıp tutuşmam ebedilik için, halkalar halkası düğünün — dönüşün halkası için? / Geldiyse birgün bana yaratıcı soluktan bir soluk, tesadüfleri bile yıldız dansları yapmağa zorlıyan göğün o değişmezliğinden bir soluk:.... nasıl yanıp tutuşmam ebedilik için, halkalar halkası düğünün — dönüşün halkası için? / Ben kendim karıştırma tasında herşeyin iyice karışmasını sağlıyan o kurtarıcı tuzdan bir tane isem:.... nasıl yanıp tutuşmam ebedilik için, halkalar halkası düğünün — dönüşün halkası için? / Yelkenlileri keşfedilmemişe sürükliyen o arıyan istek varsa bende, isteğimde bir denizcinin isteği varsa... nasıl yanıp tutuşmam ebedilik için, halkalar halkası düğünün — dönüşün halkası için? / Alfam ve omegam benim, bütün ağırlıkların tüy gibi, bütün bedenlerin dansçı, bütün tinlerin kuş olması ise: gerçekten budur alfam ve omegam benim! — nasıl yanıp tutuşmam ebedilik için, halkalar halkası düğünün — dönüşün halkası için? Gerdimse üstümde birgün durgun bir göğü, uçtumsa kendi kanatlarımla kendi göğümde ve hürriyetime kuş bilgeliği geldiyse:... nasıl yanıp tutuşmam ebedilik için, halkalar halkası düğünün — dönüşün halkası için?”[1].

Nietzsche’nin sanat görüşü, sanatın değil, sanat yapmanın yeni bir değerlendirilmesidir. Çünkü bütün tek tek insan başarısı alanlarının yeniden de-

---

1. Z, “Yedi mühür”den seçilmiştir.

ğerlendirilmesi, o alanlarda yeni başarıların ortaya konmasıyla, sanat söz konusu olunca da, yeni sanat eserleriyle olur. Aslında Nietzsche'nin yaptığı, birçok insan başarısını yeniden değerlendirmekle, f e l s e f e y i yeniden değerlendirmektir. Bu bakımdan sorulacak soru, Nietzsche'nin s a n a t y a p m a y ı kavrayışıyla ilgilidir. Nietzsche için sanat nedir? Sanatın insan hayatındaki mânası ne?

Schopenhauer bir bakıma bir yana bırakılırsa, sanat yapmaya ilk defa "estetik kategoriler" dışında yaklaşan, onu diğer insan başarıları gibi bir problem olarak ortaya koyan Nietzsche'dir. Çünkü Nietzsche "sanata hayatın gözleriyle bakar" ve onu insan hayatının "asıl metafizik aktivitesi" olarak görür.

"Biz var olduğumuzdan beri mantıksız, bu yüzden de haksızlık yapan varlıklarız ve b u n u b i l e b i l i y o r u z: bu var olmanın en büyük ve en çözülmez çatışmalarından biridir."[1] Bu, insanın yapısına ait çatışmanın bir şeklidir. Nietzsche için sanat, insanın ve insan hayatının çatışmalı yapısını yansıtan ve bu çatışmaya rağmen insanın yaşamasını sağlıyan, hayatta dengeyi sağlıyan bir insan başarısıdır. İnsanın yapısındaki bu zıtlığın unsurlarını Nietzsche iki Yunan tanrısının adıyla dile getirir: Dionysos ve Apollon'la. Sanat, sanat eserleri, ama insanın hayatı da bu iki unsurun bağdaşmasıyla ortaya çıkar: trajik hayat, trajik insan, trajik sanat, trajedi ortaya çıkar.*

---

1. MA, Birinci cilt, 32.

* Bununla ilgili bak: I. Kuçuradi, Max Scheler ve Nietzsche'de trajik olan, Yankı Yayınları, 1966.

Sanat, insanın realiteyi değiştirme çabasıdır. Ancak, realiteyi bu değiştirme ihtiyacı farklı nedenlere dayanabilir: "sanat realiteyle yetinememenin bir sonucu mudur? Yoksa tadılan mutluluk için teşekkürün dile gelmesi mi? Birinci durumda romantik sanat, ikinci durumda ise ışık çemberi ve *dithyrambos*, kısaca tanrılaştıran sanattır"[1]. Bu ikinci durumda sanat doluluğun, canlılığın, kanın ortaya koyduğu bir sanattır. "İki durum vardır ki, sanat bir tabiat kuvveti gibi insanda ortaya çıkar, istese de istemese de onu emrine alır: bir yandan *vision**un zoru olarak, diğer yandansa *orgiasmus**un zoru olarak. Her iki durum normal hayatta da görülür, ama daha zayıf bir şekilde: rüyada ve sarhoşlukta."[2] Rüyada olduğu kadar, sarhoşlukta da realite değişir, idealize olur çok defa: rüya ve sarhoşlukla —sanatla da— "yayın kırılmaması" sağlanır çok defa. "Hakikatin karşısında yıkılmamamamız için sanat vardır."[3]

Sanatçı, realitenin birçok korkunç yanlarını idealize eder; daha doğrusu realiteyi ayıklıyarak ortaya koyar. Halis sanat, realiteyi ayıklama çabası, ayıklama anlamında değiştirme çabasıdır: "nasıl ki iyi düzyazı yazan bir yazar, günlük dilin bütün sözlerini değil, ancak bazı sözlerini alırsa —seçkin uslûp böylece ortaya çıkar—, aynı şekilde geleceğin iyi şairi, önceki şair-

---

1. WM, 845.
* Düş kurma gücü; kaynaşan arzunun boşanması.
2. İbid., 798.
3. İbid., 822.

lerin onlarla güçlerini gösterdikleri bütün hayal ürünü, çürük inanç ürünü olan, yarı doğru, sönük nesneleri tamamen bir yana bırakıp, a n c a k r e a l o l a n ı ortaya koyacak. Ancak realiteyi, ama her realiteyi değil! — seçilmiş bir realiteyi"[1]: bu realite olayların, olup bitenlerin realitesi değil, insan yapısının realitesi, insanın yapısıyla ilgili herşeyin realitesi, "olayların ebediliği", ayıklanmış realitedir denebilir: Nietzsche bunu söylemez; ama söyledikleri böyle anlaşılabilir şüphesiz.

Sanatın insan hayatı için mânasını ve değerini Nietzsche'nin kendisinden dinliyelim: "sanat ve sanattan başka hiçbirşey! o, hayatı mümkün kılan, hayat hesabına ayartan, hayatı kışkırtan şeydir. / Hayata 'hayır' diyen istemenin her türlüsüne karşı tek üstün karşıgüç olarak; hristiyan, buddhist, nihilist olana özellikle karşı olan şey olarak sanat. / B i l e n i n s a n ı n — var olmanın korkunç ve problematik karakterini gören, görmek istiyen, trajik bir şekilde bilen insanın — k u r t u l u ş u olarak sanat. Y a p a n i n s a n ı n — var olmanın korkunç ve problematik karakterini yalnız görmekle kalmıyan, onu yaşıyan, yaşamak istiyen trajik bir şekilde savaşçı insanın, kahramanın — k u r t u l u ş u olarak sanat. A c ı ç e k e n i n k u r t u l u ş u olarak — acının istendiği, değiştirildiği, tanrılaştırıldığı durumlara, acı çekmenin bir çeşit sevinç olduğu durumlara yol olarak — sanat"[2].

Nietzsche'nin yeniden değerlendirmek istediği bir şey de, çağının "modern toplum"u, başka

---

1. MA, İkinci cilt, 114.
2. WM, 853 II.

bir deyişle çağının kültür anlayışıdır. İnsanların s e v i y e s i n i n yükselmesi: bu, N i e t z s c h e'nin insanlara koyduğu h e d e f tir. Çünkü insan toplulukları değil, İNSAN söz konusu olunca, k ü l - t ü r, İNSANIN ve en başta onu ayakta tutan y a r a t ı c ı k i ş i l e r i n s e v i y e s i demektir.

Nietzsche'nin zamanında Avrupa —özellikle de Almanya— küçük küçük millî devletlerin, birbiriyle çatışan millî toplulukların ortaya çıktığı bir yerdir. Bu küçük küçük millî topluluklar, millî ekonomiye, millî kültüre, millî sanata, hattâ millî bilime sahip olmak çabasında olan insan topluluklarıydı.

Buna karşı Nietzsche, "Avrupa problemi"ni ve Avrupa'yı bir birliğe doğru yöneltme düşüncesini ortaya koyar. "Birkaç savaşçı yüzyılın, tarihte benzerleri olmıyan yüzyılların şimdi ardarda gelmelerinin gerekliliğini; kısaca s a v a ş ı n k l â s i k ç a ğ ı n a, âlimlerin ve aynı zamanda halkların büyük çaptaki (araçlar, yetiler, disiplin bakımından büyük çaptaki) savaşlarının çağma girmiş olmamızı (milletler arası "kardeşlik"ten ve çiçeklenmiş genel bir gönül alışverişinden meydana gelen Fransız ihtilâline değil), Napoleon'a borçluyuz. Bu çağa bütün gelecek yüzyıllar, bir mükemmellik parçası olarak kıskançlıkla, korku ve saygıyla dönüp dönüp bakacak —çünkü savaşın bu çekici parıltısından gelişmiş olan milliyetçi akımlar, Napoleon'a karşı bir tepkidir ancak; Napoleon'suz ortaya çıkmıyacaktı. Avrupa'da tüccara ve sığ kafalı insana, belki de Hristiyanlıkla ve 18. yüzyılın coşkun eğilimiyle, daha da çok "modern düşünceler"le beslenmiş

olan "kadınlığa" bile e r k e ğ i n hâkim olması, birgün Napoleon'un adına yazılacak. Modern düşünceleri ve medeniyetin kendisini, kendi düşmanı gibi gören Napoleon, bu düşmanlıkla *Renaissance*'ı ileriye götüren en büyük kişilerden biri oldu: antik yapının özünden kocaman bir parça, belki de en önemli parçayı, granit parçasını yeniden ortaya çıkardı. Ve kimbilir: belki de antik yapının özünden olan bu parça, sonunda yine milliyetçi hareketlere hâkim olacak, belki de kendini 'e v e t' d i y e n bir mânada Napoleon'un mirasçısı ve devam etticisi yapmalıdır — bilindiği gibi, b i r t e k Avrupa, hem de yeryüzüne hâkim bir Avrupa istiyen Napoleon'un."[1]

Burada işaret edilen, istenen Avrupa birliği nasıl bir birlik, neye dayanan bir birliktir? Günümüzde herkesin ağzında dolaşan "Avrupa birliği"yle ilgisi var mıdır, yok mudur?

Nietzsche'nin istediği bu Avrupa birliği — yeryüzü insanlarının birliğine yönelen bu Avrupa birliği —, Avrupalıların en başta kültür birliğine, Avrupa kültür örgütüne dayanan, sosyal, politik ve ekonomik birliği de içine alan bir birliktir. İstenen, Avrupa'daki insan başarılarının millî özelliklerinin dışında olan bir s e v i y e b i r l i ğ i d i r: bütün halis şeylerin birliği gibi.

Avrupa'yı, Avrupalıyı diğer insanlardan ayıran, onun "uygarlığı", "Avrupa uygarlığı"dır. Belli bir morale dayanan, ona bağlı olan bu uygarlık, ortaya koyduğu insan tipi bakımından olumsuz bir değer; ama açtığı yol ve imkânlar bakımından olum-

---

1. FW, 362.

lu bir değer taşır.

Nietzsche kültürle uygarlık arasında, çok defa yanlış anlaşılan bir fark, bir zıtlık görür. "Kültür ve uygarlığın en yüksek noktaları apayrıdırlar: kültürle uygarlık arasındaki bağdaşmaz yarışma insanı yanıltmamalı. Kültürün en parlak anları, moralin diliyle söylenirse, hep ahlâkın bozuk olduğu çağlardır; tersine de, insanı istiyerek ve zorla ehlileştiren ("uygarlaştıran") çağlar, düşünen, cesur insanlar için dayanılmaz çağlar oldu. Uygarlık, kültürün istediğinden başka bir şey ister: belki de zıt bir şeyi..."[1]

Belli bir morale, dünya ve insan görüşüne dayanan Avrupa uygarlığı, Nietzsche'nin zamanındaki Avrupa'nın çökmesine, "ilerleme" denilen çökmesine sebep oldu. Ama ayrıca bu aynı uygarlık Avrupa'daki demokrasi hareketlerini de meydana getirdi. Bu demokrasi, bir yandan insanları eşit görmeyi ve onları birörnek yapmayı hedef edinirken, diğer yandan yapısı güçlü, gören insanlara geçerlikte olan moralden daha kazasız belâsız kopabilmesini ve soyların daha kolay karışabilmesini sağladı. Avrupa'da oluşan "bütün moral ve politik ön plânların arkasında, ..., gitgide yayılan, sınırları görülemiyen f i z i o l o j i k bir oluş gerçekleşmektedir — bu, Avrupalıların birbirine benzemesi; iklim ve sınıf bakımından birbirine bağlı soyların ortaya çıkmasını sağlıyan şartlardan gitgide daha çok kopması; yüzyıllar boyunca aynı şeyleri istiyerek kendini ruh ve bedenlere kazımak istiyen çev-

---

1. WM, 121.

reye, her belirli çevreye karşı gitgide artan bir bağımsızlık kazanmaları — yani, fiziyoloji dilinde söylenirse, tipik belirtisi uyma sanatının ve gücünün en fazlasına sahip olan, aslında milliyetlerin üstünde olan göçebe bir tür insanının yavaş yavaş ortaya çıkmasıdır. Oluşmakta olan Avrupalının bu oluşması, büyük gerilemelerle tempoda gecikebilecek, ama belki de tam bu yüzden güçlenecek, hız ve derinlik bakımından kazanacak olan bu oluşma — "millî duygu"nun şimdi de kuduran fırtınası ve baskısı, aynı şekilde de şu anda ortaya çıkan anarhism buna girer —, onun ahmak destekleyicilerinin ve övücülerinin, "modern düşünceler"in yayıcılarının pek hesaba katmak istemedikleri sonuçlara götürebilir. İnsanın birörnek ve orta — sıradan insanın örneğine göre birörnek ve orta — olmasını; faydalı, çalışkan, birçok bakımdan kullanışlı ve becerikli bir hayvan sürüsü insanı olmasını sağlıyacak olan bu yeni şartlar, en tehlikeli ve çekici özellikleri olan, kuraldışı insanın çıkması için de son derece uygundur"[1].

Ticaret, indüstri, kitaplar, gazeteler, haberleşme kolaylığı, seyahat ve yer değiştirme kolaylığı milletlerin kaçınılmaz olan ve herşeye rağmen artan karışmasına yardım etmektedir. Yüzyılın bütün büyük düşünürleri, yaratıcı kişileri, Napoleon, Goethe, Beethoven, Stendhal, Heine, Shopenhauer ve Wagner birer Avrupalıdırlar; ne var ki, bunlar da yaşlandıkları zaman milliyetçi olup ken-

---

1. J, 242.

di kendilerinden kurtuldular! Bu adları sayan ve bunu söyliyen Nietzsche'dir.

Nietzsche'nin Avrupa problemi dediği problem, yani Avrupa'da yeni bir yönetici, y ö n v e r i c i sınıfın yetişmesi ve onlara hayat hakkı tanınması, yeni bir sınıflandırmaya, yeni bir düzenin kurulmasına — daha doğrusu yeniden kurulmasına —, insanların yeniden basamaklandırılmasına, yeni bir insan merdiveninin kurulmasına bağlıdır.

Ancak, Nietzsche'nin ikidebir sözünü ettiği insanların bu sınıflandırılması nasıl bir sınıflandırmadır? İstediği yeni düzen nasıl bir düzendir?

Bu sınıflama insanların yapısına, ancak yapısına dayanan bir sınıflamadır. Bu basamaklarda herkes bütünlüğünün zenginliği ya da fakirliği bakımından, tek insan ya da sürü teki olması bakımından, görmesi ya da görememesi bakımından, yaşama gücünün derecesi bakımından yerini alır. "En aşağı basamaklarda bulunan insanlar, kocaman çoğunluk, ancak hazırlık ve denemelerdir; onların bütünlüğünden, şurada burada insanlığın bugüne dek nekadar ilerlediğini gösteren b ü t ü n i n s a n, "değirmen taşı insan" ortaya çıkar."[1]

Böyle bir yaratıcı insanlar sınıfıdır Avrupa'ya ve bütün dünyaya yön vermeyi elinde tutması gereken. "İşçiler birgün, burjua sınıfının şimdi yaşadığı gibi yaşıyacak — ama onların ü s t ü n d e, özelliği ihtiyaçsızlık olan, y ü k s e k k a s t : daha yoksul, daha sade, ama kuvveti elinde tutan."[2] Ne

1. WM, 881.
2. İbid., 764.

var ki, bu merdiveni kuracak olan, yine yaratıcı kişilerin kendileridir.

Nietzsche'nin işaret ettiği Avrupa birliği, sosyal ve ekonomik bir birliğe dayanan bir kültür birliği, bir başarılar seviyesinin birliğidir. Bu birliği Avrupalı yaratıcı bilim adamları, sanatçılar, filozoflar, Avrupa ve dünya çapında başarıları olan insanlar kuracak ve Avrupalı kişiler olarak Avrupa'ya — ve insana, yeryüzü kültürüne — yön verecektir. Sürü ise, hep sürü, moralli sürü, "iyiye ve kötüye" inanan, rahatı seven, yaratıcı insanların yolunu tıkamak istiyen sürü olacak ve kültürün temelini, temel tabakasını meydana getirecektir: ona varlık hakkını kazandıran tek şey, işte onun bu tek görevidir.

"Geleceğin Avrupalısının genel görünüşü: kendisi en zeki köle hayvanı, çok çalışkan, aslında pek iddiasız, aşırı derecede meraklı, çok bölümlü, kendisine fazla yumuşak davranılmış, istemesi zayıf, duygu ve zekâda kosmopolit bir karmakarışıklık. Bundan daha güçlü bir cins nasıl çıkabilir? Klâsik zevki olan bir cins insan? Klâsik zevk: bu, yalınlaştırmayı, güçlendirmeyi, mutluluğu görünür kılmayı, korkunçluğu istemedir; psikolojik çıplaklığa cesaret etmedir (yalınlaştırma, güçlenmeyi istemenin bir sonucu; mutluluğun aynı zamanda da çıplaklığın görülmesini serbest bırakmak ise, korkunçluğu istemenin bir sonucudur...). O karmakarışıklıktan bu şekil kazanmış durumun çarpışa çarpışa ortaya çıkması için — bunun için bir zorlanma gereklidir: insan yıkılmayı ya da bununla başa çıkmayı seçe-

bilmelidir. Başa geçecek bir soy*, ancak ve ancak korkunç ve zorlanmış başlangıçlardan ortaya çıkar. Problem: 20. yüzyılın barbarları nerededir? Bunlar herhalde, ilkin büyük sosyalist buhranlardan sonra görünecek ve tutunacak — onlar, kendi kendilerine karşı en çok sert olabilen ve en uzun istemeyi sağlıyabilen unsurlar olacak"[1]: bunlar her alandaki büyük çapta yaratıcılar, trajik kişiler olacak.

Nietzsche'nin istediği şey, insanı ayakta tutan ve ona değerini kazandıran, geleceğe yön veren, hedef koyan trajik kişilerin ortaya çıkışını tesadüfün elinden alıp insanlara hedef olarak koymak, yeryüzü kültürünün hedefi yapmak; işaret ettiği şeyse, eski Yunan trajik çağının ve *Renaissance*'ın bir devamı olarak yeni bir trajik çağın gelişidir: 20. ya da 21. yüzyılda...

Bugün, bu düşüncelerin ortaya konuşundan 75-80 yıl sonra, bugün için ne söylenebilir?

Ocak 1965.

---

* Yapı birliğine sahip insanlar anlamında.

1. İbid., 868.

K I S A L T M A L A R

Die Geburt der Tragödie (Trajedinin Doğuşu) GT
Unzeitgemässe Betrachtungen (Zamana Aykırı Düşünceler) UB
Menschliches, Allzumenschliches (İnsanî, Çok İnsanî) : MA
Morgenröte (Tan Ağarırken) : M
Die fröhliche Wissenschaft (Şen Bilim) FW
Also sprach Zarathustra (Böyle Konuştu Zerdüşt) Z
Jenseits von Gut und Böse (İyinin ve Kötünün Ötesinde) : J
Zur Genealogie der Moral (Ahlâkın Seceresi) GM
Der Fall Wagner (Wagner Meselesi) : W
Versuch einer Selbstkritik (Kendini Eleştirmeyi Deneme) : VS
Götzen-Dämmerung (Putlar Batarken) : GD
Nietzsche contra Wagner (Wagner'e karşı Nietzsche) : NW
Ecce Homo (İşte İnsan) : EH
Der Antichrist (Hristiyanlara karşı Olan) A
Dionysos-Dithyramben (Dionysos Övgüleri) DD
Über die Zukunft unserer Bildungs-Anstalten (Eğitim Kurumlarımızın Geleceği Üzerine) ZBA
Aus dem Nachlass der Achtzigjahre (Seksen Yıllarından Artakalanlar) N
Der Wille zur Macht (Kuvveti İsteme) WM

Bu kitaptaki Nietzsche'nin parçaları, Karl Schlechta'nın hazırladığı *"Friedrich Nietzsche, Werke in drei Bänden, Carl Hanser Verlag, München, 1956"* baskısından alınmıştır. *"Der Wille zur Macht"* için ise, *"Nietzsche's Werke, Alfred Kröner Verlag, Leipzig, 1922"* baskısı kullanılmıştır.

İ Ç İ N D E K İ L E R

YANKI YAYINLARINDAN ŞİMDİYE KADAR ÇIKMIŞ OLAN ESERLER

PANAİT İSTRATİ
KEŞİŞ SOFRONİE
Türkçesi
YAMAÇ
80 sayfa, 4 Lira

KEMÂL DEMİREL
ANTİGONE
84 sayfa, 3 Lira

ANTOİNE de SAINT-EXUPERY
GÜNEY POSTASI
Türkçesi
AZRA ERHAT
120 sayfa, 4 Lira

İOANNA KUÇURADİ
MAX SCHELER ve FR. NİETZSCHE'de
TRAJİK OLAN
100 sayfa, 4 Lira

MAKSİM GORKİ — ANTON ÇEHOV
YAZIŞMALAR

Türkçesi :
Z. ZÜHRE İLKGELEN

74 sayfa, 3 Lira

ANTOİNE de SAİNT-EXUPERY
KANAYAN İSPANYA

Türkçesi :
AZRA ERHAT — BURHAN ARPAT —
REFET BAKIR — Z. ZÜHRE İLKGELEN

152 sayfa, 5 Lira

HEİNRİCH BÖLL
İLK YILLARIN EKMEĞİ

Türkçesi :
ZEYYAT SELİMOĞLU

128 sayfa, 5 Lira

FRANZ GRİLLPARZER
FAKİR ÇALGICI

Türkçesi :
ESAT NERMİ

66 sayfa, 3 Lira

"NİETZSCHE ve İNSAN"

Nietzsche gibi yüzyılların ötesine taşan bir dehanın yarattıkları yanına koyacak bir kelimesi bile bulunanlar nadir görülürken, insanı, onun yüceliğine has bir "üslup"la araştırıyor bu eser. Memleketimizde yıllardır bunları öğreten ve öğrenenlerin varlığından, bilim adına, bilimi yüceliğinde tutanlar adına içimiz bir sevginin sıcaklığıyla doluvor.

Kapak : Van GOGH'dan
(Kadr)

10 Lira

DURAN OFSET BASIMEVI